T.C.
DOĞUŞ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ANABİLİM DALI

KARL MARX ÇERÇEVESİNDE SINIF VE SINIF ÇATIŞMASININ SİNEMA PERSPEKTİFİNDE İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan

İMREN ÇULHAOĞLU

İstanbul, 2024

T.C.
DOĞUŞ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ANABİLİM DALI

KARL MARX ÇERÇEVESİNDE SINIF VE SINIF ÇATIŞMASININ SİNEMA PERSPEKTİFİNDE İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan

İMREN ÇULHAOĞLU

202291040005

0000-0001-5866-6161

Danışman

Doç. Dr. Burcu GÜMÜŞ

İstanbul, 2024

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Projesi / Tezi - Doktora Tez olarak sunduğum “Karl Marx Çerçevesinde Sınıf ve Sınıf Çatışmasının Sinema Perspektifinde İncelenmesi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 10/06/2024

İmren Çulhaoğlu

10/06/2024

	YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI	Doküman No	FR.1.26
		Yürürlük Tarihi	1.11.2017
		Revizyon Tarihi	4.12.2020
		Revizyon No	2
		Sayfa	1 / 1

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Tarih : ...../...../20....

Anabilim/Anasanat Dalı : İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

Öğrencinin Adı Soyadı : İmren Çulhaoğlu

Öğrenci No : 202291040005

Tez Danışmanının Adı Soyadı : Doç. Dr. Burcu Gümüş

İkinci Tez Danışmanının Adı Soyadı :

Tezin Başlığı : Karl Marx Çerçevesinde Sınıf Ve Sınıf Çatışmasının Sinema Perpektifinde İncelenmesi

Doğuş Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 32.Maddesi uyarınca yapılan değerlendirmeler sonunda;

☒ **tezin kabul edilmesine** ☐ **tezde düzeltme verilmesine** ☐ **tezin reddedilmesine**

oy birliği / oy çokluğu ile karar verilmiştir. Gereği için arz olunur.

Danışman Üye

Üye **Üye** **Üye**

Üye

Anabilim/Anasanat Dalı Başkanı Onayı:

(Form No: FR-001, Revizyon Tarihi:30.09.2016, Revizyon No:00)

Adı ve Soyadı : İmren Çulhaoğlu

Danışmanı : Doç. Dr. Burcu Gümüş

Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans Tezi – 10.06.2024

Alanı : İletişim Bilimleri

Anahtar Kelimeler : Sınıf, çatışma, iktisat, göstergebilim, sinema

ÖZET
KARL MARX ÇERÇEVESİNDE SINIF VE SINIF ÇATIŞMASININ SİNEMA PERSPEKTİFİNDE İNCELENMESİ

Sınıf çatışması, ekonomik ve evrensel bir olgu olmakla beraber tüm insanlık tarihi boyunca var olmuştur. Toplum tipleri, dönemin şartlarına göre değişkenlik göstermiş ve sınıf çatışması gerçeği de her dönem bu değişkenlikler doğrultusunda şekil değiştirmiştir. Bu doğrultuda Marx, eserlerinde değişkenliklere rağmen tüm dönemler boyunca var olan ve var olmaya devam eden sınıf çatışmalarının tarihini ve tarihler boyunca nasıl dönüşümler yaşadığını ele almıştır. 19. yüzyılda Marx'ın ele almış olduğu bu eserler perspektifinde durumun 21. yüzyılda da aynı olduğu hatta sınıf çatışmasının artarak devam ettiği görülmektedir. Marx, sınıf çatışması üzerine çözümlemeler, çatışmaların somut olarak fark edilmemesi adına yapılan manipülasyonlar, tüm bunlara karşılık proleterlerin yaşamış ve bundan sonra da yaşayacak oldukları sorunlar ve bu sorunların hangi hamleler ile ortadan kalkacağı konusunda çalışmalar yapmış ve düşünürün bu çalışmaları da edebiyattan sinemaya kadar tüm alanları etkilemiştir.

Yerli ya da yabancı birçok filmde, sınıf çatışması olgusu ele alınırken olay örgüleri çoğunlukla Marx'ın felsefesiyle temellendirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma için özellikle Marx'ın tercih edilmesi ve filmlerin analizinde de Marx felsefesi temelinde hareket edilmesinin sebebi de tam bu noktada açığa çıkmaktadır. Göstergebilim teknikleriyle verilmek istenen mesajların Marx anlayışı doğrultusunda olması ve burjuva-proleter çatışmasının yerli ve yabancı filmlerde birçok ortak noktaları beyaz perdeye taşıyor olmaları, çalışmaya temel oluşturmuştur.

Name and Surname: İmren Çulhaoğlu

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Burcu Gümüş

Degree and Date: Master's Thesis – 10.06.2024

Major: Communication Sciences

Key Words: Class, conflict, economics, semiotics, cinema

ABSTRACT

THE STUDY OF CLASS AND CLASS CONFLICT IN THE FRAMEWORK OF KARL MARX FROM THE PERSPECTIVE OF CINEMA

Class conflict is an economic and universal phenomenon and has existed throughout human history. Society types have varied according to the conditions of the period, and the reality of class conflict has changed in line with these changes in each period. In this regard, Marx discussed in his works the history of class conflicts that have existed and continue to exist throughout all periods, despite the variations, and how they have transformed throughout history. From the perspective of these works discussed by Marx in the 19th century, it can be seen that the situation is the same in the 21st century and that class conflict continues to increase. Marx made analyzes on class conflict, manipulations in order not to notice the conflicts concretely, studies on the problems that the proletarians have experienced and will experience in the future, and what steps will be taken to eliminate these problems, and these works of the thinker have influenced all fields from literature to cinema. .

While the phenomenon of class conflict is discussed in many local or foreign films, the plots are mostly based on Marx's philosophy. Therefore, the reason why Marx was chosen for this study and the analysis of the films was based on Marx's philosophy becomes clear at this point. The fact that the messages intended to be given through semiotic techniques are in line with Marx's understanding and that the bourgeois-proletarian conflict brings to the big screen many common points in domestic and foreign films formed the basis of the study.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET
ABSTRACT
TABLOLAR LİSTESİ ii
ŞEKİLLER LİSTESİ iv

GİRİŞ…… 1

BİRİNCİ BÖLÜM
SINIF

1.1. Sınıf Kavramı 4
1.2. Burjuva ve Proleter Sınıfların Gelişim Aşamaları 9
1.3. Orta Sınıf Anlayışı 12
1.4. Sınıf Bilinci 14

İKİNCİ BÖLÜM
MARKSİST FİLMLERDE İŞLENEN SINIF ÇATIŞMALARININ KARL MARX PERSPEKTİFİNDE İKTİSADİ TEMELLERİ

2.1. Meta ve Paranın Doğuşu 17
2.2. Artı Değer 19
2.3. Emek 22
2.4. İş Günü Düzeni 25
2.5. Toplumsal Açıdan Emek 29
2.6. Makineleşme 31
2.7. Ücret 35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MARKSİST FİLMLER VE SINIF ÇATIŞMALARI

3.1. Marx Felsefesinin Filmler Üzerinden İncelenmesi 38
3.2. Yabancı Filmler Üzerinden Sınıf Çatışması 40
3.3. Yerli Filmler Üzerinden Sınıf Çatışması 32
3.4. Tüketici Satın Alma Niyetini Etkileyen Faktörler 62
SONUÇ..... 79
KAYNAKÇA..... 81

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Yerli ve yabancı filmlerin künyesi……..……39

Tablo 2. Gösterge/ Kavram……..……41

Tablo 3. Gösterge/ İnsan……...……..41

Tablo 4. Gösterge/ Nesne……...……44

Tablo 5. Gösterge/ İnsan……..46

Tablo 6. Gösterge/ Nesne……..……..49

Tablo 7. Gösterge/ İnsan……...……..50

Tablo 8. Gösterge/ Nesne……...……53

Tablo 9. Gösterge/ Slogan……..53

Tablo 10. Gösterge/ İnsan……..54

Tablo 11. Gösterge/ Nesne……...……..57

Tablo 12. Gösterge/ İnsan……..……58

Tablo 13. Gösterge/ Nesne……..……61

Tablo 14. Gösterge/ İnsan……..62

Tablo 15. Gösterge/ Slogan……..……64

Tablo 16. Gösterge/ İnsan……..……65

Tablo 17. Gösterge/ Slogan……..……..67

Tablo 18. Gösterge/ Nesne……..……67

Tablo 19. Gösterge/ Hayvan……..……69

Tablo 20. Gösterge/ İnsan……..70

Tablo 21. Gösterge/ Mekan……...…….71

Tablo 22. Gösterge/ İnsan……...72

Tablo 23. Gösterge/ İnsan……...75

Tablo 24. Gösterge/ Slogan……...78

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. Marx açısından modern dönemde sınıf ayrımı……..5

Şekil 2. Feodal dönemde toplumsal hiyerarşik düzen……..…….7

Şekil 3. Marx açısından sınıfların özelliklerine göre dağılımı……..14

Şekil 4. Bread and roses……..…….40

Şekil 5. Reds……..45

Şekil 6. Novecento…….……..49

Şekil 7. Germinal……...……53

Şekil 8. Blame ıt on Fıdel!.....58

Şekil 9. Çark……..……..62

Şekil 10. Kağıt……...….65

Şekil 11. Zengin mutfağı……...…….69

Şekil 12. Devrimden sonra……...……..72

Şekil 13. Maden……..……..75

GİRİŞ

Ekonomi, her dönem toplumsal yapı içerisinde kendi varlığını belirgin bir şekilde hissettiren temel bir yapıdır. Bu yapının ele alınış biçimi toplumsal ve dönemsel olarak farklılaştığı gibi zaman zaman savaş ve barış gibi gerçeklerin çerçevesini de belirlemektedir. Bu yönüyle, toplumlarda cereyan eden olguları kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmek için ekonomi ile ilişkili konuları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Nitekim Karl Marx da toplumda gözlemlediği çatışmaların, ekonomi temelinde cereyan ettiğini ve bu çatışmaların, sınıfsal gerilimleri hem ortaya çıkardığını hem de beslemeye devam ettiğini düşünmektedir (Kaşıkçı, 2019, s. 26). Marx özellikle *Komünist Manifesto* ve *Kapital* adlı eserleri ile söz konusu çatışmaların nedenlerini, gerçekleşme biçimlerini ve sonuçlarını belirlemeye çalışmakta, aynı zamanda onlara yönelik çözüm önerilerini de sunmaktadır.

Marx, *Komünist Manifesto* eserinin girişinde "Tüm toplumların bugüne kadarki tarihi, sınıf savaşımlarının tarihidir." (Marx ve Engels, 2020, s. 49) söyleminde bulunmuştur. Bu söylem ile toplum içerisindeki eşitsizlik ve haksızlıkları ele almaya çalışan filozof, tüm toplumsal çatışmaların rekabet anlayışından ortaya çıktığını ifade etmektedir. Toplum bu anlamda piyasa, sermaye ve en genel tanımıyla ekonominin üzerine inşa edilmiş bir olgudur. İlkel komünal dönem hariç her toplumsal dönemde de bu olgu süregelmiştir (Sivrioğlu, Baş ve Ferhat, 2017, s. 99). İlkel komünal dönem sadece avcılık ve toplayıcılığın olduğu göçebe hayatın benimsenmesinden dolayı da özel mülkiyetin var olmadığı bir dönemdir (Sivrioğlu, Baş ve Ferhat, 2017, s. 105). Dolayısıyla ilkel komünal dönem sonrasında yerleşik hayata geçişin de sağlanmasıyla birlikte üretim, hayatı devam ettirebilmek adına her zaman var olan bir mekanizma olmuştur. Kapitalist toplumların üretim sistemi, rekabeti teşvik etmekle beraber aynı zamanda rekabetten de beslenmektedirler. Öncelikle kapitalist toplumlarda, eşitsizliklerin taraflarının kimler olduğu ve bu tarafların nasıl oluştuğu bilinmelidir. Toplum içerisinde ezen ve ezilen tarafların var olması üretim araçlarına sahip olup olmamak ile ilgilidir (Atik, 2008, s. 14). Açıktır ki üretim araçlarına sahip olan kesim ezen, sahip olmayan kesim ise ezilen sınıftır. Tarafları belirleyip düzenin işlemesini sağlayan olgu da bu anlamda ekonomidir. Marx, ekonomiyi altyapı olarak ele almıştır(Kabataş ve Kök, 2021, s. 182). Dolayısıyla bu bağlamda bir üstyapı anlayışı

da mevcuttur. Marx felsefesinde üstyapı; din, hukuk, siyaset, eğitim ve bunun gibi diğer birçok alanı kapsamaktadır. Eğer toplumu belirleyen ve sınıflara ayıran altyapı ise bu bağlamda altyapı üstyapıyı belirler ve ekonomi hariç diğer tüm olgular yine ekonominin yönlendirdiği şekilde biçimlenmek zorundadır (Baysal, 2017, s. 57).

Üretim araçlarına sahip olan kapitalistler, işçiler için birçok koşul belirlemektedirler (Atik, 2008, s. 31) . Bu koşullardan bazıları; işçilerin ne kadar süre çalışacağı, çalışma sürelerinin karşılığında ne kadar ücret alacakları ve yine çalışma süresi içerisinde ne kadar üretim yapacakları ile ilgilidir. Bunlara ek olarak işçilerin çalışma yoğunlukları, ortam ve koşulları da gösterilebilir. Bu doğrultuda işçiler kapitalistler için yalnızca bedensel olarak var olan ve hiçbir zihinsel faaliyette bulunmayan basit birer canlı olmuşlardır. Bu noktada Marx, yabancılaşma tanımını yapmıştır (Sayers, 2018, s. 37). Marx, insanların verilen görevleri yerine getirdiğini dolayısıyla zihinsel hiçbir çabalarının olmadığını ve bu durumunda insanların basit birer makine olmanın ötesine geçemediği gibi kendilerine yabancılaşmalarına sebep olduğunu da dile getirmiştir (Marx, 2018, s. 81).

Kapitalist toplumlarda sınıflar ve bu sınıflar arasındaki farklar, ekonomi bağlamında ortaya çıkar (Başaran, 2017, s. 216). Dolayısıyla çatışmalar da ekonomi ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle, sınıfın tanımı yapılmaya çalışılmıştır. Sınıfın ne olduğu, toplumların ve tarafların yani burjuva ve proleterin nasıl ortaya çıktığı hususunda araştırmaların yapıldığı birinci bölümde, kapital düzenin hangi koşullarda ve hangi evrilmelerden sonra var olduğu ele alınmıştır. Kapital toplumların nasıl ortaya çıktığını anlamak, sınıfsal çatışmaların hangi sebeplerden dolayı ortaya çıktığını anlamadan önce gerçekleştirilmesi gereken eylemdir.

Tarih boyunca toplumsal değişimler söz konusudur (Başaran, 2017, s. 216). Marx için ilkel komünal dönem ile başlayıp komünizmde son bulacak olan toplumsal değişimin temel sebebi ekonomidir (Başaran, 2017, s. 231). Bu kapsamda ikinci bölümde sınıflar arası çatışmanın temel sebebi olan ekonomi ele alınmış olup sınıf farklılıklarına değinilmiştir. Yine bu bölümün ana temasını oluşturan burjuva ve proleter sınıfların, üretim araçları üzerinden doğan çatışmaları doğrultusunda ayrımcılıkların ve eşitsizliğin var olduğu kapitalist sistem incelenmiştir.

Çalışmanın nihai amacı, Marx'ın sınıf çatışması anlayışı ve bu anlayışın sinema düzlemine nasıl aktarıldığıdır. 21. Yüzyıl içerisinde insanlar görsel medya aracılığı ile birçok bilgi ve belgeye ulaşabilmektedirler. Ancak bu anlamda gösterimi sağlanan film, reklam, dizi yahut benzeri görseller vermek istediği mesajı alenen ve açıkça ortaya koymayabildikleri gibi tek bir gösterimin ardına binlerce anlam da yükleyebilmektedirler. Bu bağlamda üçüncü bölümde sınıflar arası farkların insanlara nasıl sirayet ettiği üzerine göstergebilim incelemesi yapılmış ve filmler üzerinden yapılacak olan incelemelerde verilmek istenen mesajın aslında çok daha derin olduğu ancak ekrana yansıyan kısımların anlaşılması için önbilgilere sahip olunması gerektiğinden analizler yapılmış ve gösterilen sahnelerin ilişkili olduğu olgular çözümlenmiştir.

Göstergebilim yöntemi ile birlikte oluşturulan tablolarda sadece sahnelenen oyun değil sahneler içerisine yedirilmiş olan nesneler de incelenmiştir. Bu incelemelerin tamamı Marx felsefesi ile ilişkilendirilmiş olup sınıf çatışmasının hangi olgular üzerine inşa edildiği ve bu inşanın topluma nasıl kazandırılmış olduğuna da değinilmiştir. Sınıfsal farklar içerisinde insanların nasıl yaşadıkları ve bu yaşam profilinde ne tür sorunlarla karşı karşıya kaldıkları yine aynı felsefe üzerinden incelenmiş olup bu farklılıkların ve çatışmaların evrenselliği de yabancı ve yerli filmler sayesinde ortaya konulmuştur. Dolayısıyla Marx felsefesi tek bir toplumu değil dünyanın çeşitli yerlerinde var olan tüm toplumların sorununa yöneliktir. Burada önem arz eden bu sorunların filmler üzerinden nasıl işlendiği ve topluma nasıl gösterildiğinin çözümlenmesiyle direkt olan ilgisidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SINIF

1.1 Sınıf Kavramı

Sınıflandırma yahut kategorize etme fiziksel nesneleri, zihinsel durumları ve soyut nesneleri anlamlandırma açısından gerekli olan bir etkinliktir (Yeşil, 2019, s.14). Bu anlamda etkinlik, insanın düşünme eylemini sınıflandırmasını olanaklı kılar. İnsan, akıl yürütmeler, öğrenmeler ve bunlara bağlı gelişen diğer tüm koşullarda düşünebilmek adına kategorilere ihtiyaç duyar (Yeşil, 2019, s. 19). Toplumsal sınıf anlayışı da bu noktada açıklanabilir hale gelmektedir. Toplumsal sınıflar insanları dini inanışlarına, ekonomik durumlarına, eğitim seviyelerine ve buna benzer birçok olguya göre ayırmak ve bir diğer anlamda kategorize etmek için var olmuşlardır (Uluç, 2020, s. 29-30). Thomas Blount, sınıf kavramının taşıdığı ilk anlamın, insanların hiyerarşik düzenlere göre dağılımından oluştuğunu dile getirmiştir (Dworkin, 2012, s. 42-43). Bu bağlamda sınıf, toplumu hiyerarşik anlamda kategorize etmek için var olmuş en temel olgudur. Sınıf anlayışının modern düzlemdeki değişimi kapitalist ilişkiler ve bunu takip eden tarihsel süreçlerle ilgilidir (Yurdakul, 2018, s. 15-16). Bu anlamda gelişmeye öncülük eden isim Saint Simon olmuştur. Simon, feodal toplumun parçalandığını ve parçalanan bu toplum düzeninin yerini ise sanayi toplumunun aldığını savunmuştur. Yine Simon için sanayi toplumunun, üretici sınıf ve işçi sınıfı olmak üzere iki temel sınıfı vardır (Meriç, 2009, s. 61).

Tarihsel olarak bakıldığında, toplumların her aşamasında, isimleri ve yapıları değişmiş olsa da komünal dönem haricinde mutlaka hiyerarşik bir düzen oluşmuştur (Atik, 2008, s. 22). Bugünkü deyişle zengin-fakir yahut ezen-ezilen ayrımından başka bir şey olmayan bu ayrışmayı Marx, modern toplumlar için proleter ve burjuva olarak ele almıştır. Marx'a göre, bu sınıfları açığa çıkaran şey, işçi veya işverenlerin üretim araçları üzerindeki mülkiyet haklarıdır (Yıldırım, 2017, s. 174-175). Sınıflar, Antik çağda köle-efendi, Ortaçağda köylü-feodal, sanayi devrimiyle birlikteyse tam anlamıyla şekillenip işçi-işveren olarak ortaya çıkmıştır (Kaşıkçı, 2019, s. 19-25).

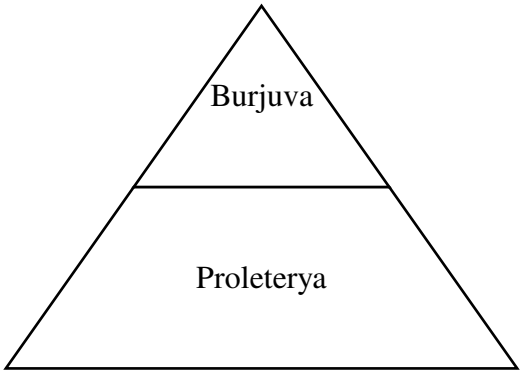

Şekil 1. Marx Açısından Modern Dönemde Sınıf Ayrımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaçağ'da en yaygın sistem feodalitedir (Kaşıkçı, 2019, s. 22-23). Feodal sisteme göre, feodaller ve köylüler temeli güven olgusuna dayanan bir ilişki içerisindedirler (Kaşıkçı, 2019, s. 24). Buna göre, köylüler kendilerine tahsis edilmiş olan toprakları ekip biçmekte ve elde ettikleri ürünlerin çok az bir kısmını kendileri alıp geri kalan kısmın gelirlerini ise feodal beylere vermektedirler. Bu anlamda da toprak sahipleri feodallerdir ve yine feodal beyler, topraklarını ekip biçmeleri karşılığında köylülere vermektedirler. Toprak sahiplerini güçlü kılan bu sistem özellikle devletin zayıf olduğu bölgelerde daha yaygındır ve feodal sistemde köylü, feodal beylere ait bir mal veya meta olarak görülmektedir (Kaşıkçı, 2019, s. 23).

Ortaçağ'da ortaya çıkmaya başlayan burjuva sınıfı, keşifler ve yeni pazar alanlarının kurulmasıyla gelişmiştir (Kaşıkçı, 2019, s. 25). Önceleri sistemin işleyişini belirleyen feodal sistem, zamanla büyüyen pazarların ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelince manifaktürün yani el emeği ile üretim yapan işçi topluluğunun yetersizliği açığa çıkmıştır (Korkmaz, 2019, s. 135). Bu kapsamda nüfusun hızla artması, tarımsal gelişmelerden dolayı manifaktürün yetersiz kalması, devletlerin büyüme istekleri ve sömürgecilik faaliyetlerinin hızla yaygınlaşmaya başlaması son tahlilde modern sanayi devrimini zorunlu kılmıştır (Korkmaz, 2019, s. 165).

> *"Modern sanayi, Amerika'nın keşfiyle yolu açılan dünya pazarını kurmuş; bu pazar ticaretin, deniz ve kara ulaşımının olağanüstü bir biçimde gelişmesine yol açmış; bu gelişme de sanayinin yayılmasını sağlamıştır. Sanayi, ticaret, denizyolları ve demiryolları yaygınlaştıkça burjuvazi de gelişmiş, sermayesini artırmış ve ortaçağdan arta kalan tüm sınıfları sahne arkasına itmiştir."* (Marx ve Engels, 2020, s. 51)

Marx'a göre, sınıfların ortaya çıkmasının temelinde ekonomik eşitsizlikler vardır ve bu eşitsizlik, üretim araçları üzerindeki mülkiyet haklarından kaynaklanmaktadır (Atik, 2008, s. 93). Bu anlamda eşitsizlikler, sınıflar arasında oluşacak olan çatışmanın temel nedenidir. Çatışmaların, toplumların tarihini oluşturduğunu söyleyen Marx, toplumların evrimi ile bu söylemini şekillendirmiş ve toplumların değişerek birtakım aşamalardan geçtiğini ifade etmiştir Marx ve Engels, 2020, s. 50-51). Öncelikle Marx, toplumu birbirleriyle çatışma halinde olan sınıflar, iş bölümü ve özel mülkiyet üzerine kurulmuş bir yapı olarak ele alır. Filozofun ele aldığı toplum, ekonomik gelişmelerle kendi evrimini belirlemektedir. Bu anlamda toplum, durağanlıktan çok dinamik hale gelmiş ve evrilerek çeşitli aşamalardan geçmiştir.

Toplumlar komünizm aşamasına gelene kadar toplamda beş aşamadan geçmektedirler (Marx ve Engels, 2018, s.222) :

1. Bunlardan ilki, ilkel komünal dönemdir. Bu dönem ilk insan topluluklarından oluşan, avcılık ve toplayıcılığın belirgin olduğu aşamadır. İlkel komünal dönemde herkesin yegâne amacı yiyecek elde edebilmek ve güvenli koşullarda yaşayabilmektir. Yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan temel eşyalar haricinde özel mülkiyet diye bir şey yoktur. Avcılık ve toplayıcılık ile elde edilen her maddi şey, elde etmiş olan toplum tarafından paylaşılmaktadır. İlkel komünal dönemde devlet anlayışı henüz oluşmamıştır (Eroğul, 2014, s. 16-17).
2. Avcılık ve toplayıcılık yerini zamanla yerleşik tarıma bıraktığı için zamanla özel mülkiyet anlayışı ortaya çıkar. Özel mülkiyet anlayışı, ikinci aşama olan kölelik döneminin ve toplum içerisindeki sınıfların oluşumunun başladığı dönemdir. Kabilelerin gelişip şehir devletlerini oluşturduğu bu dönem aristokrasinin, yani yönetimin soyluların elinde olduğu siyasi anlayışın doğuşuna imkân sağlamıştır. Ortak mülkiyet anlayışı yoktur ve üretim araçları soyluların elindedir. Bu aşamada üretim araçlarına sahip olmayanlar emekleri doğrultusunda soylulara köle olma durumundadırlar. Toplum ekonomik gelişimini kölelerin emekleri sayesinde gerçekleştirmektedir. Bu aşamada da sınıf ayrımı mevcuttur. Dolayısıyla toplumdaki hiyerarşik düzen yahut sınıfsal tabakalaşma kölelik ile birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır (Başar, 1965, s. 84-85).

3. Kölelik döneminde ortaya çıkan aristokrasi, evrimleşen toplumun üçüncü yani feodalizm aşamasında tam anlamıyla kendisine yer edinmektedir. Bu anlamda feodal dönemde halk arasında hiyerarşik bir düzen mevcuttur. Hiyerarşik düzenin en üst kademesinde kral bulunmaktadır. Ancak bu, kralın mutlak egemen olduğu anlamına gelmez. Bu dönemde topraklar feodal beyler arasında paylaştırılmış olduğundan yönetim tek elden yürütülememektedir. Üretim araçlarının yanı sıra, donanımlı bir merkezi ordu oluşturmak kral tarafından zor ve maliyetli olacağı için topraklar feodal beyler arasında paylaştırılmıştır. Toprakların paylaştırılması, herhangi bir savaş durumunda kralın, feodal beylerin gücüne ihtiyaç duyduğu anlamını taşımaktadır (Atılgan ve Aytekin, 2014, s. 25). Feodal dönemde üretim toprak üzerinden sağlandığı için toprak, zenginliğin ölçüsüdür. Taşınabilir mal anlayışı yoktur. Feodalizmin ekonomik yapısı toprağın işlenip ürün haline getirilmesinden başka bir şey değildir. Bu anlamda üretici güç köylüdür. Toprağı işleyen köylü işlediği ürünün cüzi bir miktarını kendine alıp kalan payı soyluya vermekte ve ekonomik düzen bu şekilde işlemektedir.

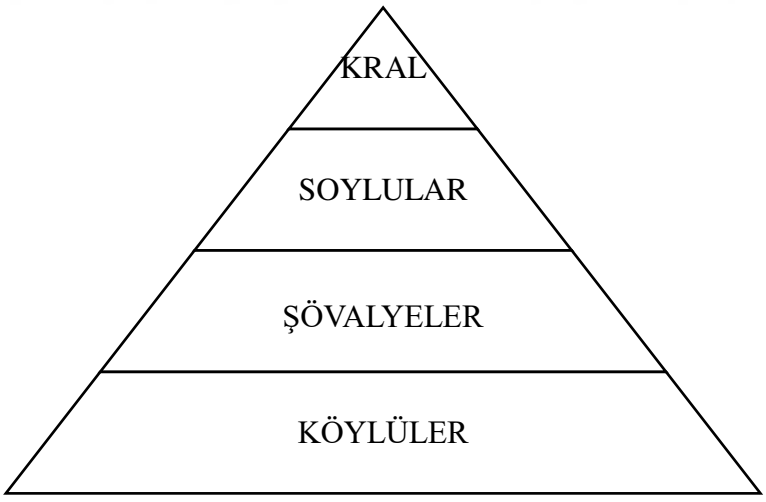

Şekil 2. Feodal Dönemde Toplumsal Hiyerarşik Düzen

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4. Marx'ın toplum anlayışındaki dördüncü evre kendisinin neredeyse eleştirilerinin odağı yaptığı kapitalist dönemdir (Marx, 2020, s. 54-55) . Bu dönemin temel yaklaşımı özel mülkiyeti esas alıp üretim araçlarının kâr amacıyla işletilmesidir. Yani feodal dönemde üst sınıfın üretim için bilfiil

çalışmadan yaşayabilme amacına, kapital dönemde bir de kâr elde etme amacı eklenmiştir. Bu yönelim rekabet sistemini beraberinde getirmekte ve üst sınıfın alt sınıfı sömürmesini daha da artırmaktadır. Bu yönüyle kapitalizm, üst sınıfın yani burjuva sınıfının çıkarlarını gözeten bir sistemdir.

5. Marx açısından, kapitalist evreden sonra gerçekleşecek olan dönem ise sosyalizmdir (Marx, 2020, s. 63-64). Kapital dönemin aksine sosyalizm, üretim araçlarının özel mülkiyet değil, toplumun hakimiyeti altında olması anlayışını barındırır. Bu dönemde sermaye sahibi olan işveren sınıf değil, emek gücüne sahip olan işçi sınıfı önemlidir. Sosyalist akım, ezilen işçilerin bu durumu dile getirmesiyle başlamıştır. Amaç, kapitalist ekonomiyi yıkıp yerine ortak mülkiyet anlayışını getirmektir. Açıkça anlaşılacağı üzere bir düzeni yıkıp başka düzene geçmenin yegâne yolu olan devrim, bu aşamanın temel prensibidir. Ancak pek çok alanda olduğu gibi sosyalizmin nasıl gerçekleşeceği konusunda da fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Bir taraf kapital sistemi devrim yolu ile yıkmayı öngörürken diğer taraf işçilerin koşullarının iyileştirilmesinin kanunlar ile sağlanması gerektiğini savunmuştur.

Sosyalizm aşamasında devlet üretim araçlarına sahip olan güçtür. Toplumun yararı gözetilerek yetki kullanabilen devlet, sosyalist bir ülke için var olmak zorundadır. Devlet, toplum çıkarlarını gözeterek, kolektif olarak örgütlenmiş biçimde hareket eder (Heywood, 2016, s. 133). Son tahlilde sosyalizm, komünizme geçişi kolaylaştıracak olan temel yoldur. Komünizm, tıpkı sosyalizmde olduğu gibi özel mülkiyeti reddeder. Ancak sosyalizmden farklı olarak komünist toplumlarda devlet yoktur (Heywood, 2016, s. 161).

Marx'ın toplum anlayışında beş dönemden sonra gerçekleşecek olan son aşama komünal dönemdir. Komünal dönem, üretim araçlarının ortak mülkiyet sayıldığı sınıfsız toplum anlayışıdır. Bu aşamada sosyalist devrim gerçekleşmiş olduğundan devlet yoktur. Devletin olmayışından yola çıkılarak bu noktada anarşizm anlayışını da ele almak gerekmektedir. Anarşizm ile komünizm arasındaki ilişki, hedefin aynı fakat hedefe gidiş yolunun farklılığından ortaya çıkmaktadır (Heywood, 2016, s.174-175). Öncelikle sosyalizm ve komünizmin farklılıkları olsa bile aynı siyasi ideolojinin birer

parçaları olduğunu bilmek gerekmektedir (Göze, 2009, s. 311). Bu bağlamda her iki ideoloji de insanların sömürülmesine son vermek ve üretim araçlarını tüm insanların ihtiyaçları doğrultusunda ortak olarak kullanma amacı barındırmaktadır. Keza üretim araçlarının insanların ihtiyaçları doğrultusunda ortak kullanılması anlayışı anarşistler içinde geçerlidir. Anarşizm ile komünizm arasındaki fark, devletin ortadan kaldırılması konusunda nasıl bir yol ve yöntem izleneceği hususundan açığa çıkmaktadır (Heywood, 2016, s.174-175). Komünizm bir eylem gerçekleştirilip zor kullanılarak devletin devrim yoluyla yıkılabileceğini savunurken anarşizm komünizmi bu noktada eleştirip otoriteyi bir başka otorite ile yıkmanın anlamsız olduğunu savunmaktadır (Heywood, 2016, s. 173-174). Komünizm aşamasına geçişte sosyalizm Marx için yaşanması gereken bir evredir. Dolayısıyla komünizm için devletin yıkılabilmesi adına yine devletin bir süre var olması gerekmektedir. Ancak anarşizm için devletin en başından ortadan kaldırılması gerektiği savunulmaktadır. Yani devlet, anarşizm için kapital düzenin yıkılışında araç olmamalıdır (Heywood, 2016, s. 173-174). Bu doğrultuda anarşizmin eleştirdiği konu, Marx'ın iddia etmiş olduğu kapital düzenin yıkılışına sebep olacak olan proletarya diktatörlüğüdür. Ancak komünizmde sınıf çatışmaları son aşamada işçilerin devrimini ortaya koyacaktır. Bu devrim de eşitlik ve özgürlüğün hâkim olduğu komünal anlayışın egemenliğiyle son bulacaktır (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 72).

1.2 Burjuva ve Proleter Sınıfların Gelişim Aşamaları

Toplumsal dönemlerin ilk çağlarından başlayarak devam eden değişimleriyle beraber zamanla burjuva sınıfı önem kazanmış ve giderek daha fazla güç elde etmiştir (Marx ve Engels, 2020, s. 51). Toplumsal evrilmelerin tarihi ne kadar önemliyse bu evrimlerin içerisinde burjuvaların nasıl değişim geçirdikleri ve bu değişim gerçekleşirken hangi aşamadan geldikleri ile beraber nihai olarak hangi düzlemde yer edindiklerini anlamak gerekmektedir.

Burjuva sınıfı, işçi sınıfının aksine para yani sermaye sahibi olan kişilerden oluşmaktadır (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 20). Bu sınıfın en önemli gayesi, mülkiyetlerinin koruma altına alınması ve artırılmasıdır. Bu yüzdendir ki ekonomi konusunda liberalizm anlayışını savunurlar (Heywood, 2016, s. 70-71). Liberalizm

kişisel özgürlüğü savunan, özel mülkiyet anlayışını destekleyen bir ideolojidir (Heywood, 2016, s.71). 17. yüzyıldan itibaren değişen dünya ile birlikte burjuva sınıfı ortaya çıkmıştır (Marx ve Engels, 2020, s. 50-51). Daha önceleri soylu anlamı taşısa da Fransız devriminden sonra burjuva sınıfı artık soylu sınıf değil, sonradan ticaret ile zenginleşen sınıftır (Bezci, 2022, s. 17). Ticaret ile toprak alıp satan feodal beyler, bir süre sonra toprağa dayalı hakimiyeti reddetmiş ve soylular ile ülke yönetimi konusunda söz sahibi olabilmek için maddi-manevi çatışmaya girmiştir (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 42). Soylu sınıf, burjuva sınıfına dahil olanları günümüz tabiri ile 'sonradan görme' olarak nitelendirdiğinden burjuva sınıfındakilerin siyaset, sanat, bilim, edebiyat gibi konulara dahil olmalarını istememiş olsalar da zamanla burjuva sınıfı güç kazanmış ve toplumda temelli sağlam bir konum edinmişlerdir (Bezci, 2022, s. 17-18). Bu güç burjuva sınıfına, yönetimde söz sahibi olabilme imkânını sunmuştur. "…burjuvazi, en sonunda, modern sanayi ve dünya pazarının oluşmasından bu yana modern temsili devlette siyasal egemenliği tek başına ele geçirmiştir." (Marx ve Engels, 2020, s. 52) Sanayi devrimiyle birlikte sermaye birikimi ortaya çıkmış ve kapitalist dönem başlamıştır. Bu çerçevede üretim araçlarının sahibi olan burjuva sınıfı egemen sınıf haline gelmiştir (Heinrich, 2007, s. 28).

Üretimin zaman içinde sürekli değişmesi ve gelişmesi, üretim araçlarının en iyi seviyeye gelmesi, geçmişte yıllarca ortaya konulamamış olan bir ürünün çok kısa sürede üretilebiliyor olması burjuva sınıfının daha fazla güç kazanmasına neden olmuştur (Marx ve Engels, 2020, s. 51). Sanayinin gelişmesiyle beraber daha fazla güç kazanan burjuva sınıfı, kentsel yerleşimlerin bir diğer anlamda köyden kente olan göçlerin artmasıyla birlikte gücü tek bir alanda yani kendi sınıfı içerisinde toplamıştır (Marx ve Engels, 2020, s. 54-55). Yine sanayinin gelişimiyle birlikte bencilleşen burjuva sınıfı, serbest ticaret yeteneğini elde etmiş ve geliştirmiştir. Devlet müdahalesi olmadan yapılan bu ticaret anlayışı için Huberman, sınıflı toplumlarda devletin taraf tuttuğunu ve dolayısıyla burjuva sınıfının yanında yer aldığını dile getirmiştir (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 41). Marx'a göre burjuva sınıfı, "insanoğlunun kişisel değerini değişim değerine dönüştürmüş ve onca kazanılmış, geri alınmaz özgürlüğün yerine o tek, vicdansız özgürlüğü, Serbest Ticareti geçirmiştir." (Marx ve Engels, 2020, s. 52)

Kapitalist ekonomi, paranın sermayeye dönüşmesiyle anlam kazanmakla birlikte burjuvadan sonra ortaya çıkmış bir sistemdir (Marx ve Engels, 2020, s. 54). Bu noktada unutulmaması gereken şey, burjuvanın ilk ortaya çıktığı zamanki amacı ile son aşamadaki amacıdır. Burjuva, kapitalist dönem oluşmamışken yani bir diğer anlamda feodal dönemde, kişisel zenginleşme ile ilgilenen bir sınıf olarak var olmuştur (Kaşıkçı, 2019, s. 23-24). Ancak coğrafi keşifler ile birlikte kişisel zenginleşme güdüsü tek başına bir anlam ifade etmediğinden, küresel ticaret yani pazar alanlarının genişlemesiyle birlikte daha geniş bir sermaye sistemine geçiş yapılmıştır (Marx, 2019, s. 151-152).

> *"Demek ki, burjuvazinin temeli üstünde yükseldiği üretim ve değişim araçları feodal toplumda oluşmuştu. Bu üretim ve değişim araçlarının gelişimi belirli bir aşamaya geldiğinde, feodal toplumun üretim ve değişim koşulları, tarım ve manifaktürün feodal örgütlenmesi, özetle feodal mülkiyet ilişkileri, gelişmiş bulunan üretici güçlere ayak uyduramamakla kalmamış, ayak bağı olup çıkmıştı. Bunların sökülüp atılmaları gerekiyordu ve öyle de oldu."* (Marx ve Engels, 2020, s. 55)

Kapitalizm, feodal dönemdeki gibi kişisel zenginlik ile değil zenginliğin büyümesiyle ilgilenir. Bu anlamda kapitalizmde sermaye birikimi temel amaçtır (Marx, 2019, s. 151). Bu birikim kendi içerisinde satılmak üzere üretilen mal ve kâr amacı güden ürün olarak değerlendirilebilmektedir. Pazarın bu sistemdeki önemi, satılmak için piyasaya sürülen ürünlerin fiyatlarını belirleyen rekabet ortamını sağlıyor olmasıdır. Dolayısıyla bu rekabet, burjuvanın bir başka burjuva ile arasında olan ve daha fazla zenginleşme uğruna girilen yarışların ve sömürgecilik faaliyetlerinin mümkün kılındığı bir koşuldur (Marx ve Engels, 2020, s. 55-57).

Marksist anlayışta sınıflar, üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar olarak ayrıldığından bu anlamda proleterler de üretim araçlarına sahip olmayan kesimdir. İki kesim yani burjuva ve proletarya çıkar farklarından dolayı birbirlerinin zıddı olduklarından sosyal alanda sürekli çatışma halindedirler (Marx ve Engels, 2020, s.63). İşçi olabildiğince fazla ücret almak isterken üretim araçlarının sahibi olan kapitalist patron olabildiğince az ücret vererek işçiyi çalıştırmak ister. Bu yüzden kapitalist toplumda sınıfsal çatışmalar asla son bulmayacaktır. İşçi sınıfının isteği ancak sınıfsal farklılıklar tamamen bittiğinde elde edilebilirken, burjuva sınıfının isteğinin elde edilebilmesi için bu sınıfsal farklılığın sürekli olarak devam etmesi gerekir. Burjuva sınıfı, proleter sınıfı sömürebildiği sürece kapitalizm var olacaktır.

Dikkate alınması gereken diğer bir nokta burjuva sınıfının kimlerle çatıştığıdır. Burjuva sınıfı işçi sınıfına karşı değil, diğer pazar sahibi olan burjuva sınıflarına karşı da bir çatışma içerisindedir. Burjuva sınıfı için önemli olan şey rekabet içerisine girerek elde edeceği kârdır. Açık olan bir şey vardır ki o da işçi sınıfının sayısal çokluğudur. Dolayısıyla burjuva sınıfı diğer bir burjuva sınıfı ile çatışma içerisine girerken işçi sınıfından destek almak zorundadır. Bunu yapabilmek içinse onları önce siyasi anlamda yetiştirmesi ve eğitmesi gerekecektir. Yani diğer burjuva sınıflarının nasıl yok edileceğini yahut nasıl ezileceğini öğretmiş olacaktır (Koç, 2020, s. 1). Marx, burjuva sınıfının, farkında olmadan proleter sınıfı güçlendirdiğini savunmuştur (Marx ve Engels, 2020, s. 57). Burjuva sınıfının işçi sınıfındakilere vermiş olduğu bu eğitim, zamanla işçi sınıfını daha güçlü kılacak ve kapitalizmden komünizme siyasal geçişi sağlayacaktır. Bu geçiş Marx için kaçınılmaz olarak yaşanması öngörülen 'proletarya diktatörlüğü' dönemidir (Marx ve Engels, 2020, s. 63). Yine Marx için kapitalizmin son bulması bir eyleme bağlıdır ve o eylem işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilecektir. "Burjuvazi her şeyden önce kendi mezar kazıcılarını yetiştirir. Burjuvazinin çöküşü ve proletaryanın zaferi aynı ölçüde kaçınılmazdır" (Marx ve Engels, 2020, s. 64).

Burjuva sınıfı kendi isteğiyle gücünü bırakmayacağından bu gücün ortadan kaldırılması için bir eyleme ihtiyacı olacaktır. Peki bu güce karşı işçi sınıfı nasıl bir yol izlemelidir? Marx bu noktada 'sınıf bilinci' anlayışını öne sürmektedir (Yılmaz, 2013, s. 352-353). Sınıf bilinci, aynı sınıfa ait kişilerin taşıdıkları ortak çıkarlar doğrultusunda oluşan bilinç durumunu ifade eder. Sınıf mücadelelerinde temeli olan sınıf bilinci sayesinde işçi sınıfı kendi sınıfından olanlar ile dayanışma içerisine girecek ve burjuva sınıfına karşı koyabilecektir (Yılmaz, 2013, s. 352). Bu karşı koymayı devrim niteliğinde ele alan Marx, proletarya diktatörlüğünün bu aşamada oluşacağını iddia eder. Sonuç olarak kapitalizme ve dolayısıyla burjuva sınıfına son verecek olan güç, sınıf bilinciyle var olan ve hareket eden proletarya diktatörlüğüdür (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 73).

1.3 Orta Sınıf Anlayışı

Karl Marx, burjuva ve proletarya olmak üzere temelde iki sınıfı ele almış olsa da sınıfların oluşum süreci itibarıyla orta sınıfın varlığına da değinmiştir. Orta sınıf,

burjuva-proletarya üzerinden yapılan basit ikili sınıf yapısının aksine Marx için daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Orta sınıfa dahil olanlar, küçük üreticiler, küçük burjuvalar, aracılar ve bugünkü anlamıyla kamu görevlileridir (Marx ve Engels, 2020, s. 58).

Marx için orta sınıfa ait olanlar, 'sınıf bilinci' anlayışı taşımadıkları için gelişmeyecekler ve bir sınıf oluşturamayacaklarından kapitalist gelişmeye bağlı olarak yok olacaklardır. Dolayısıyla orta sınıf, kapitalistler arasındaki rekabette yetersiz kalıp değer kaybedeceğinden giderek proleterleşecektir (Marx ve Engels, 2020, s. 58).

> *"Orta sınıfın alt tabakaları -küçük sanayiciler, tüccarlar ve rantiyeler*[1]*, zanaatkârlar ve çiftçiler- bir yandan küçük sermayeleri modern sanayinin yürütüldüğü boyutlar karşısında yetersiz kaldığı ve büyük kapitalistlerle rekabette yutulup gittikleri için, bir yandan da özel becerileri yeni üretim yöntemleri karşısında değerini yitirdiğinden, yavaş yavaş proleterleşirler. Böylece proletarya saflarına halkın bütün sınıflarından katılımlar olur."* (Marx ve Engels, 2020, s. 58)

Burjuva ve proleter sınıflar üretim araçlarının üzerindeki sahipliklerinden ileri gelmektedir. Burjuvalar üretim araçlarına sahip olanlar olmakla birlikte proleterlerin herhangi bir üretim aracı olmadığından emek güçlerini satarak yaşamlarını devam ettirmektedirler. Ancak orta sınıfa ait olan kişiler üretime herhangi bir etkisi olmayan kol gücünün yanı sıra yetenek ve zihinlerini kullanarak çalışan kesimdir. Marx için orta sınıf, kesin olarak burjuva ya da proleter sınıfa ait olmadığından ve konumunun muğlak olmasından dolayı giderek proleterleşerek yok olacaklardır (Koşar, 2022, s. 114-115).

Buraya kadar üç ayrı sınıf olarak incelenen burjuva, proletarya ve orta sınıf, hiyerarşik roller bakımından ayrılmış olup sömüren-sömürülen tarafları oluşturmuştur. Bu anlamda burjuvalar, egemen güçler olup sadece sömüren sınıflar olmakla beraber proletarya sınıfı burjuvaların tam aksine bağımlı sınıf olup sömürülen taraftır. Burada iki sınıf arasında kalan orta katman yani orta sınıf ise burjuvalara bağımlı ancak burjuvalar tarafından sömürülmelerine karşı proletarya sınıfını da sömüren sınıftır.

[1] Mülklerinin geliri ile geçim sağlayan kimse

Sınıflar	Egemen	Bağımlı	Sömüren	Sömürülen
Burjuva	+	-	+	-
Orta Sınıf[2]	-	+	+	+
Proletarya	-	+	-	+

Şekil 3. Marx açısından sınıfların özelliklerine göre dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.4 Sınıf Bilinci

Marx'a göre sınıf bilinci, sınıflar arası çatışmanın temeli sayılan ve dolayısıyla kapitalist düzeni yıkıp komünal sistemi getirecek olan koşuldur (Yılmaz, 2013, s.351). Daha somut olarak bu koşul, işçi sınıfından olan insanların ortak çıkarlarının işveren sınıfına ait olan insanlarla çatıştığının farkında olma durumudur. Elbette ki bu durum kapitalist toplumlarda proleter sınıf için geçerlidir (Marx ve Engels, 2018, s. 119).

Bilinci anlayabilmek için öncelikle Marx'ın 'bilme süreci'ni anlamak gerekir. Marx için madde, bilinçten bağımsız gelişen bir varlıktır (Marx ve Engels, 2018, s. 24-25). Dolayısıyla Marx, maddeyi düşüncelerden ve duygulardan ayrı olarak ele alır. Zihnin dışında var olan maddeyi insanlar yansıma ile kavrayabilirler. Maddenin biçimi ve hareketi yansıma yolu ile insan düşüncesinde bilgi olarak yerini alır. Son aşamada ise bu yansıma sonunda insanların bilgiyi soyut olarak değerlendirebilecekleri bir noktaya gelir. Marx için karmaşık olan bu süreç, bilinci anlayabilmenin ilk aşamasıdır (Marx ve Engels, 2018, s. 55). Ancak burada Marx'ın asıl dikkat çektiği konu, kapitalizmin işçilerin bilinçlenmesi hususunda birtakım engeller oluşturmasıdır. Bu noktada da 'kendinde sınıf' ve 'kendisi için sınıf' ayrımlarını yapar (Yılmaz, 2013, s. 350). Kendinde sınıf, işçilerin nesnel varlıklarının, kendisi için sınıf ise öznel varlıklarının farkında olmalarına olanak sağlayacaktır. Nesnel varlığını fark eden işçi sınıfı örgütlenerek öznel varlığının da bilincine varacaktır. Bu durumu politik savaşım olarak öngören Marx, ekonomik koşulların halkın çoğunluğunu işçi konumuna getirdiğini ve sermaye dayanışması karşısında her birinin ortak çıkarları olduğunu

[2] Marx için burjuva ve proletarya olmak üzere temelde iki sınıf vardır. Ancak orta sınıf bir dönem için de olsa var olacak ve giderek proleterleşerek yok olacaktır.

savunmuştur (Yılmaz, 2013, s. 352-353). Dolayısıyla işçiler daha bu haliyle sermaye karşısında bir sınıf olmuş ancak örgütlenmemiş ve bu yüzden kendisi için sınıf halini alamamışlardır. Ancak ortak çıkarlar doğrultusunda örgütlenmeyi başarabilirlerse kendisi için sınıf olabileceklerdir. Her iki koşulda da işçiler egemen gücün yani burjuvanın karşısında duran bir sınıftır ve Marx için sınıfın sınıfa karşı olan bu tutumu politik bir savaştır (Marx, 2018, s. 171-172). Marx için 'kendinde sınıf' ve 'kendisi için sınıf' iki farklı süreci simgelememektedir. Bu bir süreçtir ancak hiçbir zaman tam anlamıyla kendinde sınıfa ya da kendi için sınıfa ait olmak gibi bir durum söz konusu değildir. Bu sürecin belli bir kronolojik sıralaması yoktur. Yani biten aşama mutlak son bulmaz yahut oluşum süreci de mutlak bir başlangıca tâbi değildir (Marx ve Engels, 2018, s. 72-76).

Marx için önemli olan işçi sınıfının bilincidir (Yılmaz, 2013, s. 353). Çatışmadan doğacak olan zorunlu devrim ancak işçi sınıfının bilinçlenmesiyle olacaktır. Bu noktada sorulması gereken ilk soru kapitalist sistemden önce bu bilincin olup olmadığıdır. Yine Marx'a göre, kapital dönemden önceki devirlerde insanlar, alt tabaka ya da üst tabaka fark etmeksizin içinde bulundukları konumun farkında değillerdir. Kapitalizmden önce var olan hiyerarşiyi ideolojiler gizlemektedir (Marx ve Engels, 2018, s. 55). Dolayısıyla bu dönemde modern anlamda bir özgürlük fikri yoktur. Alt sınıf tam anlamıyla üst sınıfa bağımlıdır. Özgür olamayan alt sınıf, üst sınıfa ait olanların manipülasyonlarıyla gizlenmiş hiyerarşinin farkına varamamıştır (Heywood, 2016, s.143). Bu sebeptendir ki insanlar farkında olmadıkları bir durum için siyasi anlamda bir eylem yapamamışlardır. Ancak kapitalizmle birlikte ideolojiler artık bu hiyerarşik düzeni gizleyemez hale gelmektedirler. Burjuva sınıfının doğuşu üretim biçimini ve anlayışını değiştirmiş, sınıflar arası ayrımı keskin çizgilerle netleştirmiştir (Marx ve Engels, 2020, s. 50-51).

Özetle, sınıflar arası farkların ve bu farklardan doğan çatışmaların iktisadi temelinden önce sınıfın ne olduğu ve bu düzlemde ne olması gerektiği anlatılmıştır. Farkların hangi aşamalarda ortaya çıktığı ve bu ortaya çıkışla birlikte toplumsal yaşamda ne gibi sorunları beraberinde getirdiği ile beraber sınıfların, konumları hususunda farkındalığa sahip olmaları yahut olmamaları bakımından inceleme yapılmıştır. Bu inceleme, üçüncü bölüm olan *"Sınıfsal çatışmaların sinema düzlemine yansıması"* başlığına da temel oluşturmuştur. Filmler, toplumların evrilmelerinden

hareketle ortaya çıkan çatışmalar üzerine kurgulanmış olup Marx perspektifinde bahsedilen proletarya sınıfının tüm sorunlara da değinmiştir. Burjuvaların proletarya sınıfı üzerinde kurmuş olduğu egemenliği, bu egemenliğin hangi aşamalardan sonra gerçekleştiği ve gerçekleştikten sonra ne gibi durumlara sebebiyet verdiği önce birinci bölüm kapsamında teorik olarak daha sonrasında üçüncü bölüm itibari ile filmler çerçevesinde incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

MARKSİST FİLMLERDE İŞLENEN SINIF ÇATIŞMALARININ KARL MARX PERSPEKTİFİNDE İKTİSADİ TEMELLERİ

2.1 Meta ve Paranın Doğuşu

Karl Marx için kapitalist üretimin çözümlemesi meta ile başlamaktadır ve yine Marx açısından meta, basitleştirilmiş tanımı ile alım satım kapsamındaki ürünlerdir (Marx, 2019, s.49). Kapitalist toplumlarda bu ürünlerin alınıp satılması doğal bir olguyken, Marx için bu olgunun arkasında çeşitli durumlar söz konusudur.

Marx, metalara ait iki türlü değerin olduğunu iddia eder (Marx, 2019, s.50). Bunlardan ilki 'kullanım değeri'dir. İnsan, ihtiyaçları doğrultusunda var olan bir canlıdır. Metaların kullanım değeri de o metaların tüketimi ile doğrudan ilişkilidir. Meta tüketildiği sürece kullanım değerine sahiptir (Marx, 2019, s.51). Ancak tüketim sayesinde oluşan kullanım değeri, kendi içinde 'emek' anlayışını barındırmaz. Meta bir diğer anlamda ihtiyaçlara karşılık gelmektedir. Örneğin, kazak insanları soğuktan korumak, ekmek insanları tok tutmak, kitap zihinsel ihtiyacı gidermek adına vardır. Metanın niteliğinin değişiyor olması onun herhangi bir ihtiyaca karşılık geliyor olmasını değiştirmemektedir. Özellikleri farklı olmasına karşın ortak amaç doğrultusunda bir ihtiyaca denk gelmektedirler. Her durumda gereksinimleri gidermek için var olan metalar insanlara bu anlamda bir yarar sağlar ve bu yarar o metanın kullanım değerini oluşturan olgudur (Wayne, 2014, s. 13). Kullanım değeri metada bulunur ancak bir ihtiyaç doğrultusunda kullanılmadığı sürece bu değer açığa çıkmamaktadır (Marx, 2019, s. 50).

Metada var olan ikinci değer ise mübadeledir. 'Mübadele değeri', iki farklı ihtiyaç doğrultusunda üretilmiş olan metaların birbirleri ile olan takas durumudur (Marx, 2019, s.62-64). Aynı türden iki ayrı metanın birbirleri ile takas edilebilir olmaları olağan bir durumdur (Marx, 2019, s.62-64). Bu bağlamda aynı tür olduklarından eşitliği ifade ederler. Yani bir kalemin aynı türden diğer bir kalem ile takas edilebilir olması kalem=kalem denkleminden dolayı herhangi bir sorun yaratmayacaktır. Peki, iki farklı türden iki ayrı metanın aralarındaki takası belirleyen ölçüt nedir? Eğer bir kalemi bir boncuk ile takas etmek istiyorsak denklemin eşitlenebilmesi için bu işleyişin üçüncü bir şeye indirgenebilir olması gerekmektedir.

Ancak indirgenilebilir olan üçüncü şeyden, metaların maddesel özellikleri anlaşılmamalıdır. Eşitliği sağlayacak olan şey, kullanım değerlerinden soyutlanmış olandır (Marx, 2019, s. 51). Eğer meta kullanım değerinden soyutlanırsa geriye bir tek 'emek ürünü' olma özelliği kalacaktır. Dolayısıyla eşitliği sağlayacak olan üçüncü olgu, metanın bizzat emek ürünü olma özelliğidir (Selik, 1969, s. 44-45). Marx'a göre;

> *"Bu ortak şey, metaların geometrik, fiziksel, kimyasal ya da başka bir doğal özelliği olamaz. Metaların cisimsel özellikleri, ancak, onları yararlı kıldıkları, yani kullanım değerleri haline getirdikleri ölçüde inceleme konusu haline gelir. Ama öte yandan, metaların mübadele ilişkisini açık şekilde karakterize eder şey, tam da onların kullanım değerlerinden soyutlanmışlıktır. Bir mübadele ilişkisinde, bir kullanım değeri, yeterli miktarda bulunmak koşuluyla, tüm diğer metalarla aynı değerdedir."* (Marx, 2019, s. 51)

Marx için maddi olan metanın, soyut olan emek anlayışı ile aynı düzlemde değerlendirilebilmesi imkânsız olduğundan 'emek' kavramına somut bir karşılık gerekmiştir. Ki bu somut karşılık ihtiyacı da paranın ortaya çıkmasıyla son bulmuştur (Marx, 2019, s. 55-60). Böylece para ile eşitlik sağlanmış, hem kullanım hem de mübadele değerini kendi içinde barındıran mübadele değeri, kapitalizm ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu perspektifte ortaya ürün ile meta arasındaki farkın ne olduğu sorusu çıkmaktadır. Ürün, kullanım değeri olan ve emek ile üretilen maddi bir nesne olup doğal bir olgudur. Ancak aynı ürün, kullanım değeri gözetilmeden kâr amacına göre üretilirse bir diğer anlamda kapitalist sistemdeki gibi seri üretim gerçekleşirse işte o zaman doğal bir olgu olmaktan çıkıp meta halini alacaktır (Marx, 2019, s. 59). Örneğin, bir kişi kendinin ve ailesinin gıda ihtiyacını karşılamak maksadı ile bahçesinde sebze yetiştiriyorsa doğal ve olağan bir durum olduğundan ve kullanım değerine uygun yetiştirildiğinden sorun teşkil etmeyecektir. Dolayısıyla sebzeleri yetiştiren kişi, ürünün kalitesiyle yani lezzet, koku, doğallık gibi nitel durumlar ile ilgilenir. Ancak sebzeler birden fazla insan tarafından belirli bir mekân ve zamanda kullanım değeri göz ardı edilerek kâr maksadıyla üretiliyorsa işte bu metadır. Burada amaç, sebzenin nitel değil nicel özellikleridir. Nicel özelliklerin gözetilmesindeki amaç ise kâr güdümüdür. Neticede daha fazla ürün, daha fazla kâr ve son tahlilde daha fazla paradır. Bu sebeple sebzenin kalitesi değil getirecek olduğu kâr önemlidir.

> *"...Burada, insan kafasının ürünleri, kendilerine özgü hayatları olan, kendi aralarında ve insanlarla ilişki halindeki bağımsız biçimler gibi görünür. İnsan elinin ürünleri olan metalar dünyasında da böyledir. Emek ürünleri metalar olarak üretilmeye başlar başlamaz onlara yapışan ve dolayısıyla da meta*

üretiminden ayrılmaz olan bu şeye fetişizm adını veriyorum." (Marx, 2019, s. 82-83)

Marx, bu noktada meta fetişizmini öne sürer (Marx, 2019, s. 81). Endüstriyel üretim sürecinde insanlar, artık işçi konumundadırlar ve ürettikleri nesnenin kalitesiyle ilgilenmezler. Kâr amacı güden ve endüstriyel üretim için kurulan tesisin sahibi yani işveren, niceliksel çokluk aradığından üretimi yapan işçilerden de bu doğrultuda bir emek sarf etmelerini beklemektedir (Marx, 2019, s. 81). Dolayısıyla işçiler artık kendi emek güçleri üzerinde söz sahibi olmayıp işverenlerin istekleri doğrultusunda hareket etmektedirler. Meta fetişizmi sorunu da burada ortaya çıkmaktadır. Bizatihi işçiler önce emeklerine sonra ürettikleri ürüne artık yabancılaşmış, kendilerine dikte edilen emirleri yerine getirmekle yükümlü olan, kapitalist sistem kontrolü altında yönetilen ve özgür olmayan otomatik birer canlılara dönüşmüşlerdir (Aslan, 2017, s. 169). Artık birey, ürünler üzerindeki emeğinin farkında değildir. Marx, bu durumu meta fetişizmi olarak adlandırmıştır (Marx, 2019, s. 81).

2.2 Artı Değer

Kapitalist üretim sistemi, süreç ne olursa olsun sonuca gelindiğinde kâr etmiş olmayı gerektirir. Dolayısıyla mübadele sürecinde, alınan ve verilen eşit ise bunun kapitalist sermaye piyasasında hiçbir mantığı yoktur (Marx, 2019, s. 156). Marx için sermaye, kullanım ve mübadele olmak üzere iki farklı değere sahiptir. Eğer kapitalizm mübadele sürecindeki eşitlik ile ilgilenmiyorsa, geriye sadece kullanım değerinden ortaya çıkacak olan artı değer kapsamındaki kâr marjı kalır.

Kapitalist sermaye sahibi, üretim piyasasına belirli bir miktar para ile giriş yapar. Bu para onun, üretim aracı ve emek gücünü satın alabilmesi için ön şarttır (Marx, 2019, s. 149). Ön şart, statik para olarak sermaye iken zamanla üretken sermaye halini alır. Üretim süreci de tam bu noktada başlamaktadır. Yani, kapitalistin üretim sürecindeki girdisi para olarak sermaye iken çıktısı ise üretken konumdaki sermayedir. Üretken sermaye yani meta, üretim araçları ve emek gücü sağlandıktan sonra üretim başlar. Kapitalistin üretimdeki amacı girdi olarak x fiyata aldığı metaları üretim sonunda x' fiyata satabilmektir (Marx, 2019, s. 155). Dolayısıyla kapitalizm, üretimin sonunda, başlangıçta sarf edilmiş paranın daha fazlasını ister. Asıl soru sabit sermayeden değişen sermayenin oluşumundaki ayrımın ne olduğudur. Kapitalist,

sermayesi ile üretim aracı ve meta aldığında bu onun başlangıçtaki parasına artı bir değer sağlamayacaktır. Burada bir devretme durumu söz konusudur. Üretim araçlarından açığa çıkan değer, işlenen metalara aktarılır. Aktarımı sağlanan değerin değişimi söz konusu olmayıp sabit döngüler ile devam eder. Sonuç olarak üretim araçları için harcanan para, sermaye ile denktir. Değişken bir değere sahip olmayışından dolayı bu sabit sermayedir (Marx, 2019, s. 156).

Kapitalist sistemde önemli olan, sabit sermayeden ziyade değişen sermayedir. Sermaye ile satın alınan emek gücünün yaratmış olduğu bu değişkenlik, başta harcanmış olan sermayeden daha fazlasını ortaya koyar. Bu fazlalık ise Marx için 'artı değer' anlamına gelir (Marx, 2019, s. 212-213). En basit tanımıyla o, üretimi gerçekleştirilen metaların değeri ile bu üretimi sağlamak için ödenen ücret arasında oluşacak olan farktır. Yani üretimi yapan işçinin, aldığı ücretin karşılığında, ücretten daha fazla değer üretmesidir (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 23). Bu bağlamda emek gücü değerinin neye göre belirlendiği problemi ortaya çıkar. Her dönemin emek gücü değeri o dönemin piyasasına göre değişkenlik gösterir. İşçinin, temel gereksinimlerini yani beslenme, yemek, barınma gibi ihtiyaçlarını ve çalışma yaparken kullandığı bedensel gücünü karşılamak ve bu gücün ne tamamen bitmesine ne de fazla olmasına fırsat vermeden yeniden üretebilmesi, verilecek olan ücrete bağlıdır (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 22). Kapitalistin işçiye verecek olduğu bu ücreti belirleyecek olan yegâne şey de piyasadır. İşçi geçinebilmek adına tüketime ihtiyaç duyar. Barınma, giyinme, beslenme, sağlık ve bunun gibi birçok geçim araçları toplumsal koşullar tarafından belirlenir. Belirlenen bu değer işçiye ödenen ücret ile doğru orantılıdır. Özetle işçi ücreti, geçimi sağlamak adına var olan araçların değeri ölçüsündedir. Dolayısıyla işçi, kendisi ve ailesi için sadece yaşayabilmek adına çalışmak zorundadır.

İşçinin çalışmasının ardında iki faktör etkindir (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 35-36). Bunlardan ilki kendi yaşamını sürdürebilmek, ikincisi ise kapitalist sisteme kâr ettirmek ve fazla değer kazandırmaktır. Bir örnek ile açıklamak gerekirse, bir işçi düşünelim. Bu işçi 1 saatte 3 lira kazandıracak üretim yapıyor olsun. 6 saatte 18 lira kazandırır ki bu kazanılan para işçinin kendine aittir. Yani işçi, kendi emek gücünü kapitalist işverene kiralamıştır ve dolayısıyla bu kiranın bedelini alır. Bu örneğe göre ise o bedel 18 liradır. Ancak 6 saatlik çalışma ile kapitalizm kâr etmez ve sadece kısır döngüde metalar üretilir ve piyasaya sürülür. Dolayısıyla kapitalist, işçiyi 6 saat kendi

masrafını çıkarması için bir 6 saat de artı değer yaratması için çalıştırır. Toplamda 12 saat çalışan işçi 36 liralık değer yaratır. Bunun 18 lirası işçinin emek gücünün karşılığı iken kalan 18 lirası ortaya çıkan artı değerdir ki zaten kapitalistin kârı da buradan kaynaklanmaktadır. Yani kapitalist işveren gün içerisinde ki toplam 12 saatlik çalışmanın sadece 6 saatlik karşılığını işçiye öder. Bu anlamda sermaye, başlangıçtaki konumundan çok daha fazlası olacaktır. Bir başka ifadeyle, üretilmiş olan ürünün bu aşamada kâr sağlamaktadır. Üretimin ardından ürünün satışı gerçekleşecektir. Ancak bir ürünün mübadelesinde değer kazanmayacağını yani kâr ettirmeyeceğini söyleyen Marx, değerin üretim aşamasında oluştuğunun altını çizmiştir (Marx, 2019, s. 205). Eğer bir ürünü bir tezgâh 5 liraya satıyor ve aynı ürünü bir başka tezgâh 7 liraya satıyorsa aralarındaki fark, kapitalistin kârını açıklamak için yetersiz kalacaktır. Bu kâr oluşumunu sağlayan, satış yani mübadele aşaması değil, üretim sürecinde elde edilen artı değerdir (Atik, 2008, s. 107). Ancak artı değer kendini satış ile gerçekleştirir. Aksi takdirde satış gerçekleşmediğinde sermaye artış süreci kesintiye uğrayacaktır. Özetle ilk önce üretim sürecinde elde edilen artı değer, kendini satış aşamasında gerçekleştirir ve bu işleyiş sermaye sürecine ilave değer katmaktadır.

Sermaye üç aşamalı döngüden geçer ve sonuca ulaştığında kapitalistin başta vermiş olduğu sermayeden çok daha fazlası olmuş olur. Para (P) ve meta (M) üretim aşamasında artı değer (A) kazanır. P'-M'=A halini ise değer kazanmış ürünlerin satışından sonra tamamlar (Marx, 2019, s. 152).

Bu bağlamda artı değer elde etmek isteyen burjuva ile sömürüye maruz kalan proleter arasında bir çatışma ortaya çıkar (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 21). İşçinin emeğine karşılık aldığı ücret ile yarattığı ürünün değeri arasında ters orantı vardır. İşçi yaşamının devamlılığını sağlamak için asgari ücret alır. Bu asgari ücreti 6 saatte kazanan işçi toplam 12 saat çalışıyorsa kapitalist işveren, kalan 6 saate ücret karşılığı olmaksızın el koymaktadır. Marx'a göre kapitalist, işçiyi diğer metalarda olduğu gibi kiralamaktadır ve bu sayede onun yaşamasına imkan verecek ölçüde ücret sağlayıp ondan faydalanmaktadır (Marx, 2019, s. 188). Bu tıpkı bir atın kiralanmasına benzer. Atı kiralayan kişi onu hayatta tutabilmek için yemeğini, suyunu, ilaçlarını ve bunun gibi yaşamsal faaliyetlerini sağlayacak tüm karşılığı kiraladığı ata vermektedir. Ancak bunların karşılığında attan en yüksek düzeyde verim elde etmek istemektedir. Tıpkı kapitalist işverenin işçiye asgari ücret ödeyerek sağlanabilecek maksimum çalışmayı

işçiden talep etmesi gibidir (Marx, 2019, s. 188). İşçi çalıştığı saate karşılık aldığı ücreti az bulduğundan, işveren ise daha fazla artı değer yaratıp kâr etmek için işçiye ödediği ücreti asgari düzeyde tutup işgününde emek gücüne göre değişiklikler yapmaya devam ettiğinden çatışma kaçınılmaz bir durum olmaktadır.

2.3 Emek

İnsan doğasının temel amaçlarından biri de emektir (Madenci, 2003, s. 36). Bu çerçevede emek anlayışı bir anlamda da insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına ürettiği metalar anlamını taşımaktadır. Emeğin kendini ortaya koyabilmesi insanların bu metalar üzerinde oluşturdukları kullanım değerlerine bağlıdır. Yani bir meta üzerindeki iktisadi değer, onu oluşturan emek ile kendini ortaya koymaktadır.

İnsan ile evren arasında doğal bir ilişki vardır (Madenci, 2003, s. 36). Çalışmak bu doğal ilişkinin bir yansımasıdır. İnsanlar, doğada bulunan maddi şeyleri biçimsel değişikliğe uğratarak ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli ürünler ortaya koymaktadırlar. Bu süreçte bedensel uzuvlarının yanı sıra zihinsel işlevler de etkindir. Böylece doğada ham halde bulunan maddenin değiştirilmesiyle, o maddenin kontrolü de doğadan insana geçmektedir. Bu bağlamda insan artık doğaya egemendir (Marx, 2019, s. 182). Ancak bu kontrolün ve egemenliğin ardındaki sebep içgüdü değildir. Doğayı içgüdüsel olarak kullanan canlılar, insanlar değil hayvanlardır. Marx, bu durumu arı ve bal peteği örneği ile özetlemiştir. Bu örneğe göre, arı kusursuz bir bal peteği yapabilir. Ancak arıyı, bal peteği yapan yani balı yapay olarak işleyen insandan ayıran özellik, o peteği yapmayı zihninde tasarlamış olmamasıdır (Marx, 2019, s. 182). Bu sebeptendir ki insan, doğayı kullanış biçimi bakımından hayvanlardan ayrılır. Bir hayvan ancak kendi kullanımı için doğadan yararlanırken insan doğada oluşturduğu değişimlerle ona hakim olur ve kendine hizmet etmesini bekler. Marx açısından insanın doğayı üretim maksadıyla değiştirmeye çalışmasıyla birlikte ona hükmediyor olsa da artık doğa ve ürün ile bir bütün haline gelmiştir (Marx, 2019, s. 182). Değişen doğa, insan türü ile bütünleşik hale geldiğinden kendiyle birlikte insanın değişimini de ortaya koyacaktır. Karşılıklı değişim söz konusu olan bu anlayışta, insan ürettikçe var olacaktır. Her üretim bir ihtiyacı karşılayacağından üretim devam ettikçe yeni

ihtiyaçlar da ortaya çıkacaktır. Bu Marx için insanların doğadan ayrılan, temel türsel özelliğidir (Marx, 2019, s. 183-184).

Emek kendi içinde soyut ve somut olmak üzere iki ayrımı barındırır (Madenci, 2003, s. 36-38). Somut emek kullanım değeri olan her metada içkindir. Örneğin, bir ayakkabı üretebilmek için önce ayakkabının biçimsel taslağı zihinde oluşur. Daha sonra kendisinden ayakkabı üretilecek malzeme elde edilir ve son aşamada ayakkabıyı yapmak için kullanılan aletler temin edilir. Sonuç olarak tüm bu aşamaların ardından ortaya ürün niteliği taşıyan ayakkabı çıkacaktır. Aynı süreç gömlek, bardak ve benzeri ürünlerin üretimi için de geçerlidir. Bu ürünler yani ayakkabı, gömlek, bardak ve benzeri ürünler tasarım, malzeme, üretim zamanı ve üretim amacı bakımından farklılaşmaktadır. Marx açısından bu fark, somut emeği ifade etmektedir. Her bir üründe içkin olarak bulunan bu somut emek ürünlerin kullanım değerindeki farklılığı açığa çıkaran niteliksel bir yöndür (Marx, 1993, s. 42).

Marx için önemli olan diğer ayrım, soyut emek olgusudur (Madenci, 2003, s. 37). Zira kapitalist sistem içinde önemli olan bir ürünün kullanım değeri değil o ürünün mübadele değeridir. Soyut emek, kendini mübadele değerinde ortaya koyar. Dolayısıyla iki farklı ürünü takas etme sırasında o ürünün niteliksel özellikleri değil taşıdığı nicelik yani parasal anlamdaki değeri önem kazanır. Eğer bir defter ile aynı nitelikte başka bir defter takas edilecek ise aynı türden olduklarından herhangi bir karmaşaya sebebiyet vermeden değiş-tokuş edilebilecektir. Bu iki ürün kullanım değeri bakımından eşittir. Ancak bir defter ile bir ayakkabıyı değiştirmek için niteliksel eşitlik olmadığından niceliksel bir değeri olması şarttır. Dolayısıyla bir ayakkabının değeri yüz adet deftere eşit olabilir. Burada x ürününe karşılık verilecek olan y ürününün miktarını belirleyen, içerisinde barındırdığı soyut emektir.

Soyut emek konusunda en önemli kavram, zamandır (Madenci, 2003, s. 38). Emek-zaman, Marksist iktisat kuramında toplumsallaşma ile birlikte ortaya çıkan, dönemsel ihtiyaç ve gelişimle şekillenen bir kuramdır. Bu kurama göre bir ürünün niceliksel değerini yani o ürünün mübadele değerini belirleyen soyut değer, o ürüne harcanan emek ve zamandır (Madenci, 2003, s. 38-39). Dolayısıyla üründen kullanım değeri çıkartılmış olur ve geriye sadece mübadele değeri kalır. Bu anlamda mübadele edilen ürün, basit bir değişim değil verilen emek-zaman ilişkisinin meta cinsinden

karşılığıdır. Ancak mübadele değeri oluşturan emek-zaman olgusu toplumsal olduğu sürece bir değer niteliği taşır. Son tahlilde ürünün değerini belirleyen şey aslında ürün için harcanmış zamandır. Bu noktada gündeme getirilmesi gereken soru şudur: Eğer bir ürün üç günde üretilebiliyorken tembel bir insanın aynı ürünü beş günde üretmesi üretilen şeyin mübadele değerini arttırır mı? Ürünün ne kadar sürede üretilmesi gerektiğini içinde bulunulan toplumsal koşullar belirlemektedir (Erol, 1997, s. 16). Örneğin, teknolojik bakımdan gelişmiş bir ülkede bir ayakkabı bir günde üretiliyorsa onu üç günde üreten işçi daha fazla mübadele değeri elde edemez. Üretim için zaman, toplumsal koşullar çerçevesinde belirlenmekte olup fazla süre harcamak ilave hiçbir şey kazandırmayacaktır.

> *"Bir metanın değeri, onun üretimi sırasında harcanmış emek miktarı ile belirlendiğine göre, bir kimse ne kadar tembel ya da beceriksizse, ürettiği metanın, bu metanın yapımı o kadar fazla zaman alacağı için, o kadar değerli olacağı sanılabilir. Oysa, değerlerin özünü oluşturan emek, eşit insan emeğidir, aynı insan emek gücü harcamasıdır. Metalar dünyasının değerlerinde nesnelleşmiş bulunan toplumun toplam emek gücü, sayısız bireysel emek güçlerinden oluşmakla birlikte, burada, bir ve aynı insan emek gücü sayılır."* (Marx, 2019, s. 52-53)

Zaman, kapitalist sistemin işleyişi için çok önemlidir. Kapitalizm, kısa sürede en az maliyet ile en iyi verimi elde etmeyi vurgular. Bu sebeple kapitalist sermaye sahipleri daha fazla kazanabilmek adına işçilerin daha fazla emek harcamalarını talep etmektedir (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 20). İşçi ile işveren arasındaki çatışmalarda buradan ortaya çıkar. İşveren işçileri daha fazla çalıştırmakta ve bunun karşılığında ücret miktarını arttırmamaktadır. Ancak işçi ise harcadığı emeğe karşılık hakkı olan ücreti istemektedir. Bu noktada kapitalistler için sermaye birikiminin daha fazla olabilmesi adına işçi sayısının da artması gerekmektedir. Ancak kapitalizm bunu öngörmez. Ne kadar emek gücü yani işçi alırsa biriken sermaye o kadar tehlikeye girecektir. İşçi sayısı arttıkça verilmesi gereken para da artacağından kapitalist sistem teknolojiyi satın alır (Atik, 2008, s. 19). Bir işçi herhangi bir fabrikada günde on kutu çikolata paketlemesi yapıyorsa bir makine bunu günde yüz kutu yapacaktır. Dolayısıyla kapitalist işveren bir işçinin yanına dokuz işçi daha alıp her birine ayrı ayrı maaş ödemektense bir makine ve o makineyi kullanması için bir işçi edinmesi durumunda az maliyete çok daha fazla ürün elde edecektir. Elde olan sermaye, fazla bir harcama yapmayı gerektirmeksizin birikmeye devam edecektir. Bu işleyişin

yaygınlaştığı bir kapitalist toplumda her zaman işsiz kesim bulunacaktır. Marx, bu kesimden 'yedek sanayi ordusu' olarak söz etmektedir (Madenci, 2003, s. 40-41). Neticede makineleşme işsizlik oranını daha fazla arttıracaktır. Bu durumda vasıflı ve vasıfsız işçi ayrımı da ortadan kalkacaktır. Teknolojik ürünler fiziksel güç gerektirmeyeceğinden onu kullanmasını bilmek yeterlidir. Bu durum ise kadın ve çocuk işçi istihdamını da beraberinde getirmektedir (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 25). Bu noktada sınıflar arası çatışma, işverenlerin daha az işçi çalıştırma isteği ile işçilerin çoğunluğunun işsiz kalmasından kaynaklı olarak doğacaktır.

Buradan hareketle teknoloji kullanımının iş hayatına olan etkisini ele almak gerekmektedir. Sanayileşmenin de yayılmasıyla birlikte aktif nüfusun büyük bir bölümü sanayi ve hizmet bölümünde yer almaya başlamıştır. Dolayısıyla hızla ilerleyen sanayileşme beraberinde makineleşmeyi yani teknolojik olarak ilerlemeyi de getirmiştir. Her işi makineler gerçekleştireceğinden ve buna karşılık çok hızlı bir üretim sağlanacağından dolayı çalışan nüfus oranı azalacak ve her iş makinelere bırakılacaktır. Bu da işsizlik oranını arttıracak ve ilerleyen zamanda üretilenlerin de tüketilememe sorunu ortaya çıkacaktır (Madenci, 2003, s. 40). Bununla birlikte zarar gören sadece işçi kesimi değil geniş çapta işveren kesim de olacaktır.

2.4 İş Günü Düzeni

İş günü düzeni, üretim için şart olan emek-zaman hesabının belirlenimi ile yapılır (Marx, 2019, s. 228). Ancak gerekli olan emek gücünün, azami sınırı da göz ardı edilemez. Fiziksel güç kullanımının kendini yenileyebilmesi için de belirli bir süreye ihtiyacı vardır. Kapitalist işveren bu sınırı her zaman daha aşağı çekmek ve işçiyi daha fazla çalıştırmak ister. Bu isteğin en temel sebebi ise, işçinin çalışma süresi ile sermaye artışı arasındaki doğru orantıdır. Bu orantının tam karşısındaysa işçinin çalışma süresi ile fiziksel yenilenme arasındaki ilişki vardır. İnsan, türü gereği çalışmasına karşılık dinlenmeye ve sosyalleşmeye ihtiyaç duyar (Marx, 2019, s. 228-232). Bu ihtiyaç, kapitalist tarafından sermaye artışında duraklama söz konusu olmaması için göz ardı edilmek istenir. Bu göz ardı etme teşebbüsü ne kadar sık yapılırsa işçi fiziksel olarak o kadar çabuk yorulacak ve maddi yani fiziksel anlamda güç kaybedecektir. Dolayısıyla göz ardı etme probleminin sonunda kapitalist, işçisini

kaybedecek ve sermaye artışında duraklama problemi yeniden açığa çıkacaktır. Bunun yanı sıra tekrar işçi edinebilmek ve yeni işçinin adaptasyonu süresince hem maddi hem manevi olmak üzere kayıp verilmesi de kaçınılmazdır. Geniş süre zarfındaysa çalışma sistemi yoğunlaştırıldıkça çalışan işçi kuşağı çok çabuk tükenecektir. Marx'ın 'yedek sanayi ordusu' olarak bahsetmiş olduğu işçi grubu da zaman içerisinde bitecek ve artık kapitalist işveren için iş görmez hale gelecektir (Madenci, 2003, s. 40).

> *"Şu hâlde, özünde artık değer üretmek, artık emek yutmak demek olan kapitalist üretim, iş gününü uzatarak, normal manevi ve fiziksel gelişme ve işleme koşullarından yoksun bırakılan emek gücünün körelmesine yol açmakla kalmaz. Bizzat emek gücünün zamanından önce tükenmesine ve ölümüne de sebep olur. İşçinin belli bir zaman aralığındaki üretim süresini, onun yaşam süresini kısaltarak uzatır."* (Marx, 2019, s. 260)

Sermaye artışının sağlanması adına daha fazla emek-zaman isteyen kapitalist ve buna karşılık daha fazla emek gücü adına azami sınırda çalışacak olan işçiler arasında bir paradoks vardır (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 26). Buna göre işçi, ne kadar çok çalışır ve emek-zaman sınırı ne kadar ihmal edilirse o kadar erken yok olacaktır. Tabii bu yok olmanın çeşitli durumları mevcuttur. Örneğin, erken ölümler, iş kazaları, yorgunluk sebebiyle hastalıkların artışları ve sonuçta iş görememe durumu gibi sebeplerin oluşmasıdır. Eğer işveren, üretilecek ürün için harcanacak olan emek zamanı süresini kısaltırsa yani işçi için fiziksel yenilenme zamanı oluştursa sermayenin devamlılığı açısından daha fazla işçi ve makine edinmek zorunda kalacaktır. Yahut işçi ve makine sayısı eser miktarda kalacak ve kısa zamanda daha fazla ve ağır şartlar altında çalıştırılacaklardır. Bu durumda makinelerin ömrü de işçilerin fiziksel güçleri gibi kısalacak ve zamanı geldiğinde yok olacaktır. Tabii ki burjuva sınıfı bu çelişkiye düşmek istemeyecektir. Peki bu çelişkiden en az zararla yahut hiç zaiyat vermeden çıkış yolu var mıdır?

İlk olarak düşünülecek çözüm, çalışma saatlerinin yani üretilecek olan ürün için sarfedilecek emek zamanının, işçinin fiziksel güç sınırının altında olması durumudur (Marx, 2019, s. 228-230). Bu durumda toplumsal ortak artık zamanlar oluşacaktır. Ancak bu çözüm kendini ekonomik buhranlarda yani krizde ortaya koyar. Çeşitli sebeplerden dolayı krizler oluşur ve burjuva sınıfı sermaye anlamında sıkıntı yaşamaya başlarsa toplumsal artık zaman kendini gösterir (Madenci, 2003, s. 62). Buhran döneminde üretim, dağıtım ve tüketim faaaliyetlerinde büyük aksaklıklar

oluşur. Dolayısıyla işveren harcanacak olan emek zamanının maaliyetini karşılayamayacağından üretim sürecinden birçok işçiyi çıkarır. Meydana gelen 'ortak artık zaman' ise işçinin fiziksel gücünün karşılığı değil aksine burjuva için 'boş zaman' olarak adlandırılır (Marx, 2019, s. 259-260). Boş zaman Marx'ın bahsetmiş olduğu yedek sanayi ordusu sınıfının niceliksel anlamda artışı anlamına da gelmektedir. Bu noktada işveren, işçi örgütlenmelerinin önüne geçebilmek için iki durumdan yararlanmaktadır. Bunlardan ilki elinde ve hali hazırda çalışıyor olan işçilerin yani fiilen çalışmanın içinde olanların işten çıkarılma tehdidir. İkinci durum ise birinci durumun devamı niteliğindedir (Madenci, 2003, s. 89-90). Yani içerdeki işçinin işten çıkarılması ile birlikte yedekte bulunan ve işsiz kalmış olan insanlardan işe alınma ihtimalidir. Böylelikle içeriden dışarıya ve dışarıdan içeriye doğru bir sirkülasyon oluşturan burjuva sınıfı, kaba tabir ile işçisini tehdit ederek gerekli emek zamanı sınırının üstüne çıkabilmektedir. Burjuvanın müracaat etmiş olduğu bu iki yol sayesinde ekonominin buhran dönemi cefası da işçiye kalır. Sonuç olarak işsizlik oranının artışı çalışan az sayıda işçinin kısa sürede çok daha fazla çalışması ile doğru orantılı hale gelmektedir.

İkinci çözüm ise eğer üretim süresi var olan emek gücünün çok daha ötesinde ise iş gününün uzatılması adına işveren sınıf çaba sarf edecektir. Bu aşamada ilk çözüm önerisinde olduğu gibi işveren sınıfın kullandığı iki durumu aynen içerir. Yani çalışma süresini yasal olarak uzatan işveren için işçinin iki şansı vardır. Ya işi bırakır ki zaten yerine yedek işsiz sınıftan bir başkası geçer ya da çalışmak zorunda olduğundan emek zamanı gücünün sınırlarının üstünde olmasına rağmen bu süreyi ve şartları kabul eder (Marx, 2019, s. 258-263).

> *"Ama sermaye, ölçü tanımayan hırsıyla, emeğe duyduğu kurtlara özgü açlıkla, iş gününün manevi üst sınırını aşmakla kalmaz, fiziksel üst sınırını da aşıp geçer. İnsan bedeninin büyümesi, gelişmesi ve sağlıklı tutulması için gereken zamanı gasp eder. Sermaye, temiz hava alması ve güneş ışığı görmesi için gereken zamanı işçinin elinden zorla alır."* (Marx, 2019, s. 259)

İş günü düzeninde zamansal bir değişim söz konusu ise ve üretilen üründeki artı değer bu yol ile elde ediliyorsa, yani yukarıda anlatılanlar gibi çalışma süresinde bir uzama yahut kısalma ile birlikte bir değer üretiliyorsa bu 'mutlak artı değer' anlamına gelmektedir (Marx, 2019, s. 488). Mutlak olmayan yani marksist deyiş ile 'göreli artı değer' ise iş günü içerisinde belirlenen çalışma saatlerinde herhangi bir

değişiklik gözetmemektedir. Göreli artı değeri oluşturan şey, belirlenmiş olan sabit iş günü saati içerisinde üretilenden çok daha fazlasını elde edebilmektir. Kısaca amaç çalışma zamanını arttırmak değil aynı zaman içerisinde emek gücünü arttırmaktır (Marx, 2019, s. 485-488). Örnek verilecek olursa, bir kâğıt fabrikasında bir gün için çalışma süresini toplamda 10 saat kabul edelim. Bir iş gününde 10 ton kâğıt üretimi varsa ve eğer mutlak bir artış sağlamak isteniliyorsa işçileri bir gün içerisinde 10+2 saat çalıştırarak toplamda 12 ton kâğıt elde edilir. Ancak kapitalist için elde edilmek istenilen artı değer, göreli bir artı değer ise aynı işçiyi yine 10 saat üzerinden çalıştırır ve emek gücünden bir artış bekler. İşçi 10 ton kâğıt üretimini 8 saatte tamamlar. Tabii ki iş günü 10 saat olduğundan işveren kalan 2 saatlik süreyi işçiye boş zaman olarak vermeyecek ve üretim devam edecektir. Dolayısıyla kalan sürede çalışma devam edeceğinden toplamda üretilen 10 ton kağıtın üzerine çıkılacaktır. İş günü süresinde herhangi bir oynama yapılmadan bu değer elde edilmiştir. Açıkça anlaşılacağı üzere sermaye artış hızı, göreli artı değer kapsamında yükselir. İş günü süresi aynı kalmış ancak emek gücü artmış ve aynı saat içerisinde çok daha fazla üretim yapılmıştır. Bu anlamda göreli artı değer çatışmalara sebebiyet vermektedir. Emek gücü yoğunlaştırılmış yani arttırılımış olan işçi, aynı artışı alacağı ücrette de beklemektedir. Ancak kapitalist işveren emek gücünden bir artış beklerken ücretin sabit kalmasını savunmaktadır. Dolayısıyla hakkını alamamış olan işçi, daha fazla çalıştırmasına karşılık işçiye hakettiği ücreti ödemeyen işveren arasında bu anlamda bir çatışma söz konusu olmaktadır.

Göreli artı değer, makineleşme ve rekabeti beraberinde getirir (Marx, 2019, s. 488). Örnek verilen kâğıt fabrikası standart bir iş günü içerisinde eskiye oranla daha fazla üretim sağlamak istiyorsa emek gücüne ve bu emek gücünün çok daha hızlı olabilmesi için de makineleşmeye ihtiyaç duyar. Makineleşme süreci ise doğal olarak beraberinde rekabeti de getirecektir. Çalışma süresi ve işçi sayısı bakımından eşit konumda olan iki fabrika düşünelim. Ancak birinde modern anlamda makineler mevcut olup diğerinde olmasın. Sonuçta makinenin olmadığı fabrikanın üretim çıktısı makinelerin bulunduğu fabrikaya göre geride kalmış olacaktır. Geride kalan fabrika, kendini diğer fabrikalara yetiştirmek istiyorsa ya iş saatini uzatacak ya daha fazla işçi çalıştıracak yahut makineleşmeyle beraber işçilerin de birlikte olduğu bir çalışma süreciyle üretimini arttıracaktır. Makineleşme, üretim çıktısını değerli kıldıkça emeğin

üretkenliğini de arttırır (Atik, 2008, s. 36). Emek üretkenliği arttıkça sermaye göreli değer olarak çok daha fazla artış gösterecektir. Ancak kullanılan emek azalacak ve yerini makineler alacaktır. Oysa piyasadaki metanın değerini belirleyen şey o metaya harcanan emek zamanı ile ölçülür. Örneğin bir pamuk 3 günde elde ediliyorken makineleşme ile üretim 1 güne indirilirse pamuğun üretimi hızlanacak ancak pamuk üzerindeki emek gücü azalacaktır. Pamuktaki emek zamanı azaldıkça aynı oranda piyasadaki değeri de düşecektir. Piyasa değerinde ise makineleşme olup olmadığının hiçbir anlamı yoktur. Bir pamuk üretimi için minimum üretim zamanı 1 gün ise diğer tüm pamuk üreticileri de 1 gün üzerinden değerlendirilecektir. Oluşan denklem ise, üretim hızı arttıkça ürün üzerindeki emek gücü değerinin azalmasıdır. Üretim artışı göreli artık değerin artışıyla doğru orantılıdır. İşçinin ücreti konusunda, çalışılan günün bir kısmı işçinin emeğinin karşılığı iken kalan çalışma saati kapitalist işvereni için çalıştığı süre zarfı olmaktadır. Bu çerçevede üretim arttıkça emek gücü azalıyorsa işçinin kendi emeğine karşılık çalıştığı süre azalacak, aynı oranda işveren için çalıştığı süre de artacaktır.

> *"Kapitalist üretim tarzında emeğin üretkenliğindeki gelişmenin amacı, iş gününün, işçinin kendisi için çalışmak zorunda olduğu kısmını kısaltmaktır, ki böylece işçinin kapitalist için karşılıksız olarak çalışacağı iş gününün geriye kalan kısmı uzayabilsin."* (Marx, 2019, s. 313)

Netice itibariyle, işçinin kendisi için çalıştığı gerekli emek zaman azalmış ancak kapitalist işveren için çalıştığı zaman artmıştır (Marx, 2019, s. 488). Üstelik işveren daha fazla kazanmak için üretimin her 'an' devamlılığını istemektedir. Tabi ki işçinin çalıştığı bu ilave zaman için ek bir ücret elde etmesi işverenin talep edeceği bir şey değildir. Çıkarların ters düştüğü bu işleyişte işçi ve işveren arasındaki çatışma kaçınılmaz olacaktır. Yani bu durum burjuva ve işçi sınıfı arasındaki çatışma nedenlerinden birisidir.

2.5 Toplumsal Açıdan Emek

Kapitalizm ile birlikte meydana çıkan toplumsal emek, daha önce var olan bireysel emeğin yerini almıştır (Kaşıkçı, 2019, s. 25-29). Bir örnek ile açıklanacak olursa, bir tarlada yetişen meyve yahut sebzeler onu ekip biçen çiftçiye aitse yani çiftçi sadece kendisi ve ailesi için o tarla ile ilgileniyorsa bu bireysel emek niteliğini

taşımaktadır. Yani doğrudan tarlayı ekip biçene ait olmakla birlikte yetiştirilen ürünler sebebiyle maddi anlamda diğer insanlarla ilişkiye girilmemektedir. Ancak kapitalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte insanlar kendileri için değil, pazarlar aracılığıyla para karşılığında mübadele etmek adına üretim yapmaya başlamışlardır. Kapitalizm ile birlikte üretilmeye başlanan metalar hem bireysel hem de toplumsal emeği barındırmaktadır (Baysal, 2017, s.16). Bireysel değer o metanın üretimi için harcanan emektir. Toplumsal değer ise üretilen metanın piyasası tarafından belirlemektedir.

Kapitalizm, aynı zaman ve mekanı paylaşan insanların birarada oluşturduğu çalışma sistemi ile meydana gelmektedir. Bu anlamda artık bireysel emek niteliği, yerini işçilerin örgütlenmesine bırakmıştır. Dolayısıyla toplumsal anlamda emek, mekansal ve zamansal örgütlenme ile açıklanmaktadır (Sayers, 2018, s. 60). Kapitalizmin doğuşu ile paralellik gösteren bu olgu, aynı yer ve zaman içinde birbirleri ile ilişkisi olan yahut aynı işi paylaşan işçilerden meydana gelmiştir. Toplumsal emek açıklanırken ortaya çıkan soru ise, aynı yer ve zamanda çalışan işçilerin emekleri, ayrı ayrı her birinin emeklerinin toplamından mı meydana gelir yoksa bu toplamı aşan bir olgu mudur? Marx açısından emeğin değeri, tek tek her işçinin üretim değeri yani emekleri toplamıyla ortaya çıkmaktadır (Marx, 2019, s. 314-318). Marx, bu düşüncesini 'piyade ve süvari' örneği ile açıklamıştır. Ona göre, bir bütün olarak süvari taburunun gücü, onu oluşturan tek tek süvari yahut piyadelerin gücünden çok daha fazlasıdır (Marx, 2019, s. 317-318). Bu durumun işçiler için karşılığı, emeğin toplumsallaşmış olmasından geçer. Yani bireysel çalışmanın yerini toplumsallaşmış bir çalışma düzenine bırakmasıdır ki bu toplumsallaşma bir anlamda da iş birliğidir. İşbirliği mantığıyla çalışmak, ortak yer ve zamanın örgütlenmesi anlamına gelir. İşçilerin çalışmak için ortak mekansal ve zamansal örgütlenmesi, sermayeyi besleyen temel faktörlerden biridir. Ortak bir çalışma bireysel çalışmadan artı değer üretmesi bakımından çok daha üstündür (Bayhan, 1997, s. 31). Kapitalist işveren ise bu kolektif çalışmaya sermayesinin gelişmesi için hükmeder. Toplumsallaşmış yani iş birliğinden doğan emeğin sermayeye katmış olduğu bu fazladan artı değer karşılığında işçi fazla ücret almalıdır. Örneğin bir işçi günde sadece bir çerçeve üretebiliyorken birden fazla işçi kolektif biçimde ve iş bölümü yaparak günde binlerce çerçeve üretiyorsa tek tek çalışma ücretlerinden hariç yaratmış oldukları artı değerin de ek ücretini almalıdırlar

(Bayhan, 1997, s. 31). Ancak kapitalizm kolektif çalışmanın yaratmış olduğu bu değeri standart bir çalışmanın unsuru olarak gösterir ve bireysel çalışmanın kolektif çalışmadan ücret anlamında farkı olmadığını ve dolayısıyla verilen emeğin de bireysel değerlendirildiğini söyler. Sebebi ise ortak çalışma mekânını kapitalist işverenin oluşturmuş olmasıyla beraber bireysel çalışma ile kolektif çalışma arasındaki en temel ayrımın zamandan yapılmış bir tasarruf olduğunun görünmezliği, göz ardı edilişidir. Bu görünmezliğin ardındaki gerçek, iş gününün uzatılmasına gerek kalmadan sermayenin artışına referans olacak bir artı değer oluşumudur. Bu doğrultuda iş günü uzatılmadan işçi, makine ve iş bölümü sayesinde kısa zamanda çok fazla ürün elde etmiş ve piyasaya sürmüş olacaktır. Bu da sermaye artışındaki para döngüsü faktörünü temsil etmektedir. Ancak işçinin sermaye artışına olan katkısı kendisine fazla ücret olarak dönmediğinden işveren ile arasında çatışma başlamaktadır. İşveren kolektif çalışmadan doğan artı değeri normalleştirmekte ve dolayısıyla işçinin ek ücret almasının önüne geçmektedir. Çıkarların uyuşmazlığından kaynaklanan bu çatışma, kapitalist sistemde işveren sınıfın istekleri doğrultusunda şekillenmektedir.

2.6 Makineleşme

Makineler, daha az zamanda daha fazla üretim yapılmasını sağlar. Bu yüzden normal şartlarda işçilerin daha az çalışması gerekir. Örneğin lonca sisteminin olduğu dönemde altı saatte elli adet ayakkabı üretiliyorken makineleşme ile birlikte elli ayakkabının üretimi ortalama bir saate düşer. Dolayısıyla ayakkabıların nicel yeterliliği tamamlandıktan sonra işçilerin o gün için işi bitirmeleri gerekir. Ancak kapitalizm, makineleşme ile işçinin çalışma süresi arasındaki doğru orantıyı kabul etmez ve ortadan kaldırır. Daha kısa sürede elde edilen ayakkabıların üretimi için daha fazla çalışmaya başlayan işçiler doğal olarak daha fazla ayakkabı üretimi yapacaklardır. Aslında bu durum kapitalist sistemde ‘seri üretim’ demektir. Bir saatte ortalama elli ayakkabı üreten bir fabrika bunu on saate çıkartarak beş yüz adet ayakkabı üretmeyi planlar. Bu sadece tek bir iş gününe özgü durum değildir. İşçiler, diğer günlerde aynı performansı sağlaması beklenerek çalışmaya devam ettirirlilirler. Bu noktada proleteryanın kendi iç çatışması başlar. Bu iç çatışmanın öncelikli nedeni işsiz kalma korkusudur. Bu, Marx’ın belirtmiş olduğu yedek sanayi ordusu yani işsiz

kalmış proleterler ile işsiz kalmamak için kapitalist işverenine daha fazla ve daha az ücrete çalışan işçilerin çatışmasıdır (Madenci, 2003, s. 40). Kısır bir döngü oluşturan bu çatışmanın kapitalist sistem için bir çıkış yolu yoktur. İşçiye sunulan bu seçim, tercih yapma zorunluluğundan başka bir şey değildir. Yani seçim ya daha çok çalışmak ya da işsiz kalmak üzerinedir. İç çatışmanın bu bağlamda ikinci nedeni ise işçiler arası rekabettir. Diğer işçilerden daha fazla çalışarak rekabet savaşını kazanacağını düşünen işçi, sürecin sonunda kaybetmeye mahkumdur. Sürekli ve çok çalışmak işçiyi ancak güçten yoksun kılar. Aslında bu kaçınılmaz bir sondur. Her işçi bir gün gücünden yoksun kalacak ve tutunmak için mücadele ettiği işi bir gün yapamayacaktır. Dolayısıyla işçiler, her iki mücadelede de kısır bir döngü içerisindedirler.

Makineleşme ile birlikte ortaya çıkan sorunlardan bir diğeri kadın ve çocukların da çalışma sürecine aynı tempo ile katılmalarıdır (Atik, 2008, s. 55). Gelenekselleşmiş ve erkek işçiyi merkez konumda gören sistem, devinerek cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmış ve hatta yaş gruplarında bile sınırı 'alt yaş gruplarına' kadar indirmiştir (Atik, 2008, s. 55-56). Bu anlamda eğer bir proleter aile yaşamına devam etmek istiyorsa ihtiyaçlarını karşılama bakımından çalışmak zorundadır. Dolayısıyla işçi statüsünde olan herkes, emek-zamanı içinde yaşamak zorundadır. Emek-zaman içerisinde yaşamak, bu anlamda temel ihtiyaçların giderilmesi dışında arta kalan zamanın hepsinde çalışma niteliğini taşır. Bu durumu çocuklar için analiz eden Marx, çocukların oyun için harcadıkları zamanın bile işçi konumuna geçtikten sonra artık var olamayacağını söylemiştir (Marx, 2019, s. 379). Yani kapitalist daha fazla kâr etmek amacıyla işçilerin 'boş zamanlarına' el koymuştur. Böylelikle işçinin bütün boş zamanı emek-zamana dahil olmuş ve o artık tamamen kapitalizmin hakimiyeti altına girmiştir.

> *"Kapitalist için çalışma zorunluluğu, çocukların oyun zamanlarına el koymakla kalmaz; ev içinde, geleneksel sınırlar dâhilinde, ailenin kendisi için özgürce harcanabilecek emeğe de el koyar."* (Marx, 2019, s. 379)

Makineleşme, beşeri olanların sayısını arttırmakla kalmamış, sömürünün de derecesini aynı oranda arttırmıştır (Marx, 2019, s. 379). Bu çerçevede asıl soru, üretilen ürünün üretim süresinin kısalmasına rağmen işçilerin neden daha fazla çalışmak zorunda olduğudur. Öncelikle rekabet, makineleşme ile değişime uğramış, yöntem ve sonuçları da beraberinde değiştirmiştir. X firması makineler sayesinde tek

bir işçi ile bir saatte yaptığı işi y firması aynı işi, makineleri olmadığından kol gücü ile bir saatte yüz işçi sayesinde elde eder. Dolayısıyla y firması x firması ile rekabet edebilmek için ya makineleşme sistemine geçecek ve bu sayede tek bir işçi yeterli olacağından diğer işçileri firmadan çıkartacak ya da makineleri olmadığı için yüz işçi ile daha yoğun ve sıkı çalışmak zorunda kalacaktır. Rekabetin doğası da bu noktada değişime uğramaktadır. Örneğin, x firması ikinci bir makineyi elde etmiş olsun. Bu doğrultuda y firması aynı oranda ya makineleşme seçeneği ile işçi çıkarıp makine sahibi olacak ya da aynı yoğun tempoda çalışacak bir yüz işçi daha çalıştırmak zorunda kalacaktır. Ancak piyasa sadece iki firma üzerinden rekabet ortamı sağlamayacağından burada makineleşmenin de kendi içinde farkları olacaktır. Eğer bu iki firma ile aynı sektörde çalışan bir t firması, x firmasının makinelerinden daha üstün teknolojilere sahip makineleri elde ederse hem makinelerle çalışan x firmasını hem de kol gücüne dayalı yoğun olarak çalışan y firmasını bu yarışta geride bırakacaktır. T firmasının yüksek teknolojili makineler edinmesi ile bu rekabet yarışında iş günlerini uzatan tek firma y firması olmayacak bu tempoya makine yahut işçi sayısını arttırmaz ise x firması da girecektir. Ancak daha güçlü ve yüksek teknolojili makine daha fazla maaliyet demek olduğundan firmalar iş günlerini uzatma yolunda tercihlerde bulunacaktır. Bu yüzdendir ki makine yarışları işçilerin fizyolojik olarak çok daha fazla çalışmalarına sebebiyet verecektir.

> *"İşçinin iş gününün karşılığını almadan kapitaliste bıraktığı kısmının büyümesi için, emeğin üretkenliğini artıran diğer her araç gibi, makinelerin metaları ucuzlatması ve iş gününün işçinin kendisi için harcadığı kısmını kısaltması gerekir."* (Marx, 2019, s. 357)

Makineleşmenin yanı sıra makineleri üreten makinelerin olduğu da bir gerçektir. Bu anlamda makineler aracılığı ile ürün elde eden firmaların kendi aralarındaki bu rekabet ortamı aslında firmalara satılan makineleri ve tabii ki sürekli kendini yenileyecek olan firmaların rekabetini doğrudan etkilemektedir (Baysal, 2017, s. 19). Örneğin a firması pamuk üretimi için bir makine üretir. B firması ise yine aynı iş olan pamuk üretimi için a firmasının ürettiği makinenin çok daha iyisini üretir. Bu anlamda makine üreticileri arasında da rekabet başlar. Böylece pamuk üretimi yapan firmalarda emek zamanı azalmış, buna orantılı olarak da emeğin sömürüsü başlamıştır. İş günü, kapitalizmin basit dönemlerinde yani sömürünün ve teknolojinin gelişmemiş olduğu zaman diliminde günün belli bir kısmını kapsardı. Ancak rekabet artışı ve

teknolojinin gelişmesi ile beraber iş günü, günün tamamını kapsayan bir olgu haline geldi. Makineleşmeden önce günü ortalama üçe ayıran ve vardiyalar halinde işçi çalıştıran kapitalist, makinelerin yaygınlaşması ile birlikte tamamını bir bütün olarak ele almıştır (Marx, 2019, s. 252-253). Kapitalist için makine, çalıştığı zamanlarda sermaye kazandıracaktır. Ancak durağan halde olan makine sermayeye bir katkıda bulunmayacağından kapitalist için bu bir kayıptır. Dolayısıyla makineler ile birlikte işçilerin gece de çalışmaları söz konusudur. Emek sömürgeciliğinin en ileri boyutu sayılabilecek olan bu çalışma sistemi, işçinin tüm gününe artık tam anlamıyla el koymuş durumdadır.

Makineler, kendi değerlerini aynı zamanda toplumsal ilişkiler ağında da ortaya koyar. Makineler de tıpkı işçiler gibi bir süre sonra yıpranacaktır (Atik, 2008, s. 37). Yıpranma durumu iki şekilde gerçekleşir. Birincisi makinenin kullanılmamasından dolayı eskimesi sebebiyle oluşan yıpranmadır. İkincisi ise makinenin sürekli ve durmaksızın kullanımından dolayı gerçekleşir (Atik, 2008, s. 37). İlk yıpranma durumu, meta üretmediğinden ve durağan olduğundan sermaye değeri kazandırmayacak durumdadır. Tabii ki bu yıpranma, makinenin sürekli kullanılmasından kaynaklı yaşanan soruna nazaran çok daha az olmakla beraber ikinci yıpranmaya karşın daha uzun süre kullanılabilir haldedir. Örneğin iki tane çorap firması aynı makineleri aynı üretim modeli için kullanıyor olsun. Aralarındaki fark ise a firmasının makineleri 24 saatte 12 saat kullanılıyor buna karşın b firmasının makineleri 24 saat durmaksızın vardiya sistemi üzerinden üretim yapıyor. Bu firmalardan öncelikle b firmasının makineleri yıpranacak ve dolayısıyla a firmasına göre çok daha çabuk kullanılmaz hale gelecektir. Her üretilen makine bir önceki makineye göre çok daha yüksek teknolojilere ve kolay kullanımlara sahiptir. Örnekten hareketle b firmasının makineleri a firmasındakilerden çok daha çabuk kullanılmaz hale geleceğinden b firması makine değişimini de a firmasından önce yapacaktır. Her yeni makine işçinin kullanımı ve öğrenimi açısından belli bir adaptasyon sürecine tabidir. Dolayısıyla b firması çok daha çabuk yeni makineler edineceğinden a firmasına oranla bu adaptasyon sürecini de hızlandıracaktır. Tüm bu hızlandırmalar neticesinde b firması piyasaya a firmasından çok daha hızlı şekilde ürün sürebilecek ve çok daha hızlı sermaye artışı sağlayacaktır. Böylece aynı sürede çok daha fazla

üretim ve hızlı sermaye artışı, işçilerin diğer tüm kapitalistler tarafından bir gününün tamamını iş günü haline getirmesiyle sonuçlanır.

Makineleşme, işçileri özellikle kendi sınıfı içerisinde bir çatışmaya sürüklemiştir. Bu anlamda işsizlik, makineleşme ile birlikte ortaya çıkmıştır (Madenci, 2003, s. 90-91). Daha önceleri çok sayıda işçinin üretim için çalışması gerekirken teknolojinin ilerlemesi ve makinelerin üretimde önemli bir yere sahip olmasıyla birlikte çalışan işçi sayısı düşmüş ve bu durum işçiler arası çatışmaya neden olmuştur. İşten çıkarılmak istemeyen işçi, işvereni için daha çok çalışıcak ve diğer işçilerden çok daha iyi olduğunu kanıtlamak isteyecektir. İşçinin kendini kanıtlama isteği kendi sınıfı içerisinde bir çatışma yaratırken kapitalist işveren, bu çatışma olduğu sürece daha fazla kazanacaktır. Yani makineler çalıştığı sürece üretim, üretim var olduğu sürece de sermaye artışı sağlanacaktır.

2.7 Ücret

Marx'ın özellikle *Komünist Manifesto* adlı eserinde değindiği ve sınıf ayrımının temel yapı taşlarından biri olan mesele, ücret konusudur (Marx ve Engels, 2020, s. 57). Ücretler işçilere kapitalistlerin belirlemiş olduğu, çalışılan zaman üzerinden yapılır. Bu aşamada tabii ki kapitalist kendi çıkarına olan ödemeyi baz alarak işçilere sunar. Dolayısıyla ücretler işçilere gerekli emek zamanlarının karşılığında ödenir (Ünsal, 2014, s. 8). Ancak işçilerin sermaye artışını sağlayan artı emek zamanlarının karşılığı verilmez. İşçilerin ücretini almadıkları bu zaman dilimi kapitalistler tarafından gizlenir. Eğer bir fabrikada herhangi bir meta üretimi için işçiler toplam on saat çalışıyorlarsa ve bu çalışma süresinin karşılığında alınan maaş iki bin lira ise bunun ilk beş saatlik süresi gerekli emek zaman süresi olduğundan alınan maaş ilk beş saatlik çalışmanın karşılığıdır. Ancak diğer beş saatlik çalışma süresi sermaye artışı için sağlanan artı değer ürünü olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla artı değerin sermayeye katkı sağlamasını isteyen kapitalist, diğer beş saatin ücretini yok sayacaktır. Aynı zamanda kapitalist işveren ödediği toplam ücreti on saatlik çalışmanın bedeliymiş gibi göstererek artı değer kazandıran zaman diliminin ödenmeyen karşılığını gizlemektedir. İşçi sınıfında emeğin değeri ücret ile eşleştirilmiştir. Bu sebepten dolayı işçiler ödenmemiş ücretleri olduğunu

anlayamazlar. Bu bağlamda Marx, işçilerin aldıkları ücretlerin ikiye ayrıldığını söylemiştir (Marx, 2019, s. 521):

a. Alınan ücretlerden ilki zamana göre yapılan ödemelerdir (Marx, 2019, s. 521). Yani işçinin gerekli emek zamanı karşılığında almış olduğu ve artı değer ürettiği zamanlar için ek ödemenin yapılmadığı ücretlerdir. Zamana göre ücret anlayışının formülü, 'emeğin günlük değeri ÷ iş günü' şeklindedir. Formül kapsamında iş günü süresi ne kadar uzarsa işçinin alacağı ücret aynı oranda azalacaktır. Kapitalizm sermayeye artı değer üretimi yoluyla kazanç sağlama mantığını, işçinin ücretini ödeme planında reddeder ve proleter sınıf da bu durumu olağan karşılamıştır. Gerekli emek zamanı yahut artı değer üreten emek zamanı ayrımı diye bir şey söz konusu değildir. Ücretler, gerekli emek zaman hesabı karşılığında ödenir.

   > *"Parça başına ücretin büyüklüğü verilmiş ise, doğal olarak, emek gücünü mümkün olduğu kadar yoğun bir şekilde kullanmak, işçinin kişisel çıkarı haline gelir; bu da kapitalistin normal yoğunluk derecesini yükseltmesini kolaylaştırır. Aynı şekilde, iş gününün uzatılmasında da işçinin kişisel çıkarı vardır; çünkü, işçi bu yolla günlük ya da haftalık ücretini arttırır. Parça başına ödenen ücret değişmiyor olsa bile, bu, zamanla, iş günündeki uzamayı bir yana bıraktığımızda, daha önce zamana göre ücretin incelenmesi sırasında görülen bir tepkiyi, emek fiyatında bir düşmeyi getirir."* (Marx, 2019, s. 532-533)

b. İkinci ücret sistemi ise parça başına alınan ödeneklerdir (Marx, 2019, s. 529). Parça başına alınan ücretler ise işçiler arasında rekabet ortamı oluşturan ve bunun karşılığında daha fazla emek sömürgeciliği yaratan sistemdir (Marx, 2019, s. 535-536). Örneğin bir ayakkabı fabrikasında üç işçinin on saatte yaptığı işi tek bir işçi aynı zaman diliminde yapabiliyorsa ve bu durum karşısında ona göre ücret alınıyorsa işçiler arası rekabet ortamı sağlanmış demektir. Kapitalist işverenin bu çerçevede emek sömürgeciliği adına başvuracağı ilk yol, mesai mantığıdır. Yirmi dört saatlik dilimde çalışma zamanı on saat olarak belirlenmişse ve parça başına ücret mantığı varsa işçiler, on saat çalışmaya ek olarak mesaiye kalacaktır ki bu da işçiler arası rekabeti beraberinde getirecektir. İşçiler, çalışma saatleri içerisinde birbirlerinden çok daha fazla emek vermeye başlayacak ve aynı süre içerisinde daha fazla üretim yapmak isteyeceklerdir. Bu durum bir anlamda işçilerin kendi fizyolojik sınırlarını zorlaması anlamına gelmektedir. Ancak böyle bir bedensel

zorlama, görünürde kapitalist işveren tarafından değil, kendi lehine olduğu için gönüllü olarak çalışmak isteyen işçiye aittir.

Ücret hususunda sınıflar arası çatışma, işçinin az paraya çalışıp buna karşılık işverenin de daha fazla kâr elde etme hırsından kaynaklanmaktadır. Yani çalışma süresi arttıkça doğru orantılı olarak ücretin de artması gerekirken ücret konusunda hiçbir değişikliğin olmaması işçiler ile işverenler arasındaki çatışmanın kaynağıdır.

Özetle, sınıflar arası çatışmanın temeli, ekonomik sebeplerden kaynaklanan sorunlardır. İlk bölümde, sınıfları ne olduğu ve nasıl ortaya çıktıkları konularına değinilmiş ve bu perspektifte sınıflar ortaya çıktıktan sonra hangi sebeplerden dolayı çatışmaları maruz kaldıkları konusunda ikinci bölüm oluşturulmuştur. Bu kapsamda Marksist filmlerin birçoğu oluşturulurken ekonomik temelleri göz önüne alarak senaryolar yazılmıştır. Bu filmlere örnek olarak yerli sinemadan, Başar Sabuncu yönetmenliğindeki "Zengin Mutfağı" filmidir. Film öncelikle tiyatro eseri olarak yazılmış olup 1980 yılında beyaz perdeye aktarılmıştır. Filmin ana teması burjuva-proleter sınıf ayrımı ve bu sınıfların hiyerarşik düzeni olmakla beraber aynı zamanda orta sınıf anlayışına da değinmiştir. Bir diğer örnek yabancı sinemadan, Ken Loach yönetmenliğindeki "Bread And Roses" adlı filmdir. Özellikle işçi sınıfı yani proleter sınıf üzerine yoğunlaşmış olan film, Marx'ın ücret ve iş zamanı kavramlarını temele almıştır. Dolayısıyla Marksist anlayışı barındıran filmlerin senaryoları, Marx'ın iktisadi temelleri üzerine oluşturulmuştur. Bu doğrultuda da üçüncü bölümde Marksist filmlerin, Marx perspektifinde neleri yansıttığı ya da yansıtmak istediği olgular incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MARKSİST FİLMLER VE SINIF ÇATIŞMALARI

3.1 Marx Felsefesinin Filmler Üzerinden İncelenmesi

Marx'ın "Tüm toplumların bugüne kadarki tarihi, sınıf savaşımlarının tarihidir" (Marx ve Engels, 2020, s.49) sözü ile anlatmak istedikleri kendinden önce ve sonrada var olmuştur. Bu anlamda her toplum içerisinde sınıf savaşları olmuş ve tarih boyunca süregelmiştir. Bu savaşlar ve savaşların sürecinde yahut sonucunda birtakım olumsuzluklar meydana gelmiş ve bu olumsuzluklar için çözümler aranmıştır. Yerli yahut yabancı sinemada az ya da çok, doğrudan ya da dolaylı olarak sınıf savaşları işlenmiş ve yine bu savaşlar üzerinden birtakım senaryolar oluşturulmuştur. Ancak bazı filmler direkt olarak bu savaşlar üzerine kurgulanmıştır. Örneğin, hem senaristliğini hem yönetmenliğini Yavuz Özkan'ın yapmış olduğu "Maden" filmi, direkt olarak Marksist söylemler barındırmaktadır. Filmde özellikle işçilerin kötü yaşam koşullarının beyaz perdeye yansıtılması ve buna ek olarak ücret ve iş gücü anlamındaki sorunların filme işlenmiş olması Özkan'ın, Marx felsefesini temele aldığını göstermektedir. Bu doğrultuda yabancı sinemadan örnek gösterilebilecek olan distopik film kategorisinde yer alan "1984" filmidir. George Orwell'ın "1984" adlı kitabı doğrultusunda oluşturulmuş olan film, Michael Radford yönetmeliğinde beyaz perdeye aktarılmıştır. Hem kitap hem de film Marx'ın felsefesiyle yakından ilişkilidir. Burjuva sınıfının manipülasyonlarıyla işçi sınıfını kendine bağımlı kılması ve Marx'ın *Kapital* adlı eserinde değinmiş olduğu, işçilerin çalışmamaları durumunda cezalandırılmalarını işlemiş olan Orwell ve bunu beyaz perdeye aktarmış olan Radford, sınıflar arası çatışmalara değinen filmlerin Marksist söylemler barındırması konusunda örnek oluşturmaktadır. İnsanların bu anlamda bazı gerçekleri görmesi istenmiş ancak bu istemi gerçekleştirirken gösterilenlerin arka planında Marx felsefesine atıflarda bulunulmuştur. Bunu anlamlandırabilmenin ve gösterilenin arkasına gizlenmiş olan diğer olguların anlaşılabilmesi için birtakım yöntemlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu yöntemlerden biri de göstergebilimdir.

Göstergebilim, olguların çözümlenmesini ifade eden bir kavramdır. Bu çözümleme sadece sinema filmlerinden hareketle olmayacağı gibi müzik, resim, afiş, tiyatro, şiir gibi birçok farklı alanda da gerçekleştirilebilir. "Görünen anlamın

dışındaki anlama odaklanan göstergebilim, anlamı parçalara ayırır. Mitler, metaforlar ve kodlar aracılığıyla anlamı tekrar inşa eder" (Civelek ve Türkay, 2020, s.772). Bu doğrultuda Marx'ın felsefesinin ve sınıf çatışmaları ile alakalı anlatmak istediklerinin çözümlemesi yapılırken göstergebilim yöntemi kullanılmıştır. Örneklem olarak beş yabancı ve beş yerli film seçilmiş olup incelemeler toplamda bu on film üzerinden ve her film kendi içerisindeki olguları analiz etme üzerine gerçekleştirilmiştir.

İncelenecek olan filmler, özellikle işçi sınıfının ön plana çıkarıldığı ve bu sınıfın kötü yaşam koşullarının belirgin şekilde ortaya koyulduğu, burjuvaların işçi sınıfı üzerindeki yaptırımlarının ve bu yaptırımların sonucunun bir zaman sonra isyana dönüştüğü senaryoları barındıran yapıtlardan seçilmiştir. Marx'ın ele almış olduğu iktisadi temellerin, toplumsal yaşama nasıl sirayet ettiği ve bu sirayetin sınıflar üzerinde nasıl etki oluşturduğu konusu baz alınarak seçilen filmlerde göstergebilim aracılığı ile incelemeler gerçekleştirilmiş ve bu perspektifte Marx'ın felsefesiyle olan ilişkileri kapsamında karşılaştırmalar gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Yerli ve Yabancı Filmlerin Künyesi

FİLM ADI	KÜNYE
1) BREAD AND ROSES	**YIL:** 2000 **YÖNETMEN:** Ken Loach
2) REDS	**YIL:** 1981 **YÖNETMEN:** Warren Beatty
3) NOVECENTO	**YIL:** 1976 **YÖNETMEN:** Bernardo Bertolucci
4) GERMİNAL	**YIL:** 1993 **YÖNETMEN:** Claude Berri
5) BLAME IT ON FIDEL!	**YIL:** 1992 **YÖNETMEN:** Mark Herman

6) ÇARK	**YIL:** 1987 **YÖNETMEN:** Muzaffer Hiçdurmaz
7) KAĞIT	**YIL:** 2010 **YÖNETMEN:** Sinan Çetin
8) ZENGİN MUTFAĞI	**YIL:** 1988 **YÖNETMEN:** Başar Sabuncu
9) DEVRİMDEN SONRA	**YIL:** 2011 **YÖNETMEN:** Mustafa Kenan Aybastı
10) MADEN	**YIL:** 1978 **YÖNETMEN:** Yavuz Özkan

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2 Yabancı Filmler Üzerinden Sınıf Çatışmaları

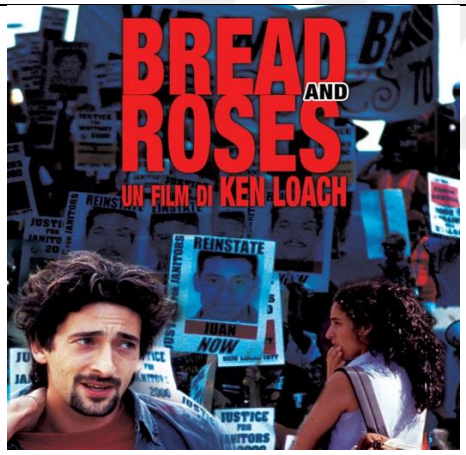 Erişim adresi: https://www.primevideo.com/-/tr/region/eu/detail/Bread-and-Roses/0I1FYTICZB2DXODA1Q0ZVU8CW6	**Yıl:** 2000 **Ülke:** İngiltere, Fransa, Almanya, İspanya, İtalya, İsviçre **Senarist:** Paul Laverty **Yönetmen:** Ken Loach

Şekil 4. Bread and Roses

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2. Gösterge / Kavram

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
FİLM ADI: Bread And Roses	1912 yılında Amerika'da gerçekleştirilen ve çoğunluğu kadınların oluşturduğu işçi eyleminden esinlenilmiştir. Bu eylemde maddi kazanç elde etmek için "Ekmek İsteriz" sloganlarının yanı sıra daha iyi koşullarda çalışabilmek adına "Gül de İsteriz" sloganları atılmıştır. Bundan dolayı eylemin adı ekmek ve gül eylemi olarak betimlenmiş ve dolayısıyla filme konu olan başlıkta bu eyleme atıfta bulunmuştur. Dakika / 1:34:20 "Biz ekmek istiyoruz ama gül de istiyoruz" sahnesi ile de bu atıf desteklenmiştir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3. Gösterge / İnsan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
SAM	Başrol karakterlerinden biri olan Sam, filmde Marksist değerlerin aktarıldığı kişidir. Sam, işçi sınıfının ezilmesine karşı olmakla beraber burjuva diktatörlüğüne ve yine burjuvaların yaptırımlarına karşı olan bir sendikacıdır. Dakika 27:07 de alınan maaşların çok az olduğunu ve bu az maaşların çalışanların sağlık masraflarına bile yetmeyecek oranda olduğunu ifade eder. Burada Marx'ın genelde anlatmak istediği işçilerin kötü koşulları ifade edilmek istenmiştir. Dakika 35:02 de Sam ezilen kesimin işçiler olduğunu ifade edebilmek için temizlik çalışanlarına bir hiyerarşi tablosu çizer. Buna göre sağlık ihtiyaçlarına bile yetmeyecek kadar az maaş alıyor olmalarının sebebi olarak işveren sınıfı işaret eder. Aynı sahnede Sam, işçilerin bu düzene karşı birleşip baskı yoluyla işveren sınıfa isteklerini kabul ettirmeleri gerektiğinden bahseder. Bu birleşmeyi "bir kavşağı kapattığınızı düşünün tüm insanlar bu trafikten etkilenir ve bu tüm kente yayılırsa?" sorusuyla devam ettirir. Sam'in buradaki tüm çabası Marx'ın 'sınıf bilinci' anlayışıyla örtüşmektedir. Bu anlayışa göre işçiler ancak ortak çıkarlar doğrultusunda örgütlenmeyi başarabilirlerse sınıf bilinci düzeyine ulaşabileceklerdir (Marx, 2018, s. 171-172). İşçilerin kurtuluşu da ancak bu sayede gerçekleşir. Sınıf bilinci anlayışını

	oluşturmak isteyen Sam, dakika 55:04 te patronların yemek yemek için gitmiş oldukları bir mekanda yine patronların olduğu bir masaya otururak onların yemeklerinden yemeye başlar. Burada vermek istediği mesaj açıktır. Yemek saatinde işveren nerede ve ne tür yemekler yiyor ise işçiler de aynı koşullara sahip olmalıdır. Dolayısıyla burada eşit yaşam koşullarına vurgu yapmaktadır. Bu vurgu, sınıf bilincinin devamı niteliğindedir. İşçilere vermek istediği mesaj, işverenlerle aynı yaşamsal fonksiyonlara sahip oldukları gibi yine aynı yaşamsal şartlara da sahip olma hakları üzerinedir. Sonuçta herkes varlık olarak insandır ve yaşamak için gereken temel şartlarda eşitlik sağlanmalıdır.
ROSA	Rosa karakteri, çeşitli argümanlar ile sindirilen işçilerin temsilini oluşturmuştur. İşten çıkarılma yahut çıkarıldığı zaman daha iyi bir işe sahip olamama korkusu ile boyun eğme özelliği göstermektedir. Bu özellikten dolayı sınıf bilinci oluşturamamakta ve sınıf bilinci oluşturan diğer işçi arkadaşlarına da karşı çıkmaktadır. Ancak Rosa ezildiğinin farkındadır ve buna rağmen her sahnede maddi çaresizliğini beden dili ya da sözleriyle beraber dile getirmektedir. Özetle Rosa ezilen ve kolektif bir bilinç oluşturamayan işçilerin temsilidir.
MAYA	Maya filmin diğer başrol karakteridir. Rosa'nın kız kardeşi olan Maya, Rosa'nın aksine ezilmişliğe karşı çıkan, işveren sınıfına karşı başkaldıran ve diğer işçilerin örgütlenebilmesini sağlamak için çalışan bir karakterdir. Sam'in fikirleri ışığında çalışmalarını yapan Maya, işçi sınıfını büyük ölçüde örgütleyebilmeyi başarmış ve birtakım eylemlere de öncülük etmiştir. Dakika 1:11:03 te Maya işçi sınıfına karşı bir konuşma gerçekleştirir. Bu konuşmada burjuvalar için 'onlar', işçiler için ise 'biz' diyerek sınıf ayrımına dikkat çekmiştir. Buna göre Marx'ın bahsetmiş olduğu ve temelde iki sınıf olarak ele aldığı burjuva-proleter ayrımını ifade etmiştir.
	Perez karakteri burjuva sınıfının temsilidir. İşçi sınıfını ezen ve onların iyi koşullara sahip olmasını istemeyen Perez aynı zamanda onların örgütlenmesinin de önüne geçmek ister. Burjuva sınıfının karakteristik

PEREZ	özelliklerini sergileyen Perez, iş gücü potansiyeli yüksek olan genç kesimi işe alırken yaşlı kesimi de işten çıkarmaktadır. Çalışan işçileri ezmekte ve nihai olarak az ücretlere işçiler çalıştırmaktadır. Kendisine karşı gelen işçileri işten çıkarmak ile tehdit etmekle beraber işçilerin içerisinden kendi tarafına yöneltebildiği çalışanlar ile de işçiler arası karmaşıklığa sebebiyet vermektedir. İşçilerin örgütlenme çalışmalarına engel olmaya çalışan Perez, engel olamadığı yerde öncülük edenleri işten çıkarıp geride kalan işçilere de ders vermek istemektedir. Marx'ın işveren sınıfının işçi üzerindeki diktatörlüğünü ifade eden karakter, kendi koşullarının iyi olmasına karşın işçilerin aynı konumda olmasını da istememektedir.
İŞÇİLER	Film, işçi yani proletarya sınıfını temelde temizlik işçileri olarak ele almıştır. Ancak anlatılanlar tüm meslek grubu işçilerine ithaftır. İşçiler başlarda boyun eğme özellikleri sergilerken aynı zaman da işveren sınıfın diktatörlüğünün de son bulmayacağına inanmaktadırlar. Bu anlamda hiçbir çaba sarf etmedikleri gibi bu tür çaba içerisinde bulunanlara da hayalperest oldukları kanaatinde yaklaşırlar. Ancak Maya ve Sam'in çalışmaları ile beraber kendi sınıfları içerisinde birleşmeye ve daha özelde örgütlenmeye başladıklarında burjuvalardan çok daha güçlü olduklarını ve hakları olan maddi manevi hiçbir şeyi de burjuvalar yüzünden elde edemediklerinin farkına varmışlardır. Marx anlayışı düzleminde, işçiler önce hiçbir şeyin farkında değillerken zamanla bir sınıf bilinci oluşturup burjuvaları yıkmak için harekete geçeceklerini ve bu hareketin de Marx'ın ifadesiyle zafer ile sonuçlanacağının mantığını ortaya koymuşlardır (Marx ve Engels, 2020, s. 64). Dakika 54:40 ta işçiler adalet için eylem yapmaya başlarlar. İstedikleri şey adil bir yaşam olgusudur. "birleşirsek yenilmeyiz" ve "temizlikçiler birleşin!" sözleriyle direkt olarak Marx atıfı gerçekleştirmişlerdir. Marx'ın "tüm ülkelerin işçileri birleşin!" (Marx ve Engels, 2020, s. 92) sloganına olan bu atıf sınıf bilincinin uyandırılması ile yapılabilecek 'işçi devriminin' gösterimidir. Filmin son sahnesinde işçilerin mutluluklarına yer verilmiş ve haklarını aldıkları hususunda

	vurgulamalar yapılmıştır. Burjuva sınıfı her şeyden önce işçi sınıfını kendi mezar kazıyıcıları olarak yetiştirmiş ve dolayısıyla proletarya zaferiyle birlikte burjuvanın çöküşü yine Marx'ın ifade ettiği şekilde gerçekleşmiştir (Marx ve Engels, 2020, s. 64).

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4. Gösterge / Nesne

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
MARX FOTOĞRAFI	Dakika / 46:33. Sahne, başrol olan Sam karakterinin evinde geçer. Gösterilen sahne sırasında Sam'in arkasında Karl Marx fotoğrafı bulunmaktadır. Burada izleyiciye verilmek istenen mesaj, öncelikle filmin ana temasının Marx üzerinden gerçekleştirilmiş olması olup ikincil mesaj olarak yaşanılan toplumsal sorunların ve daha spesifik düzlemde işçi-işveren çatışmalarının çözümü olarak Marx'ı işaret etmesidir.
ENGELS KİTABI	Engels, komünal ideoloji hususunda Marx ile aynı çizgide olan düşünürdür. Film içerisinde önce Marx gösterilmiş devamında dekor olarak dakika 47:05 de Engels'in kitabına yer verilmiştir. Burada Engels'in de işçi-işveren sorunlarıyla ilgilendiği ve ideolojik anlamda Marx'ın devamı niteliğinde sayıldığı gösterilmiştir.
AFİŞ 1	Dakika 56:53 te gösterilen sahnede televizyon açık olup polislerin eylemcilere karşı zulmü gösterilmektedir. Televizyonun arkasındaki duvarda "No Pasaran" yazılı bir afiş asılıdır. Türkçe karşılığı "Geçit Yok" olan bu afişteki slogan, 1930'lu yıllarda İspanya iç savaşı sırasında devrimci insanların kullanmış olduğu bir slogandır. Bu slogana göre, baskıcı, faşist ve halka yahut bir diğer anlamda proletarya sınıfına gösterilen olumsuz tutumlara karşı artık geçit olmayacağına ve buna izin vermeyeceklerine dair söylenmiş sözdür. Sahnede polislerin halka karşı

	olan zulmünün hemen arkasında gösterilmesinin sebebi de tam bu noktada açığa çıkar.
AFİŞ 2	Dakika 1:05:25 te başrol karakteri olan Sam iş arkadaşıyla konuşurken arkasında bazı afişler asılıdır. Bu afişlerden ilki "unfair to janıtors" Türkçe karşılığı "temizlikçilere haksızlık" olan bu yazıda işçi sınıfının alenen ezildiğini ve standartların altında çalıştırıldığını ifade eden anlamlar mevcuttur. Çünkü film genel çerçevede, çalışan temizlik görevlileri üzerine kuruludur. Bu anlamda işçi sınıfı, temizlik görevlileri üzerinden ifade edilmiştir. Bu doğrultuda işçi sınıfı eziliyor, hakkı olanları alamıyor ve iyi şartlar altında çalıştırılmıyordur. Marx'ın sınıflar arası çatışma anlayışında ezilen sınıfın proletarya olmasının vurgusu yapılmıştır.
AFİŞ 3	Dakika 1:05:25 te gösterilen sahnede, "justıce for janıtors" Türkçe karşılığı "temizlikçiler için tam zamanı" olan ikinci afiş perdeye yansıtılmıştır. Burada Marx'ın "bütün ülkelerin işçileri birleşin!" (Marx ve Engels, 2020, s.92) sloganına atıfta bulunulmuştur. Bu anlayışa göre proletarya sınıfının kaybedecek bir şeyi olmayacağı gibi kazanacak çok şeyi vardır (Marx ve Engels, 2020, s.92). Dolayısıyla bu sahneye göre işçi sınıfının birleşme ve var olan işleyişe isyan etme vakti gelmiştir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

 Erişim Adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Reds_(film)#/media/File:Redsposter.jpg	**Yıl:** 1981 **Ülke:** ABD **Senarist:** Warren Beatty Trevor Griffiths

Şekil 5. Reds

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 5. Gösterge / İnsan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
JACK READ	Filmin başrolü olan Jack Reed karakteri, *Dünyayı Sarsan On Gün* adlı kitapta *Ekim Devrimini* anlatan gazeteci ve yazardır. Reed, komünizm anlayışının maddi halidir. Bu anlamda da ideolojik anlayışında hiçbir esnekliğe imkân tanımayan Amerikalı komünist bir liderdir. Dakika 8:42 de liberal bir parti düzenlenmekte olup başkan liberal anlayış üzerine bir konuşma yapmakta ve tüm katılımcıların beğenisini toplamaktadır. Ancak konuşma sırasında Reed de oradadır ve tanınan bir isim olduğundan başkan kendisine "Bu neyin savaşıdır?" sorusunu yöneltmiştir. Jack ise bu soruya karşılık "Kâr savaşı" cevabını vermiştir. Burada kapitalizmin insanları savaşa sürüklediğini kabul etmekle beraber bu savaşın tek sebebinin de kâr elde etme anlayışı olduğunu ifade etmektedir. Süreçte ne yaşanırsa yaşansın kapitalist sistem içerisinde yer alan burjuvanın tek derdi kâr elde etmektir (Marx, 2019, s. 156). Dakika 10:02 de gazeteci Bryant, Reed ile bir röportaj yapmaktadır. Röportaj kapsamında ilk sorusu "Savaşın başlıca nedeninin dünya ekonomisindeki kâr güdüsü olduğunu düşünürsek vatanseverlik duygusuyla savaşa dahil olan Amerikalıların tavrı kinik midir yoksa naif mi?" olmuştur. Buna karşılık Reed, "Bu savaşın Alman militarizmiyle bir ilgisi olduğuna inanacak kadar saf mısınız gerçekten? Dünya ekonomisinin Fransa ve İngiltere'nin elinde olduğunu ve Almanya'nın da bundan payını almak istediğini görmüyor musunuz?...Asıl soru şu: Neden zenginler para kaybetmesin diye fakirlerin bedel ödediği bir ekonomimiz var?" cevabını vermiştir. Açıkça sınıflar arası savaşların olduğunu ve bu savaşlarda burjuva kesiminin proleter kesimi kendi çıkarları doğrultusunda kullandığını ifade etmektedir. Film süreci boyunca birçok kez sınıf bilinci vurgu yapan Reed, "Kapitalistler para kazanmak dışında ne yapar? Ne yaptıklarını anlamıyorum. Bütün işi işçiler yapmıyor mu? İşçiler birlik olursa ne olur? Sadece muslukçulardan, marangozlardan ve puro atölyesindeki çalışanlardan söz etmiyorum. Bütün işçiler. Sadece bir ülkedekiler değil, dünyanın tüm işçileri birlik olurlarsa ne olacak? Sizce

	bir tek gecede toplumu değiştiremezler mi?" söylemlerinde bulunarak Marx'ın *Komünist Manifesto* adlı eserinde değindiği sınıf bilinci oluşturmanın yanı sıra direkt olarak devrimi ifade etmiş olduğu "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" sözüne de atıfta bulunmuştur (Marx ve Engels, 2020, s.92). Çünkü tek çare, tüm işçi sınıfının burjuvalara karşı birleşmesidir. Bu bilincin oluşturulması anlayışını taşıyan Reed, işçiler ile de bir görüşme yapar. Bu görüşme esnasında işçilerden biri "Biz insan değiliz, eşyayız" diye bağırıp Reed'in de dikkatini çeker. Bu noktada Marx'ın 'yabancılaşma' anlayışına vurgu yapılmıştır. Çünkü Marx için yabancılaşmanın çeşitli türleri olmakla beraber bunlardan biri de insanın kendine yabancılaşmasıdır (Sayers, 2018, s. 37). Çünkü insan, kendine yabancılaştıktan sonra değerini yitirmekte ve bir eşyadan hiçbir farkı kalmamaktadır. Aynı sahnede Reed, işçilere "Haftanın kaç günü çalışıyorsunuz" sorusunu sorar ve işçiden gelen cevap "Yedi günü. Bir söz vardır. Pazar gelmiyorsan Pazartesi de gelme" olmuştur. Burada Marx'ın *Das Kapital* adlı üç ciltlik eserinde iş günü ve ücret kapsamında yapmış olduğu tüm analizlerine değinilmiştir. Buna göre burjuva, daha fazla çalışma saati üzerinden çalışma sistemini öngörmekte ve bu yüzden işçileri de bu yönde kullanmaktadır. Ücret kapsamındaki atıf ise Reed'in saat başı aldıkları ücretin ne kadar olduğu sorusuyla gerçekleşmektedir. Buna göre burada işçiler, saat başı 20 cent almaktadırlar. Her gün çalışan işçinin minimum düzeyde ücret alıyor olması burjuvanın ayakta kalabilmek için kullandığı yegâne yöntemdir (Marx, 2019, s. 188). İş günü ve ücret atıflarından hemen sonra Reed, aynı yerde bir çocuk işçi ile konuşarak onlarında saat başı 10 cent aldıklarını öğrenmektedir. Çocuklar, yaşlarının küçük olması fırsat bilinerek ve çalışmak zorunda oldukları da göz önünde bulundurularak burjuvalar tarafından yine tam iş günü olmak kaydı ile bir işçiye ödediği ücretin yarısını ödeyerek çalıştırılmaktadır. Yine Marx için bu durum burjuvalar için olağan bir durum olmakla beraber çocukların sömürülmesi kapsamında bir konudur (Atik, 2008, s. 55-56). Reed, Amerikalı bir komünist olmasına karşın Sovyet Rusya'ya gitmekte ve Ekim Devrimini yerinde görmek

	istemektedir. Amerikalıların Ruslar ile olan kapitalist-komünist savaşları arasında bir Amerikalı olmasına karşın sosyalist Rusya tarafında yer alarak savaşa katılmış ve savaşın ardından kısa bir süre sonrada böbrek rahatsızlığı sebebiyle Rusya'da ölmüştür.
LOISE BRYANT	Feminist ve radikal bir yazar olan Bryant, Reed'in eşidir. Önceleri sadece sanat ve kadın hakları üzerine ilgilenmekteyken Amerika'da yapılan bir parti konuşması esnasında Reed'in komünist söylemleri dikkatini çekmiş ve buradan yola çıkarak önce Reed hakkında daha sonrada komünizm hakkında bilgiler edinmeye başlamıştır. Filmde Bryant üzerinden dikkat çekilmek istenen ana fikir, ideolojilerin farkında olmayan orta sınıf insanların zaman içerisinde yok olup gitmeleri üzerinedir. Bryant merkezinde Marx'ın "Değerlerini yitirip zamanla proleterleşeceklerdir" söylemine atıfta bulunulmuştur (Marx ve Engels, 2020, s. 53). Başlarda rahat ve maddi anlamda bir problem yaşamadan hayat süren Bryant'ın filmin sonlarında proleterleştiğini görmekte bu perspektifte mümkündür.
EMMA GOLDMAN	Anarko-komünist anlayışa sahip feminist yazar Emma Goldman, Reed'in sık görüştüğü arkadaşlarındandır. Ancak Goldman, Marksist düşüncelerden daha da ileri giderek tamamen devletsiz bir toplumu savunmaktadır. Goldman, "Kapitalistler bu ülkeyi istedikleri zaman savaşa sokabilirler" söylemiyle burjuvaların işçi sınıfını kendi çıkarları doğrultusunda manipüle ederek onları istedikleri zaman bir savaşın ortasına sürükleyebileceklerine dikkat çekmiş ve bu durum karşısında bir şey yapılmaz ise işçi sınıfının büyük kayıplar vereceğini de öngörmüştür. Bu konuda Reed, komünist yaklaşım ile işçilerin bir devrim gerçekleştirmesi gerektiğini düşünürken anarşist bir tutum sergilememektedir. Goldman ise Reed'in aksine devrimin şiddet yoluyla gerçekleştirilebileceğinin en sağlıklı yol olduğunu düşünmektedir. Filmde Goldman, anarşizmin savunucusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 6. Gösterge / Nesne

Gösteren	Gösterilen
KIZIL BAYRAKLAR	Devrimin ve Sovyet Rusya'nın sembolü haline gelmiş olan kızıl bayraklar, birçok sahnede kullanılmaktadır. Reed konuşmalarını gerçekleştirirken ve proleter sınıfın büyük coşkuyla Reed'e katılım sağladığı tüm sahnelerde bayrakların büyük, canlı ve parlak durumda olması Marksist düşüncelerin de bu sıfatlar ile değerlendirilebileceğine yönelik bir gösteriştir. Bundan dolayı da savaşın bittiği ve sosyalistlerin kaybettiği sahnede trendeki tüm bayraklar yırtılmış, kurşunlar sebebiyle delinmiş, renkleri solmuştur. Ancak halâ trende asılı olup savaş boyunca düşmemiş olması ise sosyalist fikrin ölmediğini sadece faşizm sebebiyle yara aldığını ifade etmektedir.
MARX FOTOĞRAFLARI	Yapılan komünal mitinglerin hepsinde Marx fotoğrafı detayı kullanılmıştır. Fotoğraf, insanların her zaman arka platformlarında yer almıştır. Burada anlatılmak istenen, fikirlerinin dayanaklarının Marx olduğunu ve bu anlamda da ortadan kaldırmak istedikleri sınıf farklılıklarının çözümünü de Marksist yöntemlerle uygulamak istediklerini ortaya koymaktadır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

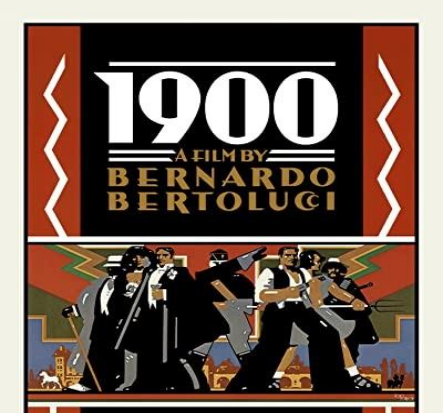 **Erişim Adresi:** https://www.sinemalar.com/film/23647/1900	**Yıl:** 1976 **Ülke:** Fransa, Almanya, İtalya **Senarist:** Berfnardo Bertolucci, Franco Arcalli, Giuseppe Bertolucci **Yönetmen:** Bernardo Bertolucci

Şekil 6. Novecento

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 7. Gösterge / İnsan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
OLMO DALCO	Başrollerden biri olan Olmo, işçi sınıfından Dalco ailesinin çocuğudur. Çocukluğundan itibaren işçi sınıfına ait olduğu ve hiçbir zaman bir burjuva olamayacağı konusunda verilen direktiflerle büyümüş olan Olmo, tüm hayatını da içinde bulunduğu sınıfa göre şekillendirmektedir. Olmo'nun çocukluğundan itibaren bir savaşçı gibi yetişiyor olması ve her zaman cesur bir çocuk olmasının ardında gösterilmek istenen iki sebep vardır. Bunlardan ilki gerçek anlam çerçevesinde olup Olmo'nun cesur bir birey olmasıdır. İkincisi ise mecaz anlam ile verilmek istenen işçi sınıfının savaşçı olmak zorunda olduğu gerçeğidir. Çünkü işçi sınıfı yaşayabilmek için sürekli bir savaş halindedir. Öyle ki sadece besin giderlerini karşılamak için bile birtakım savaşlar göstermek zorunda olması da filmde yansıtılmıştır. İşçi sınıfının Marx çerçevesinde tüm gerçekliklerini taşıyan Olmo, ailesinin çalışmış olduğu çiftliğin sahibi ile aynı gün doğar ancak ondan saat farkı ile öndedir. Dk 21:30'da "Önce benimki doğdu. Bu çok doğal. Bu dünyaya önce köylüler, sonra da patronlar gelir." geçen replik ile aslında sınıflar arası çatışmalara dair verilmek istenen mesaj tek seferde verilmiştir. Ancak burada insanlığın başlangıcına da bir değinme söz konusudur. İnsanlar var oldukları ilk zamanlarda özel mülkiyet anlayışı olmadığından herhangi bir sosyal sınıfta yoktur. Bu çerçeveden bakıldığı zaman insanlık tarihinin başlangıcında tüm insanlar hem üretici hem tüketicidir. Ancak özel mülkiyet ile birlikte insanlar arasında statü farkları oluşmuş ve işçilerin özel mülkiyete sahip olan zenginler için var olduğu düşüncesi kendini göstermiştir. Filmde geçen "önce köylüler sonra patronlar" sözünün bir anlamı budur. Diğer çıkarılabilecek anlamı ise aslında önemli olan tabakanın işçi sınıfı olduğu ve işçi sınıfı olduğu sürece patronların var olabileceği fikridir. İşçi ne kadar çalışır üretirse, patronlar o kadar var olmaya devam edeceklerdir. Özetle patronlar, yaşayabilmek için işçilere mahkumdur. Olmo, ikinci fikri kabul eden bir karakterdir. Çünkü

	işçilerin üretmediği zaman patronların içinde bulundukları sınıf statüsü kaybedeceğini bilmektedir. Bunu destekleyecek nitelikte bir çok sahne olmasıyla beraber en net anlayışı Dk 1:34:43'te ortaya koyar. İpek böceği yetiştiren Olmo, çiftlik sahibinin oğlu ve kendisinin de arkadaşı olan Alfredo'ya böceklerin kendisine ait olduğu çünkü onları yetiştirenin de kendisi olduğunu ifade eder. Olmo'nun buradaki savunması, her işi yapanın işçiler olması sebebiyle burjuvaların, işçilerin yaptıkları işin kendilerine ait olduğunu iddia etmelerine karşı olan bir antitezdir. Hatta eğer Alfredo, ipek böcekleri üzerinde bir hak iddia edebiliyorsa bu da yine Olmo'nun o böcekleri yetiştirmesi sayesindedir. Burada 'hırsız' kavramına da bir gönderme vardır. Çünkü eğer bir ürünü ortaya koyan kişi işçi ise ve buna karşılık burjuva o ürünü kendi ürünüymüş gibi hem kendisine hem de işçiye içselleştiriyorsa bu emek hırsızlığıdır. Yine dk 2:00:08'de Olmo Alfredo'ya "Baban saygı bekleyen bir hırsız. Tüm efendiler gibi." sözleriyle filmin yapmış olduğu 'hırsız' göndermesini de desteklemiştir. Özetle Olmo, tüm işçi sınıfının tezahürü olmuş, işçilerin yaşamış oldukları problemleri sürekli dile getirmiş ve bu durumun yanlış olduğunu da defalarca ifade etmiştir. Dk 4:23:29'da "Ben bir hayvan değilim sadece bir köylüyüm" sözleriyle de sınıfsal farklılıkların insanları ayrıştırmış olmasına karşın isyan etmiştir. Maddi gücün, insanların insan olma özelliklerini değiştirmiyor sadece değiştiriyormuş gibi gösteriliyor olmasını eleştirmektedir. Olmo için, özel mülkün ya da sermayenin olmaması, bir insanın insan olma niteliklerinden hiçbirini ona kaybettirmediği anlayışı tek geçerli argümandır.
	Alfredo, filmin burjuva karakteri olup Olmo'nun da arkadaşıdır. Önceleri sosyal sınıfların farkında olsa da o ayrımı fiilen yapmayan Alfredo, zaman geçtikçe ve yaşı büyüdükçe kendisinin bir burjuva olduğunu içselleştirmiş ve yaşam tarzı da buna göre şekillenmiştir. Olmo'nun cesaretini seven Alfredo'nun yine onun cesaretinden korkması Marx'ın "kendi mezar kazıcılarını yetiştirirler" sözlerine

ALFREDO BERLİNGHİERİ	karşı yapılmış olan bir atıftır. (Marx ve Engels, 2020, s. 64). Dk 13:02'de tüm filmde verilmek istenen mesaj son sahneye olan atıfıyla birlikte en başta verilmiş ve Olmo adındaki küçük bir çocuk Alfredo'yu ahıra bağlayarak ona silah doğrultmuştur. "Efendiler yok artık!" diyerek Alfredo'yu vurmak isteyen çocuğun adının neden Olmo olduğu sorulduğunda ise çocuk, Olmo'nun cesur bir savaşçı olduğunu bu yüzden de kendi isminin Olmo olduğunu ifade etmektedir. Bu da Alfredo'nun Olmo'nun cesaretine karşı olan hayranlığın göstergesi olmaktadır. Final sahnesinde Alfredo Ve Olmo'nun orta yaşlardan genç yaşlara kadar olan her zamanlarında sürekli kavga halinde olduğu gösterilmiştir. Bu sahneler, işçi sınıfı ve burjuva sınıfları arasındaki farkın hiçbir zaman son bulmayacağını ve sınıfsal çatışmaların da sürekli devam edeceğine dair olan işaret olmaktadır. Özetle Alfredo, işçi sınıfının cesaretinden korkan ve bir gün onların kendisini yok edeceğini bilen bir burjuvadır.
ATTİLA	Orta sınıfın varlığını ve devletin her zaman burjuvalardan taraf olacağı düşüncesini Attila ile gösteren Bertolucci, aynı zamanda faşizmin varlığına da yine aynı karakter üzerinden değinmiştir. Attila, diktatör Mussolini'nin 'kara gömlekliler' adını verdiği askerlerindendir. Dolayısıyla film boyunca cinayet, tecavüz, gasp gibi kötü eylemler gerçekleştirmiş ve korkakça tavırlar sergileyerek sürekli yaptıklarını başkaları yapmış gibi göstererek kaçmaya çalışmıştır. Ancak filmin sonunda Attila ve eşi yakalanarak tüm proleter sınıf tarafından linç edilmiştir. Buradaki atıf, Benito Mussolini'nin Loreto meydanında teşhir edilen vücutlarına karşı yapılan linçlerdir. Bertolucci, komünal düzene geçişin faşizm ile gerçekleşmeyeceğine Attila ile vurgu yapmış ancak son sahnede olan Olmo ve Alfredo kavgalarıyla da sınıfsal farkların da tam anlamıyla ortadan kalkmayacağını ifade etmektedir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 8. Gösterge / Nesne

Gösteren	Gösterilen
LENİN PORTRESİ	Senaryo felsefesinin, komünal düzene geçişin faşist yollardan olmaması gerektiği fikrine olan inancı, Attila üzerinden gösterilmekle beraber duvarlarda Stalin, Mussolini gibi faşist diktatörlerin getirecek olduğu bir komünal düzeni istenmemesinden kaynaklı olarak Lenin fotoğrafları görülmektedir.
YEMEK SOFRALARI	Tüm yemek sahnelerinde, burjuva ve proleter ayrımı yapılarak burjuvaların sofralarının daha gösterişli olması ve buna karşılık proleterlerin yemek sofralarının ise bunun tam aksi olarak her zaman yetersiz ve olabildiğince basit olması sınıfsal ayrımları göstermek içindir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 9. Gösterge / Slogan

Gösteren	Gösterilen
"YAŞASIN BÜYÜK MİMARİ GREV"	1908 senesinde gerçekleşen ve işçi sınıfının kapitalist düzenin yaygın olduğu tüm uluslarda gerçekleştirmiş olduğu greve ithafen bir trenin üzerinde 'Yaşasın büyük mimari grev' yazısı yazmaktadır. Bu grev sayesinde sendikalaşma hareketleri başlamış ve işçi sınıfı sesini duyurabilmeyi başarmıştır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

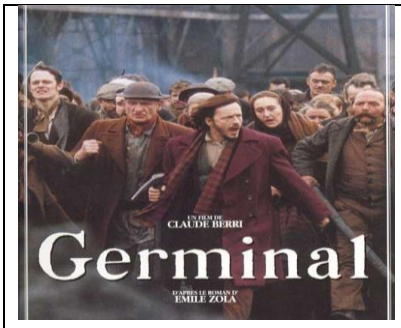 Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Germinal_(film)#/media/Dosya:Germinalmov.jpg	**Yıl:** 1993 **Ülke:** Fransa **Senarist:** Claude Berri ve Arlette Langmann **Yönetmen:** Claude Berri

Şekil 7. Germinal

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 10. Gösterge / İnsan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
ETİENNE LANTİER	İş bulma ümidiyle Fransa'ya bir maden kasabasına gelen makinist Lantier, filmin başrolüdür. Dk 3:40 ta Maden ocağına gelir gelmez insanların kötü yaşam koşulları dikkatini çekmiştir. Filmin bu sahnesinde her yerde ateşler yanıyor, kötü ve öksürüğe sebep olan dumanlar yükseliyor, işçiler yorgun ve hava kasvetlidir. Tam bu noktadan itibaren işçilere dair gözlemleri de başlamaktadır. Dk 14 itibariyle maden ocağında iş bulmuş olsa da gözlem yapmayı bırakmamış ve işçilerin içinde bulunduğu bu duruma çözüm aramıştır. Film boyunca işçileri örgütlemek isteyen ve sınıf bilincinin temsili olan karakter, dk 40:50 de "işçi tek başına bir hiçtir, birleşince bir güç oluşturur" sözleriyle de sınıf bilinci tanımını ortaya koymuştur. Bu düzlemde karakter, proletarya diktatörlüğüne inanmış ve bunun için örgütlenilmesi gerektiğini savunmuştur. Film süresince bilinci uyandırmak istese de diğer işçilerin örgütlenmemesinden kaynaklı olarak başarılı olamamıştır.
VİNCENT	Dk 5:24 te takma adı olan 'bonnemort'u ifade eden ve lakabının 'iyi ölü' anlamına geldiğini belirterek filme giriş yapan işçidir. Yine aynı sahnede maden işçiliğine sekiz yaşında başladığını ve bugün elli sekiz yaşında olduğunu belirtir. Burada Marx'ın, çocukların da bir işçi olarak çalıştırıldığı konusuna atıfta bulunulmuştur (Atik, 2008, s. 55-56). İşçilerin kötü yaşam koşulunu temsil eden karakter, tüm ömrünü maden ocağında geçirmesinden kaynaklı olarak sahnelerde kömür kusar. Bu durum Marx felsefesinde, işçilerin yaşayabilmeleri, hayatlarını devam ettirebilmeleri için durmaksızın çalışmak zorunda oldukları konusudur. Bunların yanı sıra Vincent, belli bir süre sonra akıl sağlığını yitirmiştir. Kötü yaşam koşulları, durmaksızın çalışmak, verdiği tüm emeğe rağmen sefalet içerisinde yaşamak ve tüm sevdiklerini çalışma şartlarından sebep kaybetmekten dolayı akli dengesi bozulan Vincent, bir burjuvanın kızını öldürmüş ve burada dikkat çekilen yer de, sınıflar arası çatışmanın

	fiili bir savaşa dönüşmesi olmuştur. Özetle Vincent, Marx felsefesi kapsamında sınıflar arası savaşın tanımıdır (Marx ve Engels, 2020, s. 62).
CATHERİNE	Dk 7:02 de filme dahil olan ve maden ocağına çalışmaya gitmek için hava aydınlanmadan uyanmak zorunda kalan Catherine, Marx'ın sınıf çatışması anlayışında, kadınların da çalışmak zorunda kaldıkları kapital sisteme vurgu yapmıştır. Yine aynı sahnede diğer kardeşlerini uyandırarak yine 'çocuk işçi' vurgusunda bulunmuştur. 'kendinde sınıf' olmaktan öteye geçemeyen Catherine, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak ve biraz daha iyi bir yaşam sürebilmek için bir evlilik gerçekleştirir. Ancak topluluk ruhu taşımadığından ölümü yine çalışmış olduğu maden ocağında gerçekleşmiştir. Catherine'nin birçok sahnesi karanlık havada çekilmiştir. Burada iki anlam mevcuttur. Bunlardan ilki Marx'ın *Kapital* adlı eserinde tanımlamasını yapmış olduğu vardiya sistemidir. İşçilerin bir zaman sonra neredeyse tam güne yakın çalıştırılacaklarını ve gün ışığını bile görmekten mahrum bırakılacağı konusudur (Marx, 2019, s. 258-259). İkincisi ise mecazi olarak işçilerin, tabiri caiz ise gün yüzü göremediklerine dair yapılan vurgudur.
TOUSSAİNT	Catherine'nin babasıdır ve toplamda on kişilik bir ailesi vardır. Geçinebilmek için sürekli çalışmak zorunda kalan Toussaint, çalışıyor olmasına rağmen yemek ihtiyaçlarını bile karşılayamamaktadır. Süreç boyunca sınıf bilinci oluşturabilmek ve içinde bulunulan kötü yaşam tarzından topluca kurtulabilmek için Lantier ile işbirliği yapar. Karakter burada Marx'ın 'kendi için sınıf' olgusunu gerçekleştirebilmeyi başarmış ve bunu diğer işçilere de benimsetip toplu bir isyan çıkarmak için film boyunca çabalamıştır. Ancak diğer işçilerin örgütlenmekten yana olmamalarından dolayı bu hedefini tam anlamıyla gerçekleştirememiştir.
PHİLİPPE HENNEBEAU	Filmin burjuva sınıfını tanımlayan isimdir. Maden ocaklarının sahibidir ve tüm işçileri, kendi rahat yaşamını sağlayabilmek için ölümcül şartlarda çalıştırmaktadır. Öyle ki ölen bir işçinin yerine anında bir başka

	işçi ile devam etmektedir. Ancak ölmüş olan işçinin hiçbir hakkının gözetilmediği gibi isminin ya da kim olduğunun da önemi yoktur. İşçiler, Philippe için birer sayıdan ibarettir. Bunun yanı sıra daha fazla ve sürekli kazanmak için işçinin az ücret ile çok çalışmasını öngörmüştür. Film boyunca işçilerin örgütlenmesini istemeyen ve bunun için örgütlenmenin önünü kesen isimdir. İşçilerin içinden birkaç kişiye biraz fazla miktarda ücret ödeyerek bu birliği bozar ve işçiler arasındaki haberleri de bu şekilde edinir.
SOUVARİNE	Ufak bir kahvenin sahibidir. Filmde anarşizmi temsil eder. Düzenin, işçi isyanıyla değil tamamen yıkılmasıyla istenilen duruma getirilebileceğini savunur. Dk 40:24 te Lantier, işçilerin örgütlenmesi ve içinde bulundukları duruma isyan etmesi gerektiğinden bahsederken Souvarine, Marx'ın saçmaladığını bu bozuk düzenin ancak kökten yıkılmasıyla değiştirilebileceğini ifade eder. "Yeryüzü yangınla temizlenmeli" sözü ile de anarşizmin bir çeşit tanımını yine aynı sahnede yapmıştır. Süreç boyunca sadece yıkımdan yana olarak işçilerin haksızlığa uğradıklarının bilincinde ancak çözüm yollarını bu doğrultuda farklı üretmektedir. Dk 1:53:17 de işçilerin, burjuvalara olan nefretlerini burjuva olma isteklerinden kaynaklandığını ifade ederek işçilerin isyan etmenin bir çözüm getirmeyeceğine bir diktatörlüğü başka bir diktatörlükle yıkmanın hiçbir anlamı olmayacağına da tekrar anarşizm çerçevesinde ifade etmektedir.
ASKERLER VE DİN ADAMLARI	Herhangi bir isyanda askerler işçileri değil sadece burjuvaları korumaktadır. Asker, devlete ait çalışanlardır. Bu açıdan devlet, burjuvaları koruyan ve dolayısıyla taraf tutandır. Filmde askerler işçilerin birbirleri arasındaki kavgalarda, toplum olaylarında, maden ocaklarında ölüyor olmalarında değil burjuvanın parası ve canı tehlikeye girdiğinde gözükmektedirler. Bu durum, devletin efendilerin yanında yer alıyor olması iddiasını da temellendiren niteliktir (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 41).

	Din adamı ise sadece tek bir sahnede gözükmektedir. O sahnede kadınlar din adamına doğru koşarak aç kaldıklarını sadece borç karşılığında alışveriş yapmak istediklerini ifade etseler de din adamı onları dinlemeden yoluna devam etmektedir. Filmde gösterilmek istenen dinin de bu anlamda taraf tuttuğu ve burjuvaların yanında yer aldığıdır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 11. Gösterge / Nesne

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
SAAT	Dk 1:12:22 de burjuvayı temsil eden Philippe, konuşurken tam arkasında bir saat aksesuarı vardır. Bu saatin üzerinde oturmuş bir adam figürü bulunur. Burada anlatılmak istenen burjuvanın sadece paraya sahip olduğu değil, insanların zamanlarının da hakimi olduğunu göstermektir. Çalışma günü düzenlerinden bireysel hayatlarına kadar tüm süre, burjuvanın daha fazla kazanmasına yönelik hesaplanmaktadır. Bu sebepten dolayı burjuva, proleterlerin zamanlarının da hakimiyetine sahiptir.
SAHNE RENKLERİ	Burjuvaların yaşadıkları ev, yemek yedikleri masa ve kıyafetleri canlı ve dikkat çeken renklerdeyken proleterlerin evleri ya da kıyafetleri soluk renklerde, kirli ve yamalı durumdadır. Sınıflar arası ayrımlar da bu anlamda somutlaştırılmıştır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

 Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Blame_It_on_Fidel#/media/File:Blame_it_on_fidel.jpg	**Yıl:** 2006 **Ülke:** Fransa, İtalya **Senarist:** Julıe Gavras **Yönetmen:** Julıe Gavras

Şekil 8. Blame it on Fidel!

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 12. Gösterge / İnsan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
ANNA	Başrol karakteri olup filmin başından sonuna kadar içinde bulunduğu durumu anlamlandırmaya çalışan 7 yaşında bir kız çocuğudur. Eşit yaşama fikrini anlamlandırmaya çalışması, anne babasının komünist ve anneanne ile dedesinin kapitalist olması sebebiyle hangisinin doğru olduğunu bulmaya çalışmaktadır. Başlarda Anna, içinde yaşadığı kapital düzenin değişmesinden rahatsız olan ve bu duruma öfkeyle karşılık veren bir çocuktur. Çünkü var olan düzende yaşamak, yeni bir düzen oluşturmaktan çok daha kolaydır. Kapitalizm ile komünizm arasındaki farkı anlamlandırmaya ve hangisinin en doğru karar olduğunun bilincine varmaya çalışırken kendini bu çelişkilerin arasında çatışırken bulur. Dk 39:07 de eylemden kaçarken bir apartmana saklanan Anna ve babası arasında bir konuşma geçer. Bu konuşmada babası, Anna'yı topluluk ruhunu anlamıyor oluşuyla suçlamaktadır. Süreç ilerledikçe Anna'nın okulu ve çevresi zorunluluktan dolayı değişmektedir. Ve bu değişim ile birlikte Anna eşitliğin daha doğru bir şey olduğunu öğrenirken farklılıkların bir araya gelince güzelleştiğinin de farkına varmaktadır.

	Başlarda Marx'ın 'orta sınıf' olarak nitelendirdiği tabakaya ait olan Anna zamanla kendini eşitlikçi bir sınıf ile özdeşleştirmiştir (Marx ve Engels, 2020, s. 58). Özetle Anna, içsel çatışma sürecinden Marksist düşünceye geçiş ile kurtulmaktadır.
ANNE-BABA	Anna'nın anne ve babası, komünizm fikrini benimseyen ve bu fikirler doğrultusunda çeşitli çalışmalarda bulunan insanlardır. Dk 17:02 de Şili üzerinden bir değerlendirme yaparlar. Bu değerlendirmeye göre Şili çok zengin bir ülke olmasına rağmen içerisinde çok fazla fakir insan vardır ve dolayısıyla bu zenginlik herkesle paylaşılmalıdır. Bu değerlendirme doğrultusunda çeşitli fikirler üretmektedirler. Anne bir yazardır ve insanların eşit koşullara sahip olabilmeleri doğrultusunda çeşitli yazılar yayınlamaktadır. Baba ise var olan şartları değerlendirip çeşitli fikirler ve çalışmalar üretip faaliyete geçmek üzere bir dernekte çalışmaktadır. Her ikisi de önce en yakınları olan çocuklarına daha sonra uzak çevrelerine bu fikirleri empoze etmek istemektedirler. Burada anne ve baba sınıf bilincine ulaşmış ve bu doğrultuda diğer proleterlere ışık yakmak isteyen meşale metaforu ile değerlendirilebilmektedir. Tüm bunların yanı sıra din derslerinin bir hikayeden ibaret olduğunu ifade ederek Anna'yı okuldaki din derslerinden almışlardır. Burada da Marx'ın dinlerin bir afyon olduğu fikri temellendirilmiştir (Marx, 1997, s. 192).
RAHİBE	Çocukların derslerine giren rahibeler, itaatkar birer kapitalistlerdir. Sorgulamayı ve sorgulanmayı sevmeyen rahibeler, insanların önüne sunulan ne ise koşulsuzca onları kabul etmeleri gerektiğine inanmaktadırlar. Dk 1:24:18 de derse giren rahibe, özgür olmak isteyen bir keçinin hikayesini anlatır. Bu hikayeye göre keçi, sahibi Bay Segen ile kalmaktansa dağlara gidip özgürce yaşamayı tercih etmiş fakat bir kurda yem olmuştur. Devamında rahibe, keçinin itaat edip sahibiyle birlikte kalmasının daha doğru olduğunu ve bu sayede kurtlara da yem olmayacağını ifade etmiştir. Bu noktada Anna, itaat etmekten farklı olarak özgür olma isteğinin ölüm fikrinden daha ağır bastığını ifade etmiş ve buna karşılık rahibe, bu fikre göre keçilerin ölmek istediği anlamı

	çıktığını ifade etmiştir. Anna, keçilerin Katolik olmadığını ifade ederek anne ve babası gibi aslında dinin bir hikaye olma özelliğini vurgulamış ve dolayısıyla Marx'ın dinin bir afyon olduğu konusu tekrar temellendirilmiştir. Filmde rahibeler, sınıf bilincine ulaşmadıklarından her söylenilene boyun eğen ve ahiret inancıyla acılarını hafifletmeye çalışan proleterlerdir.
BAKICI	Anna ve kardeşi François'e bakmaları için sürekli bakıcı değişiklikleri gerçekleşmektedir. Her bakıcının bir ideolojisi var olup kendi fikirlerini çocuklara beyan etmektedirler. Dolayısıyla aile kapitalist zihniyete ait olan bakıcıları sürekli olarak değiştirmiştir. Ancak film boyunca Anna sadece tek bir bakıcı ile anlaşabilmiş ve anlaştığı bakıcısı da komünizm ideolojisine sahiptir. Dk 48 de bakıcı, bir kurbağa hikayesi anlatmaktadır. Bu hikayeye göre kurbağa ölmek üzereymiş ancak ölmeyi istemiyormuş. gökyüzü imparatorunu görmeye karar veren kurbağa yola çıkmış ve yolda yengeç, tilki, ayı ve arı gibi diğer farklı hayvanları rastlamış. Onlarında kendisiyle gelmesini, eğer birlikte olurlarsa daha çok ses çıkarabileceklerini söylemiş ve tüm hayvanlar bir olup gökyüzü imparatorunu görmeye gitmişler. Bu hikaye doğrultusunda Anna, topluca gitmelerinin işe yarayıp yaramadığını sormuş ve çok kalabalık oldukları için işe yaradığı cevabını almıştır. Sahnede anlatılmak istenen sınıf bilinciyle hareket edip bir araya gelerek bir başkaldırı yapılmasıdır. Marx'ın *Komünist Manifesto* adlı eserinde bahsetmiş olduğu ve ırk, cinsiyet ya da bunun gibi farklılıklar gözetmeden "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" (Marx, 2020, s. 92) söyleminin temellendirildiği sahnedir. Buna göre insanların farklılıkları onların birleşmesine engel olmayacağı gibi eğer toplu hareket edebilirlerse bu savaşı kazanabileceklerini ifade etmektedir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 13. Gösterge / Nesne

GÖSTERGE	GÖSTERİLEN
PORTAKAL	Dk 56 da portakal, dünya zenginliklerine benzetilmiştir. Portakalın dilimleri eşit bir şekilde bölünmüştür. Ancak dünyada o portakalı tek başına yemek isteyen burjuvalar olduğundan, proleterlere herhangi bir pay kalmamaktadır. Marksistlerin o portakalı eşit şekilde paylaştırmak istediğinin ancak kapitalistlerin bu paylaşımı istemediklerinden buna müsaade etmediklerini ifade etmektedir.
KİTAP	Dk 1:28:58 de sahnede görülen "Le droit de vivre autrement" kitabı görülmektedir. Türkçe karşılığı "Farklı Yaşama Hakkı" olan kitabın anlatmak istediği düşünce kapitalist düzen yerine bir başka düzenin de mevcut olduğudur. Eşit yaşamın bir hak olduğunu ifade eden sahnede komünizm vurgusu yapılmaktadır.
SLOGAN	Dk 1:27:04 te Şili'nin ilk marksist başkanı olan Allen'in televizyon kanalında çıkıp konuşma yaptığı esnada sloganlar atılmaktadır. "Yaşasın halk, yaşasın işçiler!" sloganı ile proleter kesime hitap etmiş olan sahnede burjuva-proleter savaşında, kazananın işçiler yani proleterler olacağını göstermektedir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.3 Yerli Filmler Üzerinden Sınıf Çatışmaları

 Erişim adresi: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/tr/6/6d/Cark_%28film%29.jpg	**Yıl:** 1987 **Ülke:** Türkiye **Senarist:** Tarık Akan, Bekir Yıldız, Haşmet Zeybek **Yönetmen:** Muzaffer Hiçdurmaz

Şekil 9. Çark

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 14. Gösterge / İnsan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
RAUF	İşçileri örgütleyecek ve Marksist düşüncelere sahip olan başrol karakteri işçidir. Dk 10 da Rauf evlenmek istediği kadına "Hazır mısın hayat kavgasına?" diyerek Marx'ın sınıflar arası çatışmasına dikkat çekilmiştir. Sonu gelmeyen bu kavgada ezilen taraf işçidir. Rauf, bunların farkında olan ve haksızlıklar karşısında susmayan proleter bir karakterdir. Kendisi işçi olmasına karşın eşi Leman, polistir. Rauf haksızlığa karşı devletin sustuğunu savunan ve dolayısıyla işçilerin birleşerek bir eylem gerçekleştirmesi gerektiğini düşünmekte ancak eşi Leman, devlete baş kaldıranın cezasının verilmesi gerektiğini düşünen bir isimdir. Dk 51:02 de Leman ve Rauf tartışmaya girmişler ve o esnada Leman'ın üzerinde üniforma vardır. "Üzerimde bu elbise varken bana vuramazsın!" diyerek devletin herkesten ve her şeyden üstte olduğunu, kanunların her zaman öncelikli olduğunu ifade etmiştir. Ancak Leman proleter yaşamasına karşın işçilerden daha iyi durumda olduğundan Marx'ın orta sınıf tanımına dahildir. Burada anlatılmak istenen farkların sadece sosyal hayatlarda değil aynı evin içerisinde bile kendini gösterebiliyor olmasıdır. Bu anlamda devlet, proleter sınıfın değil burjuvanın hakkını gözetir.

	Dolayısıyla devlet, alenen taraf tutmaktadır. Bu anlamda Leman, işçilerin değil burjuvaların hakkını gözeterek işçilerin yapmış olduğu eylemlerin karşısında yer almaktadır. Ancak Rauf, hiçbir zaman bu fikrinden vazgeçmemiş ve her zaman bu düşünceleri doğrultusunda işçileri örgütlemeye çalışmıştır. Bu çerçevede Rauf, sınıf bilincini oluşturmaya çalışan bir proleterdir.
KERİM	Kerim, Marx'ın 'çocuk işçi' kapsamında değerlendirdiği alanda yer almaktadır. Arkadaşları oyun oynarken kendisi çalışmak zorundadır. Eğitime ya da oyuna hiçbir şekilde vakit ayıramayan Kerim, proleter sınıf içerisinde yer alan ailesine destek olmak zorunda olan bir karakterdir. Babasının yurt dışında çalışıyor olmasından kaynaklı olarak çok daha fazla çalışmak zorundadır. Dk 11 de Kerim, "Babam nerede kaldı anne? Oğlun ateşin karşısında eriyip gidecek!" diyerek hem gerçek hem de mecaz anlama gelecek olan bir ifade de bulunmuştur. Cam fabrikasında çalışan Kerim, hem gerçek anlamda ateşin karşısında çalıştığından hem de hayatının bir cam işinde geçip biteceğinden şikayet etmektedir. Nitekim Kerim, filmin sonuna doğru bir iş kazasında ölür ve böylece işçilerin birleşmesine de sebep vermiş olur. Kerim'in vefatıyla birlikte birleşen işçiler, sokakta yürüme eylemi gerçekleştirirler. Sonunda ise her işçi, iş kıyafetlerini Kerim'in cesedinin üzerine bırakarak toplu isyan eder ve iş bırakırlar. Bu olayın ardından Kazlıçeşme işçileri greve başlar ve *Komünist Manifesto* eserinde olduğu gibi tüm işçiler birleşerek toplu hareket etmeye başladıklarında burjuvaların işlerini de sekteye uğratmaktadırlar.
İŞÇİLER	Dk 6:30 da işçilerden biri babasının rahatsızlığı üzerine hastaneye gider ve sigortası olmadığından dolayı ölmek üzere olan babasına doktorlar bakmamaktadır. En temel haklardan olan sağlık hakkını alamayan işçi, borç para bulmak zorunda kalmaktadır. Marx açısından değerlendirildiğinde proleterlerin yaşama hakkı bile burjuvaların umurunda değildir. Çünkü her kaybolan işçi yerine 'yedek sanayi ordusu' (Madenci, 2003, s. 40) olarak adlandırdığı işsizler kategorisinden yeni bir

	işçi daha bulabilmektedirler. Dolayısıyla işçinin insani olarak herhangi bir değeri yoktur. işçi, burjuvalar için metalaşmış basit birer nesnedir. Dk 1:02:30 da kendisi de bir işçi olan Rauf, "Gözümün önü deri kaplı. Derilerden kanlar akmakta" diyerek Marx'ın yabancılaşma kavramına atıfta bulunmaktadır (Sayers, 2018, s. 37). İşçi burada kendine yabancılaşmıştır. Her gün aynı işi yapıyor olmak onu basit bir makine haline getirmiştir.
FABRİKA SAHİBİ	Burjuva sınıfından olan fabrikatör, rekabeti bahane ederek daha fazla kazanmak adına işçi çıkarma yoluna, mesaili çalışmaya, zam yapması gerekirken tam aksine ücretleri düşürmeye ve bunlara sebep olarak ta plastik fabrikalarını göstermektedir. Bu noktada Marx'ın burjuvaların diğer burjuvalarla olan savaşı anlayışına işaret etmektedirler (Koç, 2020, s. 1). Ayrıca plastik fabrikalarının yok olması karşısında cam fabrikalarının daha fazla kazanacağını ifade eden patron yine Marx'ın 'kendi mezar kazıcılarını yetiştiren burjuvalar' söylemine dikkat çekmektedir (Marx ve Engels, 2020, s. 64).

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 15. Gösterge / Slogan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
"AZ LAF ÇOK İŞ"	"Az laf çok iş" sözü sahnede bir duvar yazısı olarak gösterilmektedir. Burjuva sınıfının özeti niteliğindedir. Çünkü patronlar, işçilerin konuşarak bir şeylerin bilincine varmalarını ve bu bilinç ile birlikte hareket ederek Marx'ın 'Proletarya diktatörlüğü' olarak tanımladığı aşamanın gerçekleşmesini istememektedirler (Marx ve Engels, 2020, s. 63).

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

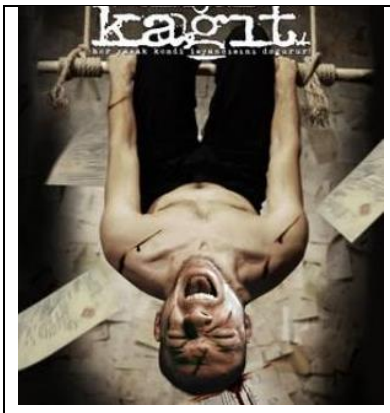 **Erişim adresi:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Ka%C4%9F%C4%B1t_(film)#/media/Dosya:Ka%C4%9F%C4%B1t-film-2011-afi%C5%9Fi.jpg	**Yıl:** 2010 **Ülke:** Türkiye **Senarist:** Sinan Çetin **Yönetmen:** Sinan Çetin

Şekil 10. Kağıt

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 16. Gösterge / İnsan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
EMRAH	Emrah, yasal düzen karşısında ezilen proleter sınıfı temsil etmek amacıyla oluşturulmuş olan başrol karakteridir. Emrah, ailesi ve hatta arkadaşları filmde proleter sınıf temsilcileridir. Devletin burjuvaları desteklediğini iddia eden Emrah, memur olan Müzeyyen hanıma, siz kimsiniz sorusunu yöneltir. Bunun karşısında Müzeyyen hanım: "Sana kim olduğumu söyleyeyim. Ben kağıdım. Ben polisim. Ben orduyum. Ben devletim. Sen kağıda hesap soramazsın. O kağıt senin filminden de senden de kıymetli. Gerekiyorsa arkadaşına da aşığına da ailene de kağıt ceza verir! Ben gücümü kağıttan alıyorum. Bu kağıdı bana verenler, sana hükmetme yetkisini de veriyor. Sen kağıda saygı duymayı öğreneceksin. Tabii ki kağıt senin hayatından daha değerli." (Çetin, S. 2010) cevabını verir. Bu noktadan hareketle, Marx'ın devletin burjuvaların yanında olduğu düşüncesi temellendirilmiş ve

	proleterlerin devlet gücü karşısında ezildiği fikri ortaya koyulmuştur (Huberman ve Sweezy, 2020, s. 41). Emrah, devlet olmadan da insanların barış içerisinde yaşayabileceklerini iddia etmiş ve 'Kanunsuz Düzen' adlı bir kitap yazmıştır. Kanunların her zaman masum olmadığını film boyunca ifade eden Emrah, çeşitli ülkelerdeki anlamsız yasakları ve bu yasakların anlamsızca konulduğunu düşünür. Dk 11:48 de Emrah, Müzeyyen hanıma bir sabah uyandığında zeytin yemenin yasak olduğunu öğrendiğinizde ne olurdu diye bir soru yöneltir. Bunun üzerine Müzeyyen hanım, 'yasaksa yemeyiz' cevabını verir ancak Emrah bunun doğru olmadığını ve bir gün zeytin severlerin bir örgüt kurabileceğini ve bu anlamda zeytin yasağına isyan edeceklerini belirterek, Marx'ın sınıf bilinci ve proleter diktatörlüğü kavramlarına atıfta bulunmaktadır. Özetle Emrah, isyan etmek isteyen ve bu doğrultuda sınıf bilinci uyandırmak için çabalayan proleter bir karakterdir.
MÜZEYYEN HANIM	Müzeyyen hanım, filmin orta sınıf karakteridir. Ne bir burjuva kadar zengin ve söz sahibi ne de bir proleter kadar zayıf ve maddi imkansızlık dahilindeki biridir. Müzeyyen hanım, yasaların ve dolayısıyla devletin her şeyin üzerinde olduğunu savunmakla beraber bir memur olarak kendisinin de işçilerden üstün olduğunu iddia etmektedir. Buna karşın Emrah ile arasında geçen bir münakaşada, Emrah, "Neden siz kutsalsınız? Neden sizin bir düğmeniz 6 aydan başlıyor? Benim annemin diktiği düğmenin sizin düğmeniz karşısında hiçbir ehemmiyeti yok mu?" (Çetin, S. 2010) sözlerini söyleyerek devletin üst sınıf olarak görüldüğü düşüncesini temellendirmiştir. Ancak Marx'ın tanımladığı gibi Müzeyyen hanım bir sınıfa dahil değildir. Çünkü orta sınıftakiler zamanla proleterleşerek yok olacaklardır (Marx ve Engels, 2020, s. 58).
	Emrah'ın babası aile içerisinde hiyerarşik olarak en üst tabakada yer alır. Buna göre kimse babanın sözünden çıkamaz, ona karşı gelemez.

BABA	Baba figürü, yasa ile yönetilen devletlere benzetilmiştir. Babanın tıpkı kanunlar gibi belli kuralları vardır ve bu kuralların dışına çıkmak yasaktır. Ailedeki hiçbir ferdin istekleri önemli değildir. Önemli olan 'babanın' ne istediğidir. Filme göre baba, Emrah'ın eczacı olmasını isterken Emrah, rejisör olmak istemektedir. Babasının tepkisinden çekinen Emrah, film boyunca babasından rejisör olduğunu gizleyecek ancak rejisörlük yapmaya da devam edecektir. Bu doğrultuda Marx'ın yabancılaşma olgusuna değinmiş ve bir sahnede annesine karşı domates ve fasulye metaforları kullanarak bu sebzelerin başka bir sebze olmasını bekleyemiyorsak insanları da o zorunluluğa bırakmamak ve ömür boyu istemedikleri işlerde çalışmaması gerektiğini ifade etse de annenin tek korkusu yine bu anlamda babadır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 17. Gösterge / Slogan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
"HER YASAK KENDİ İSYANCISINI DOĞURUR"	Filmin sloganı olan "her yasak kendi isyancısını doğurur" anlayışı, Marx'ın zamanla proleter diktatörlüğünün gerçekleşeceği düşüncesini temellendirmiştir (Marx ve Engels, 2020, s. 63). Buna göre, yasaklar ve bu yasakların uygulanmamasına karşı olan cezalar arttıkça insanlar bilinçlenecek ve bir süre sonra isyan aşamasına gelen insanlar örgütleneceklerdir. Filme göre bu isyan kaçınılmaz bir sondur.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 18. Gösterge / Nesne

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
KANUN KİTAPLARI	Emrah, önce hukuk fakültesi okuyarak hukuku öğrenmiş ve bu süreçte 'Kanunsuz Düzen' adlı kitabını yazmıştır. Marx'ın kendi mezar kazıcılarını yetiştirdiklerini ifade ettiği düşünceye (Marx ve Engels, 2020, s. 64) vurgu yapılan senaryoda, Emrah önce devletten hukuku

	öğrenmiş sonra kanunsal düzene yine bir başka kanun kitabıyla karşılık vermiştir.
KUŞ KAFESİ	Dk 53:14 te Müzeyyen hanımın kuş kafesi gösterilmektedir. Kuş kafesinin içerisindeki kuş insanları, kafes ise içinde bulundukları koşulları ifade etmektedir. Kuşlar o kafesin dışına çıkmadan içeride yaşamaktadırlar. Ancak Müzeyyen hanımın verdiği kadarını yiyecekler vermediklerinde de ses çıkartamayacaklardır. Kafesten dolayı da mekan değişikliği yapamayacaklarından kuş, işçi sınıfını temsil etmektedir. Müzeyyen hanım, konuştuklarına kuşu cevap veriyormuş gibi yaparak kendi sözlerini dile getirmektedir. Bu noktadan hareketle filme göre proleterlerin konuşmaya bile hakkı yoktur.
ATEŞ	Son sahnede kağıtların yanması insanların burjuva ve burjuvaları destekleyen devlet karşısında eriyip gidebilecek potansiyelde varlıklar olduğunu göstermekle beraber ateşin her yere yayılması bu durumun tek bir insanla değil tüm insanlıkla ilişkili olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak Müzeyyen hanımın da o ateşin içerisinde zor durumda kalması Marx'ın "Bütün ülkelerin işçileri birleşin!" (Marx ve Engels, 2020, s. 92) söylemine de atıfta bulunmaktadır. Sahne bu kapsamda çift anlam taşımaktadır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

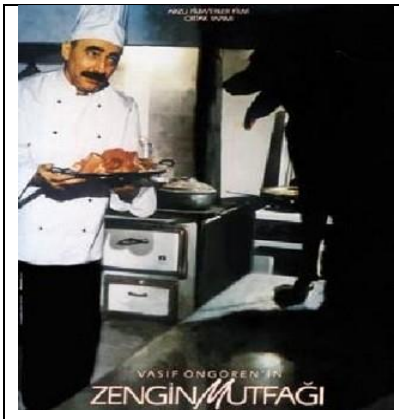 **Erişim Adresi:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Zengin_Mutfa%C4%9F%C4%B1_(film)#/media/Dosya:Zengin_Mutfa%C4%9F%C4%B1.jpg	**Yıl:** 1988 **Ülke:** Türkiye **Senarist:** Başar Sabuncu **Yönetmen:** Başar Sabuncu

Şekil 11. Zengin mutfağı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 19. Gösterge / Hayvan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
KÖPEK	Köpek, kapitalizmi ve kapitalizm içerisinde kapitalist sistemin devamlılığını isteyen burjuvaları temsil etmektedir. Dk 1:40 ta konak aşçısının dışarıda havlayan köpeklere karşı "susun ulan itler ! Zaten ne olduysa sizin yüzünüzden oldu." (Sabuncu, B. 1988) söylemi oluşturduğu temsillere kanıt niteliğindedir. Film süresince Selim karakteri ile de köpek arasında bağlantı kurulmuş ve buradan burjuvalara atıflarda bulunulmuştur. Dk 32:01 de konağın aşçısı olan Lütfü usta, "hususi pişirilmiş etli pilav yiyor köpek bey. Ulan milletin kursağına et, bayramdan bayrama giriyor be!" diyerek proleter sınıfın temel hak olan 'beslenme' hakkının bile sağlanamadığına ve var olan tüm kaynakların burjuvalar tarafından tüketildiğine dikkat çekmektedir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 20. Gösterge / İnsan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
LÜTFÜ USTA	Lütfü usta konağın aşçısı olup proleter sınıfı temsil etmektedir. Ancak başlarda proleter olmasına rağmen burjuvaları seven ve onların iyi insan olduklarına inanan biridir. Sürekli konağın sahibi olan Kerim beye hizmet eden Lütfü karakteri, patronu sayesinde bir yerde yaşadığını, doğduğunu ve birtakım hakları olduğunu iddia etmektedir. Ancak zamanla sosyal hayatta çatışmalar başlar ve insanlar eylemlere başlar. Lütfü karakteri konak mutfağından dışarı çıkmayan biri olup haberleri dışarı çıkanlardan almaktadır. Aldığı haberlere göre insanlar haklarını alabilmek için örgütlenmiş ve bir eyleme başlamışlardır. Bu noktadan sonra Marx'ın sınıf bilinci olarak tanımladığı noktaya işaret eden Lütfü, artık sorgulamaya başlamaktadır. Kapıdaki köpeği sürekli beslemekten sıkılan Lütfü, köpeği zehirleyerek öldürmüş olsa da peşinden eve iki yeni köpek daha alınmaktadır. Burada burjuvaların son bulmayacağını ve rekabetlerle daha da büyüyen bir sınıf aşamasına geleceklerine dikkat çekilmektedir. Ancak zamanla Lütfü karakteri sınıf bilincine ulaşacak ve eylemlere destek verecektir. Filmin sonuna doğru yirmi senedir çalışmakta olduğu mutfaktan ayrılma kararı alan Lütfü, dk 1:15:05 te "ayrılayım dedim ama bu köşkten dışarı çıkmamışım tam yirmi yıldır" (Sabuncu, B. 1988) ifadesiyle Marx'ın yabancılaşma kuramına dikkat çekmiştir. Bu kurama göre, insanlar zamanla kendilerine kadar yabancılaşmakta ve dolayısıyla hayatı boyunca yapmış oldukları işten daha fazlasını bilmemektedirler. Lütfü usta da kendisine yabancılaşmış olan bir karakterdir. Ancak filmin sonlarına doğru proleter ve burjuva çatışmalarının farkına varan ve proleter sınıf bilincine ulaşan Lütfü usta ezildiği konaktan isyan ederek çıkmıştır. Bu anlamda 'proletarya diktatörlüğü' kaçınılmaz son olmaktadır.
	Selim, filme üniversitede okuyan proleter biri olarak başlamış olup süreçte konağın sahibi olan Kerim beyin işlerini yaptığı için orta sınıfa

SELİM	dahil olan bir kişi olmuştur. Bu kapsamda sınıfsal farkların bilincinde olmayan Selim, proleter insanlarla da iyi anlaşmaktayken orta sınıfa geçişi sağlanmakla beraber proleter sınıfı ezmektedir. Mutfakta hiyerarşik düzen oluşturan Selim, işçi sınıfından farklı ve üstün olduğunu düşünmekte ancak burjuvalar kadar da zengin ve saygın (!) olmadığının farkındadır. Dk 42:15 te burjuvaların tarafında olan Selim, yemek yediği sahnede çıkan sesler, köpeğin yemek yemesine benzetilmektedir. Bu anlamda burjuva sınıfı yanlısı olan herkesin 'köpek' benzetilmesiyle verildiği filmde, Selim her sahneye dahil olduğunda kapının önünde bağlı olan köpek, havlamaya başlamaktadır. Burada Marx'ın orta sınıf anlayışı ortaya çıkmaktadır. Marx'a göre, orta sınıfın bilinci yoktur. Çünkü onların oluşturmuş olduğu bir sınıf yoktur (Marx ve Engels, 2020, s. 58). Orta sınıfa dahil olanlar, burjuvalar var oldukça hayatlarını devam ettirebilecek kişiler olup zamanla proleterleşerek yok olacaklardır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 21. Gösterge / Mekan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
MUTFAK	Filmin tüm süreci konağın mutfağının içerisinde geçmekte olup başka hiçbir yerden çekim yapılmamıştır. Bunun amacı proleterlerin tek bir alanda sıkışıp kaldıklarını ifade etmektir. Lütfü usta işe başladığı andan itibaren hayatını o mutfakta geçirmiş olan bir işçidir. Konumu gereğince mutfak, Kerim beyin yaşadığı konağın zemin katında yer alır. Ne zaman Kerim bey bir iş buyuracak olursa ancak o zaman alt kattakiler yukarı çıkmaktadır. Hiyerarşik düzeni belirtmek için konumlandırılan mutfakta Lütfü ustanın sadece yaşaması kadar gerekli olan temel ihtiyaçlar bulunmaktadır. Bundan fazlasına müsaade edilmez. Bu durum işçilerin, burjuvaların tüm işlerini yapmalarına karşılık alamadıkları haklarına atıfta bulunmaktadır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

 Erişim Adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Devrimden_Sonra#/media/Dosya:Devrimden_Sonra.jpg	**Yıl:** 2011 **Ülke:** Türkiye **Senarist:** Mustafa Kenan Aybastı **Yönetmen:** Mustafa Kenan Aybastı

Şekil 12. Devrimden Sonra

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 22. Gösterge / İnsan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
	Filmde, proleter ve burjuva ayrımı Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki insanların hayatlarından parça parça kesitler alınarak ve isimleri çok tekrar edilmeden hatta bazılarının isimlerini hiç kullanmadan sadece proleterler üzerinde gerçekleştirilmektedir. Buna göre önemli olan isimlerin değil, proleter sınıfa dahil olanların yaşadıkları hayatların ortak bulgularıdır. Bu bulgulara göre, köyde toprağın zenginlik ifade ettiği bölgede evlenebilmek için bir proleterin para bulması gerektiği yoksa sevdiği insanın bir başka toprak sahibiyle evlendirileceği işlenirken şehirde yaşayan yalnız bir kadının faturalarını ve kirasını ödeyebilmesi için sadece kuru ekmek ve su yemesi gösterilmektedir. Bir başka yerde kira ödeyebilmek için emekli olmalarına rağmen çalışmak zorunda kalanlar, diğer tarafta fabrikada çalışan ancak emeğinin karşılığını alamayan işçilerin ses çıkartmaları ve isyan

PROLETERLER	etmeleri karşısında işsiz bırakılma korkuları gösterilmektedir. Filmin başlarında Türkiye'de bir devrim gerçekleşmekte ve rejim sosyalizm olmaktadır. Burjuvalar ülkeyi terk etmek için kaçmaya başlamakta ve bir taksiye binmektedirler. Taksinin radyosunda sosyalist rejimin ilkeleri yayınlanmaktadır. Burjuva ile proleter olan taksici arasında bir tartışma yaşanır ve taksi şoförü "araba gidecek, araba yoluna devam edecek ama siz ineceksiniz" (Aybastı, M. K. 2011) sözleriyle proletarya diktatörlüğüne dikkat çekmektedir. Toprak sistemiyle yönetilen köyde proleterler sınıf bilinci oluşturmak için köy kahvesinde toplanır ve parasızlık sebebiyle evlenemeyen genç, dk 18:02 de "senin anlamadığın ne ki? Şimdi bak. Mehmet ağanın 320 dönüm arazisi var, arsası var diyorsun değil mi? Şimdi o araziyi herif, nasıl etti? O toprağı nasıl aldı? Şimdi hepinizin borçları vardı değil mi? Herif sizin o arsaları yok pahasına kapattı toprağınızı. Bu da yetmiyormuş gibi bir de çocuklarınızı ırgat etti kendine. Sen hala Mehmet ağanın bayrağını sallıyorsun!" (Aybastı, M.K. 2011) sözleriyle sınıf bilinci oluşturmaya çalışırken, çocuk işçilere ve burjuvaların zengin olmak için ne tür yöntemler izlediğine dikkat çekmektedir. Devamında dk 20:04 te "bundan sonra ya beraber gölgedeyiz ya hep beraber tarlanın içinde" diyerek birlik olmaya dikkat çekmiş ve sınıfsal farkların yok olması gerektiğini ifade etmiştir. Şehirde yaşayan ve emekli olmalarına karşın geçim için çalışmak zorunda kalan aile ise ev sahiplerinin nasıl bu kadar zengin olduklarını eşiyle birlikte tartışmakta ve dk 23:35 te " hepsi mi onun Aynur? Bir adamın nasıl sekiz tane evi olabilir ya? İki tane tuğlayı hayatında üst üste koymamış bir adamın nasıl sekiz tane dairesi olur?" (Aybastı, M.K. 2011) söylemlerinde bulunarak burjuvaların çalışmadan ve proleterler üzerinden kazandıkları malların yine proleterler ile kâr elde edebiliyor olduklarına dikkat çekmektedirler.

	Bir başka sahnede fabrikada çalışan işçilerin koşulları gösterilmektedir. Dk 30:03 te işçilerden biri bir diğer işçiye "abi bunlar bizi önce işten çıkartıp sonra işsiziz diye hapse atmasınlar!" sözlerini kullanmaktadır. Bu noktada burjuvaların işçileri manipüle ettiği ve bu anlamda bir korku yarattığı ifade edilmektedir. Bu korkuya sahip olan işçiler haklarını arayamamakta ve aramak istedikleri zaman da işsiz kalmaktan korkmaktadırlar. Dk 1:01:24 te yaşlı bir teyzenin hayatı gösterilmektedir. Zemin katta oturan ve faturaları ile kirasını ödeyebilmek için sadece ekmek ve suyla beslenen teyzenin sahnesinde devrim gerçekleşiyor ve fatura ödemelerinin artık yapılmayacağını öğreniyor. Bu noktada sahnede evin ışıkları yanmakta ve proleterlerin zaferi ile sonuçlanan devrimi 'karanlıktan aydınlığa geçiş' olarak yorumlamaktadırlar. Dk 1:22:22 de filmde bir duvar yazısı gösteriliyor. "Bizi emeğimiz bileştiriyor. Yaşasın işçi-köylü iktidarı" (Aybastı, M.K. 2011) yazısına göre Marx'ın proletarya diktatörlüğü olarak tanımladığı olgu temellendirilmektedir (Marx ve Engels, 2020, s. 63).

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

 Erişim Adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Maden_(film)#/media/Dosya:Maden.jpg	**Yıl:** 1978 **Ülke:** Türkiye **Senarist:** Yavuz Özkan **Yönetmen:** Yavuz Özkan

Şekil 13. Maden

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 23. Gösterge / İnsan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
İLYAS	İlyas karakteri, sınıf bilincine erişmiş olan ve bu yüzden kendi gibi diğer işçi arkadaşlarını da bu bilince ulaştırmak isteyen biridir. Amacı işçilerin örgütlenerek var olan sisteme başkaldırmalarını sağlamaktır. Çünkü yaşam koşulları kötü olmakla beraber çalıştıkları sektörden kaynaklı da sürekli ölümler gerçekleşmektedir. Film, bir işçinin göçük altında kalması ile başlamakta ve İlyas, ocakta çalışan diğer tüm işçiler ile birlikte bir köy kahvesinde konuşmaktadır. Dk 5:11 de İlyas, "ecel hep bizi mi buluyor be?" diyerek yaşadıkları kötü koşullara vurgu yapmakta ve neden burjuvaların da bu tip ölümlere maruz kalmadıklarını işçilere sorgulatmak istemektedir. Çünkü İlyas için konumu ne olursa olsun insan, insandır. Ancak hiyerarşik farklardan dolayı ölüm bile burjuvaya farklı işçiye farklı uğramaktadır. Sahnenin devamında dk 5:47 de "bunun neresi alın yazısı? Bu bal gibi patronun yazısı" (Özkan, Y. 1978) diyerek kadercilik anlayışı taşıyan işçilere isyan etmektedir. Bu noktada

	Marx'ın dinlerin birer afyon olduğu ve kötü koşullarda yaşayan insanların bir başka hayatta daha mutlu olma inançları üzerine uydurulmuş beşeri sistemler olduğuna dikkat çekmektedir (Marx, 1997, s. 192). Dk 6:03 te İlyas aynı kahvede konuşmasına devam ederken "burada tedbir yok mu? Var. Ama neyin tedbiri? Üretimi arttırmanın tedbiri. Anlayacağınız herif kârından başka bir şey düşünmez" (Özkan, Y. 1978) sözleriyle burjuvaların tek derdinin, kâr amacı gütmek olduğuna ve bu yüzden işçilerin sağlıksız koşullarda çalışmalarına aldırmıyor olmalarına isyan etmektedir. Dk 31:50 de sendika toplantısında konuşan İlyas, sınıf bilinci uyandırabilmek işçileri burjuvalara karşı örgütleyebilmek adına "aslında hepimiz çok işe yarıyoruz. Ama işe yaradığımızın farkında değiliz. Terslikte burada zaten. Bu dünyayı biz kuruyoruz, ellerimizle arkadaşlar." (Özkan, Y. 1978) sözlerini söylemekle üretenlerin proleter yani işçi sınıf olduğuna da dikkat çekmektedir. Bu anlamda işçilerin olmaması koşulunda burjuvaların hayatlarını devam ettiremeyeceği ya da üretmek zorunda kalacakları anlamları da çıkarılmaktadır. Finalde işçileri örgütleyen ve sınıf bilincini oluşturmayı başaran İlyas, göçük altında kalarak vefat eder. Bunun üzerine tüm işçiler el ele tutuşarak birleşir ve eylem yaparak sisteme artık başkaldırırlar.
NURETTİN	Maden ocağında işçi olan Nurettin, kötü koşullarda ve sürekli çalışmaktan bıkmış bir proleterdir. Film boyunca sürekli çalışmak zorunda kalmış ve evine sadece uyumak için gidebilen bir karakteri canlandırmaktadır. Bu doğrultuda işçilerin kendilerine yabancılaşması konusuna dikkat çekmektedir. Maden işçisinin tüm hayatı, yer altından kömür çıkarmak olup kalan vaktini sadece yemek yemek ya da uyuyarak geçirmektedir. Nurettin, yaşadığı bu içsel çatışmadan İlyas'ın fikirleriyle kurtulur ve bir işçinin bir işçi olmaktan çok daha fazlası olduğuna karar vermektedir. Bu yüzden

	film boyunca İlyas'ın çalışmalarına destek vermiş ve örgüt oluşturmak için kendisi de çabalamıştır. Dk 1:15:44 te proleterlerin daha güçlü olduğunun farkına varan Nurettin, sadece işçi arkadaşlarını değil ailesini de bu doğrultuda yönlendirmek ve bilinçlendirmek için "bizim evimiz bembeyaz olmalı karanlık olmamalı aydınlık olmalı beraber yapacağız. Hep beraber çıkacağız aydınlığa" (Özkan, Y. 1978) diyerek içinde bulundukları durumdan kurtulabilmelerinin tek yolunun toplu ve senkronize şekilde hareket etmek olduğunu ifade etmektedir. Özetle Nurettin karakteri, örgütleme görevini İlyas'ın vefatıyla devralacak kişi olup bunu önce kendi ailesinden başlayarak yapmaktadır.
MADEN OCAĞI SAHİBİ	Filmin burjuva karakteridir. İşçilerin hiçbir isteklerine kulak asmayan maden ocağı sahibinin tek amacı, daha fazla kâr elde etmektir. Güvenlik sorunlarının bile çözüme kavuşmasının kârının önünde engel olduğunu düşünen patron, bu durumu işçilerden gizleyerek çalışmanın devam etmesini istemektedir. Dk 1:18:19 da güvenlik önlemi alınması gerektiğini yoksa işçilerin göçük altında kalabileceğini ifade eden kişiye karşı patron, "çalışmayı normalmiş gibi devam ettir. Üretimi durdurmamız imkansız. Bir yandan çalışılır bir yandan onarılır. Allah korur bir şey olmaz merak etme" (Özkan, Y. 1978) sözlerini söyleyerek amacının sadece kâr artışı olduğunu da göstermektedir. Süreç boyunca işçilerin hiçbir zaman örgütlenmesini ve dolayısıyla patronlara karşı ayaklanmasını istemeyen patron, onları işsiz bırakmakla tehdit etmektedir. İşçilerin işsiz kalmasının kendisine zarar vermeyeceğini, sırada bekleyen pek çok işçinin olduğunu ifade eden patron, Marx'ın 'yedek sanayi ordusuna' vurgu yapmaktadır (Madenci, 2003, s. 40-41). Filme göre, burjuvaların bu anlamda

	elindeki tek silahın da işçilerin işine son verme tehdidi olarak gösterilmektedir.
SENDİKA BAŞKANI	Sendika başkanının işçilerden yana olup onların hakkı için savaşması gerekirken filmde sendika çalışanlarının burjuva sınıfından yana olduğu görülmektedir. Sendikacıların burjuvaların, işçi örgütlenmelerinden zarar görmemeleri ve hatta işçilerin de örgütlenmemeleri için çalışıyor olması ve bunun karşılığında burjuvalardan ücret alıyor olmaları da yine Marx'ın 'orta sınıf' anlayışına vurgu yapmaktadır (Marx ve Engels, 2020, s. 58). İşçilerin örgütlenmemesi için sendika toplantılarında konuşmalar yapan ve kendini işçilerden tarafmış gibi göstermeye çalışan sendika başkanı, kendi çıkarını düşünen bir orta sınıf mensubudur. İşçiler başta bunun farkında olmamakla beraber İlyas ve Nurettin'in çalışmalarıyla sendikanın işçilerden taraf olmadıklarını anlamış ve sendika başkanına da başkaldırmışlardır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 24. Gösterge / Slogan

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
"İŞÇİLER BİRLEŞİN"	Filmin bittiği sahnede gösterilen yazı "işçiler birleşin" olmaktadır. Bu anlamda Marx'ın tüm felsefesini bağlamış olduğu nihaii amaca vurgu yapmaktadır. *Komünist Manifesto* eserinde proleter ve burjuvaların ayrımlarını yaptıktan ve örgüt anlayışını açıkladıktan sonra "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin" sözüyle bitirdiği esere vurgu yapılmaktadır. Çünkü Marx ve Marksistler için çözüm, tüm işçilerin birleşip var olan kapitalist düzene isyan etmeleriyle gerçekleşecektir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

SONUÇ

"Karl Marx Çerçevesinde Sınıf Ve Sınıf Çatışmasının Sinema Perspektifinde İncelenmesi" adını taşıyan bu çalışmada insanlık tarihinin oluşumundan bu yana toplumların bir arada yaşamalarından kaynaklı olarak çeşitli şekillerde tezahür eden sınıf çatışmaları, temelde burjuva ve proleter olarak tanımlanmış ve ekonomik sebeplerin baskın olmasıyla süregelmiştir. Tarih boyunca bu çatışmaların var olması, toplumların sorgulayamayacağı şekilde normalleştirilmiş ve hayatlarımızın içerisinde standart olgulardan biri haline gelmiştir. Ancak kanıksanmış sınıfsal gerçekler, hiçbir zaman göz ardı edilmemiş olmakla beraber sinema sektöründe gösterenin ardında gösterilmek istenilenlerle beyaz perdeye yansıtılmıştır.

Sinema, her toplumun içinde barındırmış olduğu gerçekleri doğrudan ya da dolaylı olarak insanlara yansıtmaktadır. Sınıf çatışmaları özelinde bu yansıtmalar, Marx perspektifinde ele alınarak gerçekleştirilmiştir. Burjuva ve proleter ayrımlarının temelde ekonomik sebeplerden kaynaklandığı fikri de bu fikre yer veren tüm yapıtlarda işlenmiş ve yine bu doğrultuda çatışmaların son bulmasını da ancak insanların sınıf bilinci oluşturmakla gerçekleştirilebilecekleri bu yapıtlarda gösterilmiştir. Bu anlamda toplumsal gerçeklerden biri olan çatışmanın, sinema aracılığıyla insanlara yansıtılması da var olan problemler sebebiyle kaçınılmaz olmuştur. Çalışma boyunca incelenen tüm filmlerde kötü taraf burjuvalar, iyi taraf proleterler olarak gösterilmiştir. Bu durum çatışmanın taraflarının iyilik ve kötülük problemlerinden çok bu problemin kaynağını göstermek amaçlıdır. Nihai olarak burjuvalar ekonomik olarak güçlü olduklarından proleterleri ezmiş ve toplumsal sistem kölelikten kapitalizme evrilmiş olsa da burjuva-proleter çatışmalarının kölelikten hiçbir farkı olmadığını da gözler önüne sermiştir.

Marx özelinde toplumların değişmesinin temel nedeni ekonomidir. Değişen toplum ve ekonomik sistemler doğrultusunda zihinler de yeniden yapılanmış ve her toplumda muhakkak güçlü-zayıf ayrımlarına sebep olan egemen ve itaatkar düşünceler de var olmuştur. Toplumların değişmesi de bu ayrımları ortadan kaldırmak üzerine değil aksine daha keskin taraflar oluşturmak üzerine evrilmiştir. Dolayısıyla sinema da her dönem, yerli ya da yabancı film fark etmeksizin bu çatışmalara yer vermiştir. Çatışmaların ekonomik sebeplerden ortaya çıktığı ve sınıf bilincinin olmamasından

kaynaklı olarak burjuvaların her zaman egemen taraf oldukları düşüncesi, sınıf çatışmalarını anlatmış olan tüm filmlerin de ortak noktasını oluşturmuştur. Spesifik farklar olmakla beraber tüm filmlerin benzer içeriklere sahip olması da Marksist düşünceden ileri gelmektedir.

Sonuç olarak tarihin her döneminde bir şekilde kendini göstermiş olan sınıf çatışmalarının dönemin getirmiş olduğu gerçeklikler perspektifinde sinemada ele alınmış olması, ideolojik anlamda Marksist çizgide gerçekleştirilmiştir. Sorunların çıkış noktalarından ve bu sorunların nasıl ortadan kaldırılabileceğine ilişkin normları, her kültür birtakım farklarla açıklamış ve sinemadaki çeşitlilikte buradan ortaya çıkmıştır. Toplumların yürürlükteki ideolojilerinden kaynaklı olarak temelde ekonomik sebep baki kalmak koşuluyla bu sorunun toplumlara aktarılış şekillerinde farklar vardır. Sinema filmleri olağan olarak içinde bulundukları toplumların yaşayış biçimine ve tarihine göre oluşturulduklarından bazı farklar söz konusu olmuş olsa da baki kalan ekonomik sorundan dolayı filmler arası benzerlikler de kaçınılmaz olmuştur. Bu benzerlikler düzleminde önce toplumlarda daha sonra sinemada kültür, ülke, ideoloji, yaşama biçimi, eğitim seviyeleri, coğrafi konum, din, dil, ırk ne olursa olsun dünyanın her yerinde bu çatışmalar ekonomik nedenlerden dolayı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Aslan, V. U. (2017). Toplumsalın yitik öznesi ya da metanın fetiş karakteri. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 159-178.

Atılgan G. ve Aytekin E. (2014). *Kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler.* İstanbul: Yordam Kitap.

Atik, A. (2008). *Marx'da makine metaforu.* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/30019/alperen_atik_tez.pdf?sequence=1

Başar, E. (1965). *Sosyalizm sözlüğü.* Ankara: Toplum Yayınevi.

Başaran, A. (2017). Sınıf kavramının kökeni ve politik ekonomik bir mukayese. *Politik Ekonomik Kuram*, 1(1), 214-237.

Bayhan, V. (1997). *Üniversite gençliğinde anatomi ve yabancılaşma.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Baysal, S. (2017). *Karl Marx ve Max Weber'in sınıf, din ve ekonomi anlayışı* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=q3-d9QtLoVA2OMExHSkJpfEIAMzu1cHwbPI2kMfi1T3OsIX0dzY9xDbrNH_rCBhh

Bertolucci, B. (2022, 18 Aralık). Novecento. Erişim adresi: https://archive.org/details/novecento-aka-1900

Beyaz Perde. (2011). Kağıt. Erişim adresi: https://www.beyazperde.com/filmler/film-187134/

Beyaz Perde. (2011). Reds. Erişim adresi: https://www.sinemadelisi.com/kizillar-izle-1981/2/

Beyaz Perde. (2006). Germinal. Erişim adresi: https://www.beyazperde.com/filmler/film-30245/

Bezci, B. (2022). Burjuvazi. Sosyal Bilimler Ansiklopedisi. Erişim adresi: https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/burjuvazi

Civelek, M. (2020). Göstergebilimin kuramsal açıdan incelenmesine yönelik bir araştırma. *Alanya Akademik Bakış*, *4*(3), 771-784.

Daha Ötesi (2018, 20 Eylül). Devrimden sonra harika bir film. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=2wDkbwtDaqo

Dworkin, D. (2012). *Sınıf mücadeleleri.* (U. Özmakas, Çev) İstanbul: İletişim Yayınları.

Erler Film Türker İnanoğlu (2019, 28 Haziran). Zengin Mutfağı. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=cTZM64JHztQ

Eroğul, C. (2014). *Birey nedir?* İstanbul: Yordam Kitap.

Erol, Ü. (1997). *Eleştirel bir gözle serbest piyasa*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Fanatik Klasik Film (2015, 21 Ağustos). Çark. 1987. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=6CGckVx782I

Göze, A. (2009). *Siyasal düşünceler ve yönetimler.* İstanbul: Beta Basım.

Heywood, A. (2016). *Siyasi ideolojiler.* (A. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.

Huberman ve Sweezy (2020). *Sosyalizmin alfabesi.* (M. Selik, Ş. Alpagut, Çev.)İstanbul: Yordam Kitap.

Kabataş, Y., & Kok, S. (2021). Sivil toplum-devlet ilişkisi tartışmalarında süreklilik ve kopuşlar: Hegel, Marx ve Gramsci. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 171-192.

Kaşıkçı, H. (2019). *İki çatışma bir ironi: sınıf çatışmasından kimlik çatışmasına Karl'dan (Marx) Carl'a (Schmıtt) ironik bir yöneliş.* (Yüksek lisans tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=aEzj_IdWAsjiSAfK3qwrBgpeIowzpfNtgbS-RRGF6j33JPFiOCKx_nQ3mGmyDiUs

Koç, Y. (2020, 6 Nisan). Kapitalizmin mezar kazıcıları. *Aydınlık Gazetesi.* Erişim adresi: https://yildirimkoc.com.tr/usrfile/1586374659b.pdf

Korkmaz, İ. (2019). *Marx'ın kapital'inde yöntem.* (Yüksek lisans tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Mir2lXQK1dkmQ9Ige3PZbqHHROl-R1fMeIzRdh9ULuRWDpZq0KeFiboDtEzfiWK2

Koşar, A. (2022). Marx'ta orta sınıf. *Teori ve Eylem Dergisi*. 57, 110-118.

Madenci, H. (2003). *Karl Marx'da kapitalizmin tarihsel sürekliliği açısından sermaye birikimi kâr oranları.* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=p911s0iMPy2wtZbYYckXOei0WxO4toX-B5MTgHYzZp1-kGXd-KCnMZ5nRFChR_lY

Marx ve Engels (2018). *Alman ideolojisi.* (S. Belli, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.

Marx ve Engels (2018). *Devlet ve hukuk.* (R. Serozan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Marx ve Engels (2020). *Din üzerine.* (K. Güvenç, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx ve Engels (2020). *Komünist manifesto.* (C. Üster, N. Deriş, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.

Marx ve Engels (2020). *Kutsal aile.* (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (1993). *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı.* (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları

Marx, K. (1997). Ücretli emek ve sermaye. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları. Marx, K. (2018). *Yabancılaşma.* (B. Erdost, Der.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2018). *Felsefenin sefaleti.* (M. Kardam, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2018). *Kapital II.* (M. Selik, E. Özalp, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. (2019). *Kapital I.* (M. Selik, Ş. Alpagut, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. (2019). *Kapital III.* (M. Selik, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. (2020). *Fransız üçlemesi.* (E. Özalp, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Meriç, C. (2009). *Saint-Simon ilk sosyalist, ilk sosyolog.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Mubi (2023). "Blame It On Fıdel. 1992. Erişim adresi: https://mubi.com/tr/tr/films/blame-it-on-fidel

Sayers, S. (2018). *Marx ve yabancılaşma.* (F. Sarı, Çev.) İstanbul: Kor Kitap.

Selik, M. (1969). *Marksist değer teorisi.* İstanbul: Ekim Yayınları.

Shaffer, J. (2023, 14 Haziran). Bread And Roses. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=0sV0pMi2kiQ

Sivrioğlu, U. T. Baş, K. Ve Ferhat, N. (2017). Marksist İlkel Komünal Toplum Kuramının Oluşumu ve Eleştirisi. APAD, Erişim Adresi: https://www.academia.edu/33510710/Marksist_%C4%B0lkel_Kom%C3%BCnal_Toplum_Kuram%C4%B1n%C4%B1n_Olu%C5%9Fumu_ve_Ele%C5%9Ftirisi

Uluç, M. A. (2020). Karl Marx ve yabancılaşma: sosyolojik bir analiz. *HAFIZA*, *2*(1), 26-38.

Ünsal, E. M. (2014). *Mikro iktisat.* Ankara: Bigbang Yayınları.

Wayne, M. (2014). *Yeni başlayanlar için kapital.* (Ü. Şenesen, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Heinrich, M. (2007). *Kapitale giriş.* (K. Yılmaz, Çev) İstanbul: Yordam Kitap.

Yeşil, M. (2019). *Kategori ve metafor.* Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları.

Yıldırım, C. (2017). Orta sınıf analizleri: Teorik bir yaklaşım. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *3*(2), 1-19.

Yılmaz, Ç. (2013). İşçi sınıfı bilinci üzerine güncel yaklaşımlar. *Çalışma ve Toplum*, *3*(38), 347-374.

Yurdakul, Ç. (2018). Marx'ın Tarih Anlayışı: Tarihsel Materyalizm. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, *1*(3), 1-19.

Z-1 Film Atölyesi – Yavuz Özkan. (2022, 18 Şubat). Maden Türk Filmi. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=k03NYHDzTyA